

ACADEMICA

REVISTĂ EDITATĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ

DIRECTOR: ACAD. IOAN-AUREL POP, PREȘEDINTELE ACADEMIEI ROMÂNE

Nr. 8–9, AUGUST-SEPTEMBRIE 2022

Anul XXXII • 382–383

DIRECTORI:

Acad. Mihai DRĂGĂNESCU
(director fondator)
octombrie 1990 – ianuarie 1994

Acad. V.N. CONSTANTINESCU
februarie 1994 – ianuarie 1998

Acad. Eugen SIMION
februarie 1998 – aprilie 2006

Acad. Ionel HAIDUC
mai 2006 – aprilie 2014

Acad. Ionel-Valentin VLAD
mai 2014 – decembrie 2017

Acad. Cristian HERA
ianuarie 2018 – aprilie 2018

Acad. Ioan-Aurel POP
mai 2018

COORDONATOR:

Acad. Răzvan THEODORESCU
Vicepreședinte al Academiei Române

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Redactor-șef
Dr. Narcis ZĂRNESCU

Redactori I
Dr. Andrei MILCA
Mihaela-Dora NECULA

CONSILIUL EDITORIAL:

Acad. Ioan-Aurel POP
Acad. Marius ANDRUH
Acad. Mircea DUMITRU
Acad. Răzvan THEODORESCU
Acad. Nicolae-Victor ZAMFIR
Acad. Ioan DUMITRACHE

Acad. Dan BĂLTEANU
Acad. Cristian HERA
Acad. Constantin IONESCU-TÎRGOVIȘTE
Acad. Eugen SIMION
Acad. Maria ZAHARESCU

SECTOR TEHNIC:

Tehnoredactor
Dr. Roland VASILIU

Operatori-corectori
Aurora POPA
Monalisa STANCA

Responsabili de număr:
Mihaela-Dora Necula
Andrei Milca
Narcis Zărnescu

E-mail: academica@acad.ro

revista_academica2006@yahoo.com

Adresa web: http://www.acad.ro/academica2002/pag_academica.htm

Tel. 021 3188106/2712, 2713; Fax: 021 3188106/2711

Cuprins

ZIUA LIMBII ROMÂNE, O ZI ISTORICĂ A CULTURII NOASTRE	
Ioan-Aurel Pop, Limba noastră este viața noastră	6
Răzvan Theodorescu, Două specificități istorice românești: latinitatea și statalitatea .	8
Gabriela Pană Dindelegan, Omagierea limbii române prin cartea de lingvistică	12
Florica Dimitrescu, Pandemia actuală și ramificațiile ei lexicale	16
VARLAAM MITROPOLITUL – 365	
Răzvan Theodorescu, Un ierarh al umanismului moldav	23
Gheorghe Chivu, Mitropolitul Varlaam și scrisul literar moldovenesc la mijlocul veacului al XVII-lea	25
DISCURS DE RECEPȚIE LA ACADEMIA ROMÂNĂ	
Victor Spinei, Reflecții lapidare privind istoria și istoriografia românească	32
Ioan-Aurel Pop, Cuvânt de răspuns	49
CRONICĂ MUZICALĂ	
Vlad Bilevsky, Mariana Nicolesco – Gloria Cântului	53
PROIECTE DE DEZVOLTARE ENERGETICĂ	
Doru Cătălin Morariu, Nicolae A. Anastasiu, Dobrogea de sub ape	57
CONVORBIRI	
Cătălin Mosoia, Interviu cu academicianul Constantin Popa – Domeniul cercetării bolilor neurovasculare în România a fost deschis la Academia Română	73
CENTENAR ȘTEFAN AUGUSTIN DOINAȘ	
Ioan David, Ștefan Augustin Doinaș – o sută de ani de la naștere	86
Păun Ion Otiman, Ștefan Augustin Doinaș – persoană publică, om al Cetății. Evocări	87
Alexandru Ruja, Opera lui Ștefan Augustin Doinaș sub semnul înaltei culturi	93
Bogdan Mihai Dascălu, Cum se încheie fericit o ediție?	99
PERSONALITĂȚI ACADEMICE	
Nicolae Bud, Academician Mugur Isărescu	101

PREOCUPĂRI CONTEMPORANE	
Napoleon Pop, Valeriu Ioan-Franc, Criptomonedele în declin mai deschid un viitor?	103
Silviu-Marius Șeitan, Implicații ale actualei conjuncturi asupra domeniului financiar-bugetar al României	110
EVOCARE	
Alexandru Porțeanu, Un proeminent savant român: Gheorghe Munteanu-Murgoci (1872–1925)	120
IN MEMORIAM	
Ion-Tudor Berza (1944–2022)	122
Radu Ciuceanu (1928–2022)	124
Vasile Tărățeanu (1945–2022)	126
Victor Axenciuc (1928–2022)	127
CRONICA VIETII ACADEMICE	129
APARIȚII LA EDITURA ACADEMIEI	131
GHID PENTRU AUTORI	133

Ziua Limbii Române, o zi istorică a culturii noastre

ZIUA LIMBII ROMÂNE

Ziua de 31 august a devenit o sărbătoare a națiunii noastre după ce românii de dincolo de Prut, plini de curaj, au declarat-o ca atare în atmosfera destinderii gorbacioviste (semn al destinului, în aceeași zi din 2022, reformatorul Mihail Gorbaciov înceta din viață). Academia Română și Academia de Științe a Moldovei au consacrat momentului câte o sesiune omagială.

Limba noastră este viața noastră*

Acad. Ioan-Aurel Pop

Președintele Academiei Române

Revin cu aceleași probleme din anii din urmă, probleme rămase în suspensie, în ciuda unor intervenții imperative ale Academiei Române în spațiul public. Ziua Limbii Române (stabilită din 1990, în Republica Moldova și din 2013, în România) este o sărbătoare a spiritului românesc, fiindcă limba este efigia cea mai pregnantă a românilor. Limba este ca un organism viu care se naște, crește, se dezvoltă, îmbătrânește și moare odată cu poporul care a creat-o și căruia i-a servit ca mijloc de comunicare. De aceea, vorbim despre limbi vii și despre limbi moarte. A noastră este vie și, oricât de contaminată este cu neologisme, cu barbarisme, cu hiperurbanisme, cu prescurtări neobișnuite sau cu SMS-uri năstrușnice, nu trebuie să ne temem. Limba română a avut până acum puterea interioară de a rămâne ea însăși, în ciuda variatelor influențe. Dar oare astăzi mai are limba română această forță intrinsecă? Semnele nu sunt deloc încurajatoare.

Limba și literatura română se studiază „cu program redus”, cu timp minim afectat gramaticii, cu trunchierea literaturii, fără respectarea aspectului diacronic. Literatura de dinainte de secolul al XX-lea devine, în ochii unora, minoră, iar succesiunea curentelor literare este declarată desuetă, depășită. Concomitența distruge succesiunea, încât valoarea unui scriitor nu mai este socotită în funcție de cadrul epocii sale, ci la nivelul de valoare absolută.

Comunicarea corectă în românește nu se mai face prin studiul operelor literare validate, ci prin texte de viață cotidiană: regulamente, statute, legi,

reportaje sportive, formulare de cereri. Faptul conduce la sărăcirea drastică a vocabularului, la pierderea proprietății exprimării, la dialoguri monosilabice și chiar la înlocuirea dialogului cu monologul.

Introducerea abuzivă în școală a unor noi materii (discipline) se face, de regulă, în detrimentul orelor de română, istorie, geografie etc., ceea ce conduce la degradarea existenței noastre ca indivizi și ca popor. Rezultatul acestui păcătos parcurs (azi se zice *trend!*) este părăsirea limbii noastre. Vă rog să vedeți titlurile manifestărilor culturale și chiar științifice din România ultimilor ani: mai toate sunt în limba engleză.

Decăderea vorbirii este dublată de neglijența scrierii. Din secolul al XIX-lea încoace, Academia Română normează limba prin reguli ortografice bine stabilite și aprobate prin lege. Din păcate, respectarea acestei legi este astăzi, pentru unii, facultativă. Conform Legii privind organizarea și funcționarea Academiei Române nr. 752/2001, în România, forul care „se îngrijește de cultivarea limbii române și stabilește regulile ortografice obligatorii” este Academia Română. Prin urmare, dacă regulile stabilite de Academie în privința limbii nu sunt respectate, se încalcă legea. Dar, neexistând mijloace de coerciție prevăzute de această lege, situația persistă, spre marea pagubă a spiritului românesc. Noua ortografie nu a fost aprobată în unanimitate și a stârnit numeroase discuții, dar o regulă majoră a democrației spune, de două mii cinci sute de ani încoace, că minoritatea se

*Cuvânt de deschidere rostit la sesiunea științifică dedicată Zilei Limbii Române (31 august 2022, Clubul Academicienilor)

supune majorității. Dacă acest precept nu se respectă, se ajunge la haos, anarhie, dezordine.

„Limba noastră-i limbă sfântă!” Este un vers scris de părintele Alexe Mateevici acum mai bine de un secol și devenit, între timp, parte a unui imn de stat românesc. „Sfințenia” limbii vine la români din vremuri imemorabile și rezidă în rolul identitar al felului nostru de a exprima în cuvinte lumea înconjurătoare. Acest fel de raportare la lume ne-a păstrat vii ca popor, încât observația – făcută de umanistul Antonio Bonfini, spre finele

secolului al XV-lea – că românii au dăinuit în spațiul lor pentru că și-au apărat mai mult limba decât viața ne definește. Limba noastră este viața noastră și, din fericire, ea mai are în sine propriile mijloace de apărare, de conservare și de dezvoltare, cu o condiție: să veghem ca specialiștii asupra ei. Aceasta a fost prima menire a noastră ca instituție, menire asumată la 1866, iar Academia Română nu va abdica de la această misiune niciodată.

Două specificități istorice românești: latinitatea și statalitatea*

Acad. Răzvan Theodorescu
Vicepreședinte al Academiei Române

Fiind prezent pentru întâia oară în fața colegilor din Republica Moldova le aduc expresia gratitudinii mele profunde pentru alegerea mea ca membru de onoare al distinsului for academic din Chișinău, afirmându-mi dorința de a colabora mai departe în cadrul acestuia pentru mai buna cunoaștere a civilizației românești de pe ambele maluri ale Prutului.

Cum știți, poate, unii dintre dumneavoastră, de mai bine de trei decenii, am fost un martor al preschimbărilor pe care le-au determinat intelectuali patrioți basarabeni care moșteneau o tradiție ilustră ce va fi respectată de noi de-a pururi.

Nu vom uita niciodată că în primăvara 1918, când regatul României era sfâșiat și ocupat prin jalnica și efemera pace de la București, aici, la Chișinău, Sfatul Țării vota unirea Basarabiei cu această țară sfâșiată, prin strădania unor Ion Incuț, Pan Halippa, Daniel Ciugureanu, unii deveniți membri ai Academiei Române. După cum nu vom uita că în vara târzie 1989, pe când o tăcere asurzitoare și o teamă pe măsură planau deasupra României totalitare, aveau loc, la Chișinău, curajoase evenimente deschizătoare de drum, adunarea din 27 august și hotărârea din 31 august privitoare la adoptarea limbii române ca limbă de stat și revenirea la alfabetul latin.

Destinul m-a făcut martor direct, ca președinte al Radioteleviziunii Române – devenită liberă prin Revoluția din decembrie 1989 – la primele „poduri de flori”, când am venit prima dată, în mai 1990, cu o mare delegație de ziariști și artiști, la declarația de suveranitate din 23 iunie 1990, la proclamarea independenței de stat a Republicii

Moldova din 27 august 1991, recunoscută în aceeași zi de România. M-am străduit atunci, cu ajutorul intelectualilor – oameni politici din Chișinău – să aducem aici vocea televiziunii și a radioului de acasă și să ducem vocea Basarabiei în emisiuni la București, am călătorit de mai multe ori de la Orhei la Căușeni, de la Bălți la Comrat, am avut satisfacția de a avea studenți și doctoranzi basarabeni – unii de foarte bună calitate –, de a contribui la crearea, aici, a unei Catedre UNESCO, iar când am devenit ministru al Culturii și Cultelor, sfătuitorul meu de excepție a fost neuitatul Grigore Vieru.

Am ales pentru conferința de astăzi să vorbesc despre ceva ce îmi pare absolut specific și particular civilizației noastre în contextul mai larg al Europei răsăritene și al subzonei sale sud-est europene: este vorba de o latinitate populară – înconjurată în epoca etnogenezelor de o lume est-slavă, sud-slavă, turanică și fino-ugrică – care s-a reflectat în mentalul **romanicilor Orientului** și mai este vorba, în premodernitatea veacurilor XVI, XVII și XVIII, cea dominată de Turcocrăție, de păstrarea statalității, a tronurilor și dinastiilor de la București, Iași și Alba Iulia, a structurilor ecleziastice, a simbolurilor suveranității, într-un timp când toți vecinii noștri, fără excepție, deveneau supuși ai unor pașalâcuri.

Cu ani în urmă am cercetat felul în care genezele statale din spațiul bulgar-balcanic și maghiar, rusesc și sârbesc au fost legate de convertirea „de sus în jos” prin misionarismul Bizanțului sau Apusului carolingian a unor triburi abia sedentarizate,

*Prelegere prezentată cu ocazia primirii ca membru de onoare al Academiei de Științe a Moldovei
(31 august 2022, Chișinău)

la creștinism și a nașterii unor state – sub pavăza unor biserici recent înjghebate/fondate, legate și de apariția unor monumente de excepție prin dimensiuni și materiale puse în operă, prin funcția politică și prin ecoul cultural în civilizația primului stat bulgar, a Ungariei arpadiene, a noului cnezat de Kiev și a regatului din Raška Nemanizilor, din secolul IX până în cel de-al XIII-lea.

Marea bazilică de la Pliska, biserica rotundă și aurită de la Preslav, bazilica de la Alba Regia din Panonia, biserica Sf. Sofia din Kiev sau cea cu hramul Spas Preobrajenski din Cernigov, biserica Maicii Domnului din Studenica – fiecare dintre ele socotite de mine a fi un **monumentum princeps** – au fost necropole de suverani întemeietori, prototipuri stilistice pentru arhitecturi, mozaicuri și fresce, receptacole de bogăție și fast, descrise în cronicile contemporane grecești, slavone și latinești.

După cum se vede în această privire asupra Europei Orientale am ocolit un singur spațiu geografic: cel al românilor. Pământurile de la Carpați și Dunăre au fost cele care au cunoscut genezele etnice și culturale ale singurului popor est-european de descendență latină și unde creștinismul s-a răspândit treptat și la nivel popular încă din Antichitatea târzie, la unul dintre hotarele de miazănoapte ale lumii „clasice”, înglobând ținuturile carpato-danubiene în salba celor unde Roma și misionarismul bisericii orientale răspândiseră cuvântul noii credințe din Mediterana până în Caucaz. Nu mai puțin marcate de împrejurarea istorică de excepție că în veacurile marilor mișcări de neamuri aceste ținuturi nu au cunoscut stabilirea definitivă și masivă a unor triburi de războinici, călăreți și păstori, de migratori păgâni, mai târziu sedentarizați și creștinați, aceste pământuri sunt singurele care nu au văzut la începuturile Evului Mediu înălțarea cu ostentație, aptă să impresioneze masele, a unor monumente ale unei convertiri niciodată petrecută la acești vechi creștini care erau românii, dintotdeauna sedentari. De aceea monumentele **întemeietorilor de țară** de la Câmpulung, Curtea de Argeș și Rădăuți, amintite de cronicari doar ca „mari și frumoase” oglindesc o estetică a calmului, a măsurii, a simplității, pe care o socotesc de esență latină.

Era, în fapt, o fericită modestie, legată de mentalul locului, fără legătură cu aspecte materiale,

știind că acești ctitori, Basarab I al Țării Românești sau Petru I Mușat al Moldovei, dispuneau de uriașe sume de bani.

Și tot un suflu de calm și simplitate, pe care îl atribui unei structuri latine, îmi pare că ne întâmpină în același veac al XIV-lea sub domnia lui Vladislav I prin episodul din jurul anului 1370 al călugărilor valahi ajunși la Muntele Athos, în mănăstirea Cutlumuz care refuză – dacă documentul mai demult publicat este autentic – tipul de viață chinovial, cenobitic, adică acela colectiv, mult prețuit de monahii slavi, greci și caucazieni, dar neștiut de români, care cu tipul lor de viață idioritmă, individual, pe măsura celui în care viețuiseră la ei, în câmpiile și pădurile din Muntenia și Oltenia. Cel de al doilea element specific istoriei noastre este, cum spuneam, statalitatea.

După cele două veacuri, al XIV-lea și al XV-lea, de independență statală și de cruciadă antiotomană, ilustrate de Mircea cel Bătrân, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare și Iancu de Hunedoara, știm că a urmat o lungă epocă de autonomie statală a secolilor XVI, XVII și XVIII. Era o autonomie care trebuie deslușită în sistemul est-european, balcanic și microasiatic al unei Turcocrății unde știm că dreptul islamic de rit hanefit desemna – alături de teritorii direct stăpânite de sultan și de cele potrivnice Islamului – o așa-numită **Casă a Păcii** (dar al'ahd), în care intrau țări tributare, precum Moldova, Valahia și Transilvania, iar în Balcani Raguza (Dubrovnik). De aici s-a născut în istoriografie disputa legată de posibilele **capitulații**, tratate cu Poarta ale unor domni, precum Mircea I, Laiotă Basarab, Bogdan al III-lea, evocate de boierii români la tratativele de pace ruso-turce, din 1772, de la Focșani, niciodată contestate de Înalta Poartă; și tot aici se rânduiește informația – scoasă la lumină de regretatul Șerban Papacostea –, conținută într-o scrisoare a umanistului Filippo Buonaccorsi Callimachus către papa Inocențiu al VIII-lea, potrivit căreia valahii au încheiat cu turcii asemenea înțelegeri.

Să mi se îngăduie aici recursul la discursul meu de recepție în Academia Română, de acum două decenii, unde spuneam următoarele: „Particularitatea esențială a primei modernități românești a fost aceea că în ansamblul Europei Orientale și Centrale – cu excepția imperială a

Rusiei – numai aici, la Dunărea de Jos s-a păstrat neîntrerupt un stat organizat, cu conducători proprii, cu principii autonomi, începând cu secolul al XVI-lea la București, la Iași și la Alba Iulia. Aceasta în vreme ce, rând pe rând, Bulgaria în 1393 și în 1396, ținuturile grecești între 1430 și 1460, Serbia în 1459, Bosnia în 1463, Albania în 1948–1979 (?), Muntenegru în 1496, Ungaria în 1526, Cehia în 1620, Polonia în 1772, 1793 și 1795, dispăreau de pe hartă ca entități politice de sine stătătoare, căzând în felurite stăpâniri, turcească sau austriacă, rusească sau prusacă”.

Relațiile speciale cu Sublima Poartă, care a preferat un profit material constant și de lungă durată în schimbul autonomiei celor trei țări carpato-dunărene, vor fi ascuțit și simțul politico-diplomatic al românilor pentru numiri, iertări și peșcheșuri. Acest fapt a condus la o nou-ivită particularizare românească a primei modernități, corolar al statalității pe care am denumit-o cândva **mentalitatea tranzacțională**. Adaptam astfel unei secvențe istorice precise și formatoare de ființă națională, caracterizarea pe care, acum aproape o sută de ani, subtilul sociolog și eseist care a fost Mihai Ralea o folosea într-o cunoscută cercetare asupra fenomenului românesc, atunci când vorbea despre „**spiritul tranzacțional** în materie de politică și morală”. Și tot cu ani în urmă scriam (*Pe marginea statalității românești. Vechi lăcașuri și vechi dinastii*, Râmnicu Vâlcea, 2018) că această statalitate, această păstrare a unor instituții statale fundamentale – domnia și biserica, în primul rând – s-a făcut și în vremea unei relative independențe, cea a secolelor XIV și XV, pe care nu o alterau vasalitățile medievale curente în cea mai mare parte a Europei, și în epoca autonomiei cu suzeranitatea Porții, pe care o introdusese Turcografia în secolele XVI și XVII, și în epoca unei dependențe totale din secolul al XVIII-lea. Sau pentru a exprima această progresivă evoluție – ce a putut fi pe alocuri și o involuție – să recurg, ca de atâtea ori, la cuvintele istoricului național Nicolae Iorga, scriind tocmai despre aceste perioade: „Cea dintâiu e a neatârării de fapt, cea de a doua a unei supunerii cinstite și cruțătoare față de turci, cea de-a treia se deslușește prin ascultarea desăvârșită față de acești stăpâni. Anii 1550 și 1720 ar fi punctele de despărțire. Iar după 1859 începe,

firește, epoca a patra de neatârare nouă, în care trăim” (*Istoria românilor în chipuri și icoane*, Craiova, 1921, p. 33).

Un element definitoriu al acestei statalități este existența medievală și premodernă a dinastiilor românești, iar una dintre formele predilecte de proclamare, eclatantă chiar, a acestora sunt ctitoriile princiare concepute ca necropole, ca mausolee de familie. Lăcașuri metropolitane ortodoxe, dar mai ales lăcașuri monastice, acestea au o istorie plină de interes atât în Țara Românească, cât și în Moldova, din vremea **întemeierilor de țară** până în cea a fanarioșilor, în atitudinea față de înaintașii plecați la Domnul, a căror memorie era păstrată liturgic de obștile monahale, care era și la noi cea din întreaga Europă. Voi folosi aici observațiile eminentului medievist care a fost Georges Duby în legătură cu ceea ce se petrecea în Occidentul catolic odată cu secolul al XI-lea: „Acum cavalerii le cereau preoților să intervină spre a sfinți trupul celui mort. În ceremoniile funerare s-au introdus [...] gesturile de proslăvire și formulele de mântuire prin care preotul își afirma puterea de a ierta el însuși greșelile. Pentru mort, până în momentul învierii sale, niciun alt loc nu părea a fi mai propice iertării păcatelor decât apropierea raclelor sfinților, vecinătatea cu călugării a căror rugăciune se înălța la cer, cât era ziua de lungă, spre Domnul Judecător. Marii principii obțineau permisiunea de a fi înhumați chiar în incinta bisericilor monastice”. (*Artă și societate*, 980–1420, I, București, 1987, p. 123.)

Cazul cel mai limpede în acest sens este cel al necropolei regale franceze de la mânăstirea Saint Denis, devenită loc de înmormântare a suveranilor din vremea merovingiană a unor Dagobert, Carol Martel și Pepin cel Scurt, din acea carolingiană a unui Carol cel Pleșuv, din acea capețiană inaugurată de Hugues Capet, târziu, în secolul al XIII-lea, Ludovic cel Sfânt punând să fie sculptate imaginile regilor defuncți ai Franței (cam așa cum va proceda, două sute de ani mai târziu, în Moldova, Ștefan cel Mare care așeza la Rădăuți lespezi funerare ale înaintașilor săi).

Cercetările recente asupra biografiilor domnești, între care cea mai solidă rămâne, fără doar și poate, cea a lui Constantin Rezachevici, urmărind succesiunea electivă la tron, în cadrul celor două dinastii fondatoare, cea a lui Basarab I și cea

a lui Bogdan I – respectiv a Basarabilor și a Bogdăneștilor –, în răstimpul cuprins între mijlocul secolului al XIV-lea și prima parte a secolului al XVII-lea cu respectarea criteriului esențial al **osului domnesc** sau, uneori, doar a **sângelui domnesc**, ne arată că principii care erau fii legitimi sau ilegitiimi, deopotrivă, aveau sentimentul limpede al apartenenței lor la dinastie sau – precum în cazul muntenesc – la o ramură dinastică (de felul Dăneștilor scoborâtori din Dan I și al Drăculeștilor, urmași ai lui Mircea I prin Vlad Dracul, prelungiți prin Mihneștii de dincolo de 1600).

Fie că au fost aleși de boieri și investiți de Poartă, precum cei din veacul al XV-lea, fie că au fost numiți direct de Stambul, începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, fie că au aparținut familiilor boierești ajunse la tron și pregătite a crea noi dinastii după 1600, fie, în sfârșit, că au fost asimilați în secolul al XVIII-lea pașalelor cu două tuiuri, sentimentul dinastic a fost o realitate istorică în mentalul aulic românesc ținând de conștiința statalității, de la **întemeietorii de țară** la Mavrocordații și Ghiculeștii secolului fanariot. Aproape concomitent, geneza statelor românești extracarpatică a implicat principiul medieval european al succesiunii ereditare – foarte curând și electivă – în cazul dinastiei fondatoare, cea a Basarabilor – de la Basarab I până la, pe linie

masculină, fiul neîncoronat al lui Nicolae Pătrașcu, nepotul lui Mihai Viteazul –, cea atât de efemeră a Drăgoșeștilor, urmată de cea a Bogdăneștilor – de la Bogdan I la urmașii lui Alexandru Iliăș –, așadar de-a lungul a mai bine de trei sute de ani. Prin preluarea modelului dinastic de către neamuri boierești, precum Craioveștii, Cantacuzinii sau Movileștii, de către unii **homines novi** cu ascensiuni fulgerătoare, ca Vasile Lupu și Gheorghe Duca, de către fanarioți cu înrudiri locale ilustre, ca amintiții Mavrocordați și Ghiculești, acest fenomen propriu – în Sud-Estul creștin al Europei – numai statalității românești din epoca Turcocrăției s-a prelungit până la așa-numitele **domnii pământene** de după 1821.

Este aceasta, pe scurt, o istorie grăitoare și neîntreruptă a statului în spațiul carpatodunăreano-pontic.

Latini individualiști, legați de Occident, dar aparținând și unui Orient multiform și gregar, toleranți, negociatori, răbdători și iubitori de largi orizonturi, pe care ajung uneori să le illustreze la superlativ, românii de la Tisa la Nistru și-au dobândit în momente felurite apartenența la o statalitate – care rămâne valoarea noastră supremă –, pentru care, la stânga și la dreapta Prutului, au ostenit și s-au jertfit generații întregi pe care le continuăm și le omagiem acum.

Omagierea limbii române prin cartea de lingvistică*

Acad. Gabriela Pană Dindelegan

1. Avem o limbă de mare frumusețe și bogăție, cu multe caracteristici aparte în ansamblul României, relevate de cercetători străini, dar și de cărțile comparative și tipologice de limbă română. Nu este însă suficient să clamăm trăsăturile speciale ale românei și forța ei de creativitate. Eficiența în utilizarea unei limbi pleacă de la cunoașterea ei cât mai profundă, de la înțelegerea trăsăturilor ei sistematice și de uz. Se impune deci să ne întoarcem atenția cât mai des asupra farmecului și a individualității românei prin cercetări lingvistice serioase, prin promovarea interesului pentru studiul limbii române în școală și prin operația constantă de „cultivare” și de protejare a limbii.

Consider că una dintre formele cele mai eficiente de omagiere a limbii române este omagierea prin cartea de lingvistică. Mulțimea tratatelor academice, a cărților, a dicționarelor, a studiilor colective sau individuale, scrise de români, dar și de români în colaborare cu străinii, trebuie privită ca o mare reușită a lingvisticii românești, fiecare lucrare fiind menită să umple un „gol” semnificativ din cercetarea lingvistică. În ultimele decenii, s-a scris mult și nu oricum: s-au scris lucrări aduse, teoretic și metodologic, la zi, în pas cu preocupările și cu cercetarea lingvistică a altor limbi; s-au scris cărți angajând colective largi de cercetători, semn al unui interes comun pentru publicarea cărților fundamentale. „Ieșirea” noastră și dincolo de granițele țării, prin publicarea de cărți reprezentative la mari edituri europene (la Oxford și la Cambridge), a făcut accesibilă intrarea românei în aria de interes a cercetătorilor străini, relevând acestora o limbă plină de surprize și de

„minunății” științifice („minunății științifice” este sintagma utilizată în sensul cel mai admirativ cu putință de marii romaniști ai momentului, profesorul Martin Maiden de la Oxford și profesorul Adam Ledgeway de la Cambridge).

2. Ca reprezentantă a Departamentului de gramatică, din mulțimea cărților dedicate limbii române (peste 30 de cărți fundamentale, elaborate de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române), mă voi opri asupra producției de carte datorate Departamentului nostru. Încerc să fac o scurtă prezentare și sistematizare, cărțile fiind foarte diferite ca obiective, ca destinație, ca impact asupra comunității lingvistice¹. Astfel, s-au elaborat:

- gramatici **academice și tratate**; am în vedere GALR 2005, cu o ediție îmbogățită în 2008, lucrare monumentală în două volume, însumând peste 1800 de pagini, lucrare descriptivă și normativă, care, teoretic, se așază la nivelul științific al gramaticilor academice elaborate în ultimele decenii pentru limbile importante ale Europei. Un cuvânt special trebuie acordat *Tratatului de formare a cuvintelor limbii române*, vol. IV, 2015, 700 p., carte prezentând exhaustiv bogăția derivativă a limbii române realizată prin sufixare (sufixe nominale și cele adverbiale);

- gramatici **de bază/esențiale**, caracterizare insistând asupra specificului de sinteză și de esențializare a cărții (am în vedere GBLR, ediția I 2010 și ediția a II-a 2016), lucrare care, oferind „baza”, „fundamentul” gramaticii românești, a devenit una dintre cele mai utilizate cărți, mai ales în lumea profesorilor și a elevilor;

*Alocuțiune rostită la sesiunea științifică dedicată Zilei Limbii Române (31 august 2022, Clubul Academicienilor)

● gramatici **pentru străinătate**, scrise în limbă străină și din perspectiva unui cititor străin (am în vedere *The Grammar of Romanian*, Oxford University Press 2013, cu o traducere românească *O gramatică a limbii române altfel*, 2019); cartea își propune să examineze în mod special trăsăturile individualizante ale românei în ansamblul României. Ca atare, pe lângă aspectul pur descriptiv, predominantă în carte este și perspectiva tipologică și comparativă;

● gramatici **didactice**, concepute special pentru practica didactică și pentru nevoile școlii, ceea ce a însemnat o prezentare a materialului faptic în conformitate cu programele și cu exigențele școlare (am în vedere *Gramatica limbii române pentru gimnaziu*, 2019, cu recenta ediție din 2022, al cărei obiectiv a fost punerea de acord a *Gramaticii* cu noutățile normative din DOOM³). Gramaticile școlare sunt însoțite de culegeri de exerciții, incluzând rezolvări integrale și comentarii extrem de utile, apreciate de elevi și de profesori;

● gramatici **de dificultăți**, cărți menite să analizeze și „să soluționeze” ca interpretare cuvinte și forme greu de integrat gramatical, marginale ca uz, sau, dimpotrivă, deosebit de frecvente, încărcate cu diverse neregularități și ambiguități, cuvinte dificil de interpretat, aflate de multă vreme în dezbateră gramaticienilor (am în vedere *Dicționarul de interpretări gramaticale. Cuvinte mici, dificultăți mari*, 2019, cu cei 165 de termeni, selectați pentru trăsăturile speciale de flexiune sau de uz, pentru alunecările de sens și de clasă, pentru numeroasele cazuri de omonimie);

● gramatici **teoretice**, incluzând aici și **dicționarele de terminologie**. Folosesc prilejul pentru a anunța o nouă carte, *Dicționar de terminologie gramaticală*, unde „gramatical” primește un sens foarte larg, cartea incluzând, pe lângă conceptele strict gramaticale, și termeni și concepte de morfologie derivațională, dar și termeni din afara domeniului gramatical, examinați însă din perspectiva consecințelor gramaticale. Dicționarul conține peste 1500 de cuvinte-titlu și peste 4000 de subtitluri. Inventarul impresionant de termeni este o „mărturie” pentru ceea ce a însemnat dinamica disciplinelor lingvistice în ultimele decenii și cât de înalt este nivelul teoretic atins de disciplinele noastre;

● gramatici **normative**, cărți care își propun să fixeze norma, s-o comenteze și să urmărească dinamica ei, dar și să combată abaterile de la normă, când perspectiva este și **prescriptivă**. Dintre lucrările normative recente, cea mai importantă este ediția a treia a *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, 2021, abreviată ca DOOM³, lucrare normativă fundamentală având rolul de a fixa și a impune norma academică la nivel ortografic, fonetic și flexionar. Ca dicționar „de durată limitată”, reflectând stadiul actual de evoluție, modificabil el însuși în timp, cartea aduce numeroase schimbări față de normele academice anterioare. Prin volumul imens al materialului înregistrat, DOOM³ ne apare ca „martor” fidel al bogăției și al variației lingvistice actuale. Prin posibilitatea comparării cu instrumentele normative anterioare (DOOM¹ și DOOM²), ne apare și ca fiind cea mai fidelă „oglină” a dinamicii flexionare și lexicale actuale, înregistrând atât forța schimbărilor, cât și direcția de evoluție a acestora.

O precizare specială despre împrumutul anglo-american din DOOM³. Dintr-un inventar general de peste 65 000 de intrări, numai 350 sunt englezisme și americanisme ale ultimei ediții (notate convențional cu „+” înaintea termenului). Ceea ce a speriat în primă instanță și a inflammat, pe bună dreptate, opinia publică a fost informația că *Dicționarul* cuprinde 3000 de „noutăți”, înțelegându-se, greșit, că cele 3000 sunt numai împrumuturi și numai englezisme; or, 3000 sunt toate tipurile de noutăți, inclusiv noutăți de interpretare gramaticală, de variație flexionară, de forme create în interiorul limbii române, de despărțire în silabe etc.). În privința celor 350 de englezisme și americanisme, se pune întrebarea dacă se putea renunța la ele. La unele, sigur că se putea renunța. Dar indicarea unei liste (la întâmplare) de termeni noi (vezi +*afterschool*, +*breaking-news*, +*fake-news*, +*deadline*, +*feeling*, +*prepay*, +*retail*, +*retailer*, +*smartphone*, +*social media*, +*smoothie* [cu două pronunții: [smuți/smuși], +*voucher*, +*web* etc.) arată că sunt cuvinte cu mare circulație în româna actuală standard, adânc pătrunse în mass-media, la care cu greu se putea renunța. Au intrat în dicționar termeni care denumesc o realitate nouă, fără echivalent în română, termeni care aduc o

nuanță în plus față de sinonimele românești, precum și termeni care, deși nu îndeplinesc aceste condiții, au deja o mare circulație în registrul standard.

● Am inventariat numeroasele cercetări **sincronice și descriptive** pentru româna actuală standard. Dar, dincolo de acestea, trebuie indicate și lucrările de **diacronie** propriu-zisă, precum și cele de **dinamică lingvistică**. ● Din prima categorie, fac parte două cărți fundamentale redactate în engleză și scrise pentru străinătate: *The Syntax of Old Romanian*, Oxford University Press, 2016, cu traducere românească în 2019, și *The Oxford History of Romanian Morphologie*, Oxford University Press, 2021, reprezentând unicele lucrări de sintaxă și respectiv de morfologie istorică românească scrise pentru străinătate (în cazul sintaxei istorice, este chiar unica sintaxă istorică integrală a limbii române; este și motivul care a determinat traducerea ei în românește). Tot din aceeași clasă face parte cartea *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea și al XX-lea*, Editura Academiei, 2012, ediția a II-a 2015, carte de gramatică istorică pentru secolele al XIX-lea și al XX-lea. ● Din a doua categorie, fac parte *Dinamica limbii române actuale – aspecte gramaticale și discursive*, Editura Academiei Române, 2009, precum și *Variație diacronică și diatopică. Note gramaticale*, București, Editura Universității din București, 2019, cărți de variație și de dinamică lingvistică, examinând tendințele în evoluția românei actuale standard, așa cum apar ele din jocul continuu și complicat al variației libere. Nu trebuie uitat nici monumentalul *Tratat de istorie a limbii române*, vol. I, 2018, elaborat tot în cadrul Institutului de Lingvistică, sub coordonarea regretatului acad. Marius Sala și a kolegei noastre Liliana Ionescu-Ruxăndoiu.

● N-am reușit să ofer decât o imagine fragmentară și cu totul limitată a cărților redactate în ultimele decenii (oricum, sunt numai cărțile de gramatică și numai cărți, nu și articole, numărul total al lucrărilor fiind infinit mai mare). Insist asupra ideii că sunt cărți absolut necesare pentru cunoașterea aprofundată a limbii române sub aspect descriptiv și funcțional. Ele oferă instrumentele fundamentale, acoperind toate subdomeniile gramaticii și asigurând, pe de o

parte, relevarea individualității limbii române, iar, pe de alta, relevarea elementelor comune ale romanității ei.

3. În caracterizarea românei, s-a insistat mult asupra trăsăturilor morfologice bogate, cu inventar numeros de mărci, cu mărci enclitice și proclitice, cu flexiune sintetică și analitică, cu poli-funcționalitate sau, dimpotrivă, cu redundanță, cu paradigme complete și incomplete, cu forme regulate și neregulate, cu predictibilități și impredictibilități flexionare, trăsături pe care le relevă din plin DOOM³ și care fac din română o limbă extrem de interesantă.

La acest moment aniversar, reafirm cu convingere ideea că una dintre formele cele mai eficiente de omagiere a limbii române este continuarea efortului de analiză, de descriere a limbii și de promovare a acestor descrieri în comunitatea românească și în afara ei. Reafirm de asemenea ideea că una dintre obligațiile „patriotice” (și nu este un cuvânt mare!) este continuarea efortului de prezentare într-o limbă internațională a descrierilor făcute limbii române, oferind, astfel, romaniștilor material românesc în măsură să dea soluții, răspunsuri, explicații pentru fenomene încă neelucidate la nivel general romanic.

Lucrări citate (în ordine cronologică)

– *Gramatica limbii române (GALR)*, Editura Academiei Române, vol. I–II, 2005, tiraj nou revizuit, București, 2008, 1800 p.

– *Dinamica limbii române actuale – aspecte gramaticale și discursive*, Editura Academiei Române, 2009, 555 p.

– *Gramatica de bază a limbii române (GBLR)*, Editura Univers Enciclopedic, București, ediția I, 2010, ediția a II-a, 2016, 686 p.

– *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea și al XX-lea*, Editura Academiei Române, 2012, ediția a II-a, 2015, 800 p.

– *The Grammar of Romanian*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 650 p.

– *Diachronic Variation in Romanian*, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2015, 464 p.

– *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. IV, București, Editura Academiei Române, 2015, 700 p.

-
- *The Syntax of Old Romanian*, Oxford, Oxford University Press, 2016, 690 p.
- *Romance Syntax. Comparative and diachronic perspectives*, Cambridge Scholars Publishing, 2018.
- *Tratatul de istorie a limbii române*, vol. I, București, Editura Univers Enciclopedic, 2018, 902 p.
- *Gramatică* (în *Lingvistica românească*), București, Editura Academiei Române, 2018, p. 211–225.
- *Sintaxa limbii române vechi* (traducere din engleză), București, Editura Univers Enciclopedic, 2019, 650p.
- *Gramatica limbii române pentru gimnaziu*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2019, 478 p; ediția a II-a (în conformitate cu DOOM³), 2022 (sub tipar).
- *Dinamică diacronică și diatopică. Note gramaticale*, București, Editura Universității din București, 2019, 413 p.
- *Dicționar de interpretări gramaticale. Cuvinte mici, dificultăți mari*, Editura Univers Enciclopedic, 2020, 559 p.
- *The Oxford History of Romanian Morphology*, Oxford, Oxford University Press, 2021, 526 p.
- *O gramatică a limbii române altfel* (traducere din engleză), Editura Univers Enciclopedic, 2021, 584 p.
- *DOOM³*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a III-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic, 2021, 1152 p.
- *Dicționar de terminologie gramaticală*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2022 (sub tipar).

Notă

¹ O prezentare sintetică a cărților de gramatică publicate în ultimele decenii apare în *Lingvistica românească*, București, Editura Academiei Române, 2018, p. 211–225.

Pandemia actuală și ramificațiile ei lexicale*

Florica Dimitrescu

Membru de onoare al Academiei Române

Permiteți-mi ca, într-un succint preambul, să explic de ce mă preocup, de zeci de ani, de lexicul limbii române în general și de vocabularul medical în special. În anul 1949, fiind studentă în anul al III-lea la Litere, eminentul nostru mentor, profesorul Alexandru Rosetti, a ales un grup de cinci colegi, printre care și pe mine, ca preparatori la catedra sa de Istorie a limbii române, pe care cu toții am slujit-o cu devotament și cu bucurie, fiecare specializându-se într-o altă disciplină lingvistică. În ceea ce mă privește, m-am simțit atrasă cel mai mult de lexicul limbii noastre, drept care, din anul 1960 am pus bazele *Dicționarului de cuvinte recente*, apărut în 1982 și care în anul viitor o să apară în a patra ediție. Pentru acest dicționar am adunat și adun zilnic „inovațiile” lexicale din presă – considerată un fel de seismograf al limbii vii, actuale – unde, cu evidență, găsesc din abundență și material referitor la lexicul medical. Așa se face că acum doi ani și jumătate, mai exact la 18 ianuarie 2020, urmărind la canalul TVR 2 un telejurnal, am consemnat într-o fișă, așa cum procedez totdeauna, un termen nou pentru mine, despre care, de fapt, nu eram sigură dacă l-am auzit și apoi reprodus prea bine, *coronavirus*. Noroc că a doua zi, deci în 19 I 2020, în p. 10 a ziarului *Adevărul*, l-am reîntâlnit sub formă scrisă (deci mi s-au risipit îndoielile din ajun) într-o relatare destul de detaliată: „infectarea cu *coronavirus* [de pe nava de croazieră Diamond Princess] a crescut la 545 dintr-un total de circa 3700 de pasageri”, specificându-se un amănunt semnificativ care m-a tulburat, deoarece se anunța că „9 pasageri și 8 membri ai echipajului sunt români”. Gândul la

acești concetățeni ai noștri m-a determinat să urmăresc cu atenție, în continuare, și în alte ziare sau la telejurnalele diverselor canale de TV de la noi ce s-a mai întâmplat pe navă și astfel am început să strâng tot mai multe date despre această boală încă necunoscută, iar unele rezultate ale cercetării primului an al pandemiei, 2020, în liniile mari, se află în acest text.

Se știe din istorie cât de mult a fost brăzdat globul pământesc de un număr mare de boli, de exemplu, mai de mult, de ciumă, de holeră, de gripa spaniolă, de Borrelia Lyme, de tifosul exantematic, de sifilis, de tuberculoză iar, în ultimii 60 de ani, pe care mulți dintre noi i-au traversat, de gripa asiatică (Hong Kong 1968), de Sida (1981), de gripa aviară (1997), de SARS (2002), de Ebola (2014). Despre trei dintre ele scrisesem, începând din anul 2004, câte un articol și anume despre Borrelia Lyme, despre gripa aviară și despre SARS; să nu uit și articolul despre ADN, în anul când se împlineau 50 de ani de când fusese descoperit, iar acum doream să adaug câte ceva și despre maladia care, între timp, căpătase numele COVID-19. Așa se face că, după un an de când am înregistrat primele elemente lingvistice relative la *coronavirus*, adunând material lexical în legătură cu boala pe care o generase, m-am aflat în prezența unei variate terminologii de actualitate, în mare expansiune; astfel, aveam selectate o serie de cuvinte și de sintagme noi, unele create în interiorul limbii române, altele mai vechi, dar repuse în circulație ad-hoc, sau, în fine, altele împrumutate, marea majoritate din engleză, pentru a nu uita și de acei termeni curenți în limbă, dar cu

*Alocuțiune rostită la sesiunea științifică dedicată Zilei Limbii Române (31 august 2022, Clubul Academicienilor)

accepții inovatoare, adecvate pandemiei. Această nouă nomenclatură are câteva caracteristici, dintre care cea mai vizibilă pare a fi cantitatea sa, unde se pot distinge două tipuri terminologice pe care le vom exemplifica mai jos:

A) În primul rând ne vom referi la *clasa terminologiei medicale* care, la rândul ei, în mod natural, are mai multe subdiviziuni, precum:

1) măsuri preventive:

autocarantină, distanțare fizică, echipă mobilă de testare, eșantionare, lockdown, lavoar stradal, ser-candidat, material tristratificat, vaccin-vector.

Remarcăm aici – și asta se va întâmpla poate în detrimentul numărului mai scăzut de termeni specifici pentru pandemie – foarte multe sintagme, unele create ad-hoc, dar importante pentru schițarea portretului noii boli în timpul căreia, preventiv, trebuia să avem la noi, când plecam de acasă, cel puțin o mască. Asta explică de ce acest termen, *mască*, aflat până în anul 2020 la periferia vocabularului omului obișnuit, de pe stradă, dar aproape inexistent în limbajul rural, a devenit un fel de emblemă a maladiei COVID-19, având nu mai puțin de 30 de variante atestate în vorbirea curentă de acum.

Desigur că, pentru a ține piept bolii – și necunoscutelor, și imprevizibile – s-au activat o serie de:

2) procedee medicale, de tratament, precum:

analgoză, antiviral, coagulabilitate, filtrarea sângelui, genetică secvențială, microcipare, plasmă convalescentă, seroprevalență, testare în masă;

3) denumiri de maladii, de agenți patogeni:

ARN mesager, coinfecție, coronavirus, COVID-19, neurotoxina Noviciok, nosocomial, ribovirus, virion;

4) denumiri ale unor medici și ale personalului auxiliar din mediul spitalelor:

ambulanțier (oricât ar părea de curios, acest termen al limbii comune nu este consemnat în DEX; de altfel, așa stau lucrurile cu majoritatea noilor denumiri referitoare la molima actuală, numai că aici există explicația – și scuza – că este vorba despre un lexic, măcar parțial, realmente nou), *coordonator al campaniei de vaccinare, expert în sănătate publică, imunologist, medic ATI-ist, expert OMS, virolog.*

Este un motiv real de mândrie că doctorul Cătălin Denciu, care a salvat pe unii bolnavi din incendiul de la Piatra Neamț, a fost decorat de către șeful OMS cu un premiu pentru serviciul și exemplul său; de asemenea, doctorul anesteziat român Radu Lupescu, stabilit de 30 de ani în Franța, a fost onorat cu o distincție de către Președintele Franței pentru eforturile depuse în lupta contra pandemiei actuale.

5) fazele noi maladii:

stadiul preepidemic, răspândac de coronavirus, purtător de coronavirus, persoană asimptomatică, test pozitiv, test negativ, suprainfecția, vârful epidemiei, valul al doilea, postizolare, transmisibilitate;

6) medicamente, companii farmaceutice:

AstraZeneca, colecalciferol, Darunavir, ivermectina, Pfizer, Remdesivir (despre care româncă Iuliana Niculescu, coordonatoarea spitalului Beaumont din Detroit, considera că are un „efect limitat”, atitudine pe care am regăsit-o în *Pandemia II*, p. 80 și la OMS);

7) aparatură medicală:

cort cu oxigen, dispenser, kit de recoltare, izoletă, Mazor X, nebulizator, scanner, termoscaner. Dintre acestea, este remarcabil că la noi în țară, în timpul pandemiei, într-un timp util, deci foarte scurt, s-au fabricat unele aparate pentru a combate ucigașa maladie, de exemplu un tip de *aparat de ventilație* sau *izoleta*, chiar dacă se pare că au costat cam mult. În schimb am găsit în ziare o informație fake în ceea ce privește *scannerul termic*, despre care se pretindea (v. playtech.ro 8 IV 2020) că ar fi o invenție românească, a întreprinderii Optica Română, atunci când era vorba numai de fabricarea ei după un model străin.

8) tipuri și secții de spitale:

mall de sănătate, (secție) modulară, spital COVID, spital monospecializat, spital ROL 2, spital-suport. Cele mai multe dintre acestea au fost create în mod expres, după izbucnirea bolii. Din păcate, a fost transformat, într-o seară târziu, în primăvara anului 2021, recent modernizat spital Foișor, specializat dintru început în „boli ale oaselor”, într-unul pentru tratarea COVIDULUI, făcându-se o evacuare silită și, în plus, pripită a acestuia, cu unele urmări absolut nefaste. Noroc că de atunci lucrurile au redevenit la normal...

B) În al doilea rând este vorba de o serie de elemente terminologice generate de pandemia actuală care aparțin de *clasa domeniilor conexe medicinei*.

Într-un fel, această clasă este importantă pentru oricare dintre noi tocmai pentru că reprezintă o consecință fie directă, fie indirectă a pandemiei de acum, care subsumează o serie de teremeni și de sintagme nemaiîntâlnite înainte de pandemie.

1) Să ne referim, de pildă, la domeniul general al *muncii*, cunoscut fiecăruia dintre noi; dar cine, înainte de pandemie, știa sau bănuia măcar că se va ajunge la cuvinte sau sintagme precum *tele-muncă* sau *teleangajat*, *anul de lucru comprimat*, *kurzarbeit*, *munca la dispoziția angajatorului*, *partajarea locului de muncă*, *program de lucru flexibil*. Remarcăm aici termeni și formule care denotă un concept de muncă schimbat aproape radical în raport cu aproape tot ce se știa și era sta-tornicit de mult în „câmpul muncii”.

Dar să ne adresăm și altor câtorva sectoare pe care le consideram aproape imuabile, în care se putea mai greu inova, mai ales în relație cu o boală, ca, de exemplu:

2) domeniul financiar:

bani proaspeți, *coronabond*, *coronacriză*, *pandemia datoriilor*, *taxă de coronavirus*;

3) domeniul mijloacelor de transport:

ambulanță aeriană, *avion roz*, *bulă de circulație*, *culoar de tranzit*, *mașină Bolt*;

4) domeniul actelor necesare în diferitele perioade ale pandemiei:

certificat de imunitate, *certificat de situație de urgență de tip 1 (albastru) și de tip 2 (galben)*, *declarație pe propria răspundere*, *pașaport de imunitate*

5) domeniul vestimentației. Deși aici se părea că s-ar fi putut produce mai multe schimbări, în acest sector, în anul 2020 au fost prezentate numai câteva *măști* „de fițe”, „de mirese” sau „personalizate”, fără prea mare căutare, ca și două tipuri de costume de baie feminine, numite *trikini* și *quarankini* (alcătuite din trei sau din patru măști) care, însă, nici acestea, nu și-au găsit multe adept-e. Se mai pot semna și alte extravagante, de exemplu, am aflat din A. 5 V 2020, p. 16, că unii designeri din Los Angeles au „proiectat” un *costum bărbătesc de distracție*, deci de purtat numai în momente fericite, rămas decamdată „doar la

nivelul de desen” deoarece nimeni n-a comandat nici măcar un exemplar! Dar nici creditorii noștri nu au vrut să se lase mai prejos, ci au căutat să-și exprime și ei excentricitatea. Astfel, un cuplu de români, designeri de meserie, și-au confecționat, fiecare, haine „din aproximativ 300 de măști” pe care le-au arborat prin București, exercițiu terminat însă – cum era de așteptat – fără succes! În schimb, alți români au „botezat” măștile, plastic, *botnițe*; fiind un termen popular, cuvântul a avut mai multe șanse și s-a vehiculat chiar destul de mult...

6) Pentru a ne opri asupra unei ramificații centrale pentru viața fiecărui om, nu trebuie uitat locul central jucat în această perioadă grea de școală, la care s-au făcut multiple și, destul de des, neinspirate inovații care numai în interesul învățării nu au fost. Cine și-ar fi putut închipui înainte de pandemie că se vor preconiza asemenea „schimbări majore”, generate de astfel de adevărate „mutații” precum cele de mai jos în domeniul învățământului de toate gradele, cu rezultate, uneori, chiar dezastruoase și care, din păcate, vor avea urmări de foarte lungă durată.

Educația odraselor noastre începe de foarte timpuriu, nu numai de când copilul este un preșcolar, ci de mai înainte, când este *antepreșcolar*: „Copilul [poate fi] înscris în cadrul unei *unități de educație timpurie antepreșcolară*” A. 12 XI 2020, p. 4; acest termen, în paranteză fie zis, nu este înregistrat ca atare în DEX, fiind un cuvânt cu evidență recentă. La nivelul școlii primare și al liceului, învățământul se practică după un *scenariu hibrid*, în care se învață atât „față în față” cât și „online”, alături de care mai apar și *școala din parc*, *școala paralelă* (cu meditari), *școala prin rotație*, *școala „smart”*, *liceeni smart*, iar a treia perioadă este la nivelul învățământului superior, unde procesul de învățământ se desfășoară sub forma *online*.

Mai nou, în școala noastră poate „acționa” un *analist comportamental* sau, de ce nu?, mâine pot interveni, după model italianesc, *comisari pentru criza COVID* (v. TVR 1, din 11 IX 2020, la televiziunea de la ora 20), în timp ce la universități s-au înregistrat specialități precum *profesor de medicină de dezastru* sau *profesor de sănătate publică*, așa cum în anii '30 ai secolului trecut erau ore de igienă, predate de medici, sau, la fete,

de lucru manual, de gospodărie, atât de utile pentru întreaga viață. Către sfârșitul anului 2020 a mai apărut și un misterios „Instrument inovativ numit indicele de Risc Socio-Educațional–IRSE [care] poate duce la îmbunătățiri ale politicilor publice din domeniul educației” (A. 18 XI 2020, p. 5). Noroc că acest „instrument” cu nume neclar nu am auzit să fi fost pus la treabă.

7) Trebuie remarcat, la noi în școli, și rolul *cromaticii* în identificarea scenariilor diferențiate prin culori, totul determinat de numărul de bolnavi din fiecare localitate: Astfel, școlile se descentralizează la nivel de județ și ar funcționa după *scenariul 1 verde, scenariul 2 galben sau scenariul 3 roșu*. În volumul *Pandemia*, Mihai Ștefan Mătieș, „specialist în comunicare și resurse umane” (p. 8), în articolul său *Efectele*, pp. 425–433, conchide: „Profesorii cu care am discutat despre predarea online sunt în majoritatea lor nemulțumiți de rezultate (p. 430) iar cifrele arată că peste 40% nu au putut beneficia de acest sistem pentru că [elevii] nu aveau acces la internet, nu aveau terminalele necesare și, pur și simplu, nu aveau curent electric” (p. 430; vezi și R.l. 10 IX 2020, p. 3). Dar așa ceva nu se știa ceva mai dinainte?, ne întrebăm, fără a aștepta cumva vreun răspuns... De altfel, oricând suntem gata să constatăm că se mai schimbă câte ceva în mersul școlilor de toate gradele. La 31 mai 2022, ne-a reținut, la p. 8, dublul titlu al ziarului *Adevărul*: „Schimbări majore în Educație. Elevii scapă (termen perfect asortat cu mentalitatea care l-a folosit – n.n.) de teze și de mediile semestriale”. Bravo, ăsta da „progres” în învățământ! Încă și mai aproape de noi, chiar în luna august a anului în curs, acum trei săptămâni, s-a anunțat, după cum am citit în A. din 9 VIII 2022, p. 8, că „va intra în funcțiune și noul *Regulament-cadru al școlilor*” cu un nume nou și lung, meritat, poate, de o cauză mai bună, „prescurtat” în acronimul *ROFUIP*, din care rezultă că elevii nu vor mai putea fi exmatriculați, tezele nu vor mai fi obligatorii, profesorii vor încheia o singură medie pe an etc., dar cel mai important este că anul școlar nu se mai împarte în trimestre sau în semestre ci în cinci „*module*” de învățare urmate de tot atâtea vacanțe, unele „la decizia inspectoratelor școlare județene al (sic) municipiului București, după caz”... Foarte clar, curat „după caz”, așa merge școala mâine...

Ce se mai poate comenta? Noroc că revista *România literară* a luat imediat atitudine, după numai 3 zile, și în numărul 32 din 12 august curent a publicat mai multe articole ce trag alarma și a deschis la paginile 18-20 o discuție consacrată „legii învățământului în dezbateră profesorilor”. Sperăm, evident, la cât mai multe reacții asemănătoare, deoarece se știe din bătrâni că „numai cu o floare nu se face primăvară”; vezi și R.l. 10 IX 2020, p. 3.

Ne întrebăm câte alte molime suferite de omenire au avut consecințe exprimate lingvistic și în alte domenii decât cel propriu, medical? Chiar dacă se va fi întâmplat, oricum nu în proporțiile de astăzi! Considerăm că la ceea ce asistăm acum, într-un timp atât de limitat, este de domeniul rarității, mai ales că ceea ce, în mic, am constatat în țara și în limba noastră s-a petrecut și în alte zone ale globului pământesc, mai apropiate sau mai îndepărtate, pentru că, după cum se știe, aceeași cauză produce aceleași efecte, bineînțeles, cu unele amănunte locale specifice, dar, de obicei, nesemnificative.

8) Trebuie să remarcăm că o serie de cuvinte utilizate de la pandemie înapoi au fost dotate cu noi semnificații, cerute de vremea de acum, foarte diferite de ceea ce se știa sau era consemnat în dicționare mai înainte. Iată câteva exemple: în DEX *corona* are un sens exclusiv în domeniul electricității, dar azi, de când cu pandemia, este cunoscut ca termen medical, ca și termenul *izolator*; exclusiv cu accepție tot din electricitate în DEX; *negaționism* s-a înregistrat în DCR3 cu sensul „negarea holocaustului”, în timp ce în zilele noastre a căpătat semnificația „negarea pandemiei de acum”, iar trei termeni, *platou*, *platformă* și *vârf* se referă acum la „curba îmbolnăvirilor și a însănătoșirilor”. *Prevenție* în DEX figurează exclusiv cu sens juridic și livresc, dar acum este înțeles ca un sinonim mai elegant al lui *prevenire*.

De altfel, nu trebuie neglijat că unii dintre colegii noștri lingviști și-au dat seama de amploarea bolii supuse discuției. Astfel, Rodica Zafiu a început să publice în *Dilema veche* o serie de articole despre unii termeni ai pandemiei începând din martie 2020, iar prima luare de cuvânt public a avut exact acum doi ani, în gădina Academiei Române, academiciana Gabriela Pană Dindelegan care a discutat la „Ziua limbii române” din anul

2020 această tematică. Iar în cărțile lor apărute în anul 2020, poeta Ana Blandiana și istoricul Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române, ambii activ interesați de evoluția actuală a limbii noastre, au consacrat pagini întregi problemei de astăzi, pentru care ar trebui să le fim recunoscători. Și tot pentru a încheia acest text într-o notă ceva mai optimistă, ar trebui să ne adresăm spiritului robust, ludic al poporului nostru care are, printre altele, o vorbă veche, minunată: „să facem haz de necaz” și să pomenim aici recomandarea „frățească” adresată bolii în discuție denumite prin vectorul ei, virusul, „autohtonizat” sub forma *virusache* apărută în noul nostru folclor: „*Virusache, virusache, ia mai stai naibii-acolo, frate*”. De altfel, românul a găsit lecurile cu care de secole se îngrijește când dă peste el vreo boală, acestea fiind străvechile *Țuică, ceapă*, și „factotum”-ul *usturoi*, care figurează și sub formă actualizată, versificată, alături de neologismul *virus*: „*Țuică, ceapă, usturoi, iese virusul din noi*” (A. 26 III 2020, p. 1). Undeva, în județul Buzău, se spune că „Un rol important (în două comune neatrinse în primele nouă luni de *coronavirus*) îl are *țuica*, nelipsită din gospodării (A. 26 XI 2020).

Se știe de mult că românii sunt creativi, harnici „făuritori” de termeni noi cu care, de multe ori, glumesc; la acest punct al discuției ar trebui să ne amintim de cuvintele filosofului C. Noica, probă clară a strălucitei sale intuiții lingvistice, după care o limbă „rezistă cât poate inventa” (*Jurnal*, p. 51), perspectivă din care idiomul nostru pare a avea un viitor fericit; ar trebui să fim conștienți de această forță a limbii noastre odată ce numai în domeniul discutat acum a creat numeroase cuvinte precum: *antibotnițar, antivaccinist, Becalivirus, carantihnă, coronagiune, medic-salvator, nuntă-focar, vaccinist, virusist, Trumpeta* și, de asemenea, unele sintagme noi: *mall de sănătate, metoda Accidentul, metoda Covid, pomul de Paște, răspândac de coronavirus, robotul „escu” și altele, și altele.*

Dacă, în chip de rezumat, tragem o linie demarcatoare între ce ne-a rămas ca limbaj specific după alte maladii importante și cea cercetată acum din perspectiva nomenclaturii sale, se poate constata că trei atribute conturează profilul lexical al pandemiei actuale: mai întâi, un vocabular cu

caracteristici medicale extrem de numeros, în timp ce fiecareia dintre celelalte boli i-au succedat urme modeste; în al doilea rând, un limbaj nou, cu o forță de extrapolare imensă în foarte multe alte sectoare ale vieții omenești, unde celelalte moline sunt ca și inexistente; și, în al treilea rând, implantarea și apoi răspândirea inovațiilor cu rapiditatea fulgerului într-un timp aproape ireal, în vreme ce, cu prea rare excepții, orice neologism are nevoie de o vreme mai îndelungată pentru a se instala și pentru a fi inclus într-o limbă. Aceste trei atribute individualizatoare – amploarea, extinderea și viteza – adunate într-un singur mănunchi, formează unicitatea terminologică a maladii COVID-19. Oricum, credem că se poate afirma că, în raport cu alți ani, din punct de vedere lexical, primul an al pandemiei, anul 2020, a fost un an **excepțional de productiv**.

După toate acestea, ce ar mai rămâne de spus în contextul actual decât, simplu și din toată inima, să ne putem adresa, între noi, urarea „sănătate la toată lumea”!

(august 2022)

Bibliografie, surse

- A – *Adevărul*, ziar, București, înainte și după 1990.
Academica, revistă, București, după 1990.
Annales – Annales Universitas Apulensis. Seria Philologica, revistă, după 1990, Alba Iulia.
Beuran, *Medicina – Mircea Beuran, Medicina este știință și conștiință*, în Șoitu, *Covid*.
Blandiana, *Soră lume – Ana Blandiana, Soră lume*, București, 2020.
Chircu, *Covid-ul – Adrian Chircu, În vreme de pandemie, Covid-ul și familia sa lexicală în limba română actuală*, în *Annales*, 2/2020.
Ciolan, M.C. – Alexandru Ciolan, *Misterele cuvintelor*, București, ed. a 2-a, 2013.
D.v. – *Dilema veche*, revistă, București, după 1990.
Dancă, *Frica – Wilhelm Dancă, Frica de coronavirus și rezistența prin credință*, în Șoitu, *Covid*.
Dimitrescu, Florica, *O maladie – mai multe denumiri*, în TIS, 2004, București.
Dimitrescu, *Terminologia – Florica Dimitrescu, Din terminologia maladii COVID-19 și a „anturajului” său*, București, 2022 (sub tipar).
Grosseck, Malița, *Jurnal – Gabriela Grosseck, Laura Malița, Jurnal de front Covid-19. Dezinfectare pandemică*, în Șoitu, *Covid*.
Mătieș, *Efectele – Mihai Ștefan Mătieș, Efectele crizei coronavirus forțează mariajul digitalizare-învățare: panaceu sau cal troian?*, în *Pandemia*.

- Milică, *Coronavirus* – Ioan Milică, *Coronavirus, covid, coronavirus*, în *ZI*, 3 VI 2020, p. 6.
- Noica, *Jurnal* – Constantin Noica, *Jurnal filosofic*, București, 1990.
- Pană Dindelegan, *Caracteristici* – Gabriela Pană Dindelegan, *Caracteristici ale românei actuale*, în *Academica* XXX, nr. 9-10, sept.-oct. 2020.
- Pandemia – Pandemia COVID-19 în România. Aspecte clinice și epidemiologice*, coordonatori: Victor Voicu, Costin Cernescu, Irinel Popescu, București, 2020.
- Pandemia II – Pandemia COVID-19. Aspecte patogene, clinice și farmacoterapeutice*, coordonatori: Victor Voicu, Irinel Popescu, București, 2021.
- Pop, *Veghea* – Ioan-Aurel Pop, *Veghea asupra limbii române*, București-Chișinău, 2020.
- R. lit. – *România literară*, revistă, București, înainte și după 1990.
- Roibu, *Cuvinte-valiză* – Melania Roibu, *Cuvinte-valiză în presa actuală: structură, caracteristici, funcții*, în *Româna...*
- Româna... – Româna în context romanic*, editori: Carmen Mîrzea Vasile, Mădălina Naidinoia Tăbăcitu, Isabela Nedelcu, București, 2020.
- Sarfoleanu, *Sindromul burn-out* – Dorin Sarfoleanu, *Sindromul burn-out Covid-19*, în „22”, 11 VIII 2020, p. 15.
- Stoichițoiu, *Aspecte* – Adriana Stoichițoiu, *Aspecte ale influenței engleze în româna actuală*, București, 2006.
- Șoitu, *Covid* – Laurențiu Șoitu (coordonator), *Covid, Colivia noastră*, Iași, 2020.
- Zafiu, Rodica, *Covizi*, în D.v. 13 VIII 2020, p. 6.
- Zafiu, Rodica, *Dicționare aduse la zi*, în D.v. 12 XI 2021, p. 6.
- Zafiu, Rodica, *Distanța socială*, în D.v. 26 III 2020, p. 6.
- Zafiu, Rodica, *Izoleta și contactii*, în D.v. 12 III 2020, p. 6.
- Zafiu, Rodica, *Măsuri carantinești*, în D.v. 23 VII 2020, p. 6.
- Zafiu, Rodica, „Reziliență” și „reziliere”, în D.v., 4 III 2021, p. 6.
- Zafiu, Rodica, *Termometrizare*, în D.v. 29 V 2020, p. 6.
- Zafiu, Rodica, *Imunitate de turmă*, în D.v., 6 V 2021, p. 6.
- ZI – *Ziarul de Iași*, ziar, Iași, după 1990.
- „22” – „22”, revistă, București, după 1990.

Varlaam Mitropolitul – 365

Primăria Capitalei **65** ANI DE LA ÎNFIINȚAREA MNLR

EXPOZIȚIE & CONFERINȚĂ

Varlaam Mitropolitul 365

8 iulie 2022, ora 13:00

Biblioteca Academiei Române
Calea Victoriei nr. 125
Amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu”

Proiect finanțat cu sprijinul SGG

Un ierarh al umanismului moldav*

Acad. Răzvan Theodorescu
Vicepreședinte al Academiei Române

Între 1632 și 1653 biserica Moldovei a fost păstorită de mitropolitul Varlaam, figură emblematică a unui veac strălucit din punct de vedere cultural, aparținând de ceea ce am socotit cândva a fi **barocul ortodox postbizantin**. A făcut parte acest fiu de țăran, ajuns la suprema demnitate spirituală a țării, din seria mirabilă de mitropoliți deschisă de Crimca și încununată de Dosoftei și, mai larg privind, din galeria cărturarilor moldoveni în care se rânduiesc Grigore Ureche și Miron Costin, Nicolae Costin și Milescu Spătarul, culminând cu principele Dimitrie Cantemir.

Și-a început cariera bisericească fiind egumen al mănăstirii Secu unde, în 1618, talmăcea din grecește **Scara Raiului** a lui Ioan Sinaitul, îndreptar bizantin al moralei monahale, cu puțin timp înainte zugrăvit pe fațada Suceviței Movileștilor.

De-a lungul a două decenii pline de evenimente culturale în care a fost mereu implicat, Varlaam a avut apropiate trei personalități proeminente ale timpului, distinse prin aceeași râvnă în slujirea ortodoxiei: Petru Movilă, mitropolitul de la Kiev, Vasile Lupu, domnul de la Iași și Udriște Năsturel, dregătorul muntean, înrudit cu Matei Basarab.

Cel dintâi, cu un mare prestigiu în Răsăritul creștin, apropiat al Occidentului catolic și distanțat tot mai mult de biserica moscovită va fi fost cel care a stat la originea rapidei și neobișnuitei ascensiuni a egumenului Varlaam la treapta de mitropolit – fără a trece prin treptele

episcopale obișnuite –, după cum tot de o realizare a acestui vlădică de neam domnesc moldovean – anume **colegiul movilean** de la Kiev, amintitor de colegiile iezuite din Polonia – va aminti **colegiul vasilian** creat la Iași, condus de Sofronie Pociatki, discipol al ultimului aristotelic Corydaleu, care fusese implicat în lăcașul de instrucție kievid. Același protector de la Kiev al ierarhului de la Iași trimitea, în 1642, tipografia, unde, în 1643, a fost imprimată **Cartea românească de învățătură** sau **Cazania** – text fundamental al culturii noastre vechi – și tot pe el îl aducea Varlaam în Moldova cu prilejul căsătoriei – cu conotații politice evidente – a fiicei lui Vasile Lupu, Maria, cu nobilul polono-lituan Radziwill (tot Varlaam va fi cel care se va duce în Ucraina pentru o altă alianță matrimonială cu țel politic, cea a altei fiice domnești, Ruxandra, cu fiul hatmanului căzăcesc Hmelnițki).

Vasile Lupu, munificentul patron al ortodoxiei, cel care ridică în vremea lui Varlaam giuvaerul arhitectonic care este biserica mănăstirii ieșene Trei Ierarhi a fost cel care a năzuit ca mitropolitul moldovean să devină patriarh ecumenic, care l-a asociat pe ierarh la gestul imperial de a aduce moaștele Sfintei Parascheva, devenită **pala-dium** al Moldovei și cel care l-a sprijinit pe mitropolit în adunarea „sinodului” din 1642 – cu răsunet în întreaga ortodoxie –, îndreptat contra **ereziei calvine** din învățăturile fostului patriarh Chiril Lucaris. Despre aceste „rătăcirii” Varlaam a luat cunoștință mai ales atunci când, în 1645, ca

*Alocuțiune susținută la conferința „Varlaam Mitropolitul – 365”
(8 iulie 2022, Amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române)

sol de pace la Târgoviște, a intrat într-o fericită relație cărturărească cu Udriște Năsturel, dregătorul de la Hierăști care i-a făcut cunoscut catehismul calvin. Împotriva acestuia, adresându-se în chip firesc credincioșilor din Ardealul bântuit de confesiunile protestante, Varlaam a veștejit, prin cartea sa publicată la Dealu, abaterile de la **dreapta credință**. Nu întâmplător, desigur, traducerea slavonă realizată de Udriște Năsturel și publicată în 1647 tot la Dealu, a mult celebrei **Imitatio Christi** a lui Toma a Kempis al medie-

valei **devotio moderna**, i-a fost dedicată tocmai lui Varlaam...

Veac al premodernității românești, secolul al XVII-lea a cuprins personalități politice și spirituale, monumente de artă, cărți religioase care indică o cultură ce a oferit ortodoxiei continuarea unei tradiții coborâtoare până la dispărutul Bizanț, precum și o relație vie, chiar dacă polemică, cu Apusul renescentist și baroc. Varlaam mitropolitul a ilustrat această epocă din plin, cu asupra de măsură.

Mitropolitul Varlaam și scrisul literar moldovenesc la mijlocul veacului al XVII-lea*

Gheorghe Chivu

Membbru corespondent al Academiei Române

Considerații preliminare

Vorbim astăzi, din perspective diverse, despre activitatea și despre opera celui mai important reprezentant al scrisului românesc din Moldova, în deceniile de mijloc ale veacului al XVII-lea. O personalitate determinantă pentru locul pe care îl va avea și pentru rolul pe care îl va juca limba română, deopotrivă în Biserică și în instituțiile laice. Personalitate care a pregătit și a susținut dezvoltarea scrisului nostru literar, scris ce va fi ilustrat nu peste multă vreme, în aceeași provincie românească, de Dosoftei, de Nicolae Milescu, de marii cărturari Costinești și, mai valoros decât toți, de principele Dimitrie Cantemir, cel care a integrat cultura românească scrisă în cultura lumii. Scris ce va dobândi, peste doar o jumătate de veac de la epoca Varlaam, dreptul de a folosi oficial limba română ca limbă de cult și, deopotrivă, ca limbă a instituțiilor statului. Un drept câștigat prin acțiunea convergentă a cărturarilor vremii, știut fiind că *Biblia*, tipărită la București, în 1688, a fost rezultatul unui consens religios și al unei acțiuni culturale concertate.

Activitatea lui Varlaam se dovedește a fi fost astfel cu atât mai importantă, cu cât ea concretiza reluarea cu intensitate a vieții culturale și a scrisului în limba română după o lungă perioadă de stagnare, impusă, în toate provinciile românești, de războaiele și de instabilitatea politică ce marcase anii de cumpănă dintre primul secol al scrisului în limba română și veacul al XVII-lea.

Cum bine se știe, după imprimarea, la Brașov, a ultimei ediții coresiene a *Psaltirii slavo-române*, în tot spațiul românesc a încetat activitatea tipografică,

dispărând astfel modelul necesar pentru dezvoltarea vechiului scris literar. S-a diminuat chiar numărul de copii manuscrise, executate, de obicei, de către călugări sau, mai rar, de către copiiști ambulanti. Dispar acum centre culturale cândva importante, dar, după un timp, încep pregătirile pentru constituirea altora noi. Mănăstirilor, multă vreme, dacă nu exclusive, cel puțin foarte importante focare de cultură, li se alătură mai multe centre culturale laice, unele aflate sub puternica influență a domniei. De asemenea, creșterea nivelului de instrucție a cărturarilor vremii aduce în prim plan activitatea unor personalități autentice, bine individualizate, având pregătire temeinică, tot mai influențată și uneori apropiată de umanismul european. Iar unele dintre aceste personalități, între ele un loc important ocupându-l Varlaam, imaginează programe culturale și, în asociere cu domnia, chiar programe politice, ce se dovedesc benefice pentru spațiul românesc.

Scrisul moldovenesc în limba română înregistrează, în aceste condiții, în special după 1630, progrese remarcabile față de epoca precedentă, ca rezultat al activității unor cărturari bine pregătiți și al sprijinului dat, în plan intern, de Vasile Lupu, care s-a dovedit a fi un domn luminat, și, în plan extern, de mitropolitul Kievului, Petru Movilă, învățatul cu origini moldovenești, preocupat de întărirea ortodoxiei răsăritene.

În Moldova se reiau acum cu intensitate copierea și traducerea de texte religioase¹. (Alături de manuscrise ale unor apostole, psaltiri sau evangheliare, este tradusă în limba română *Leavstvița*,

*Alocuțiune susținută la conferința „Varlaam Mitropolitul – 365”

(8 iulie 2022, Amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române)

prin efortul lui Varlaam, atunci egumen la mănăstirea Secu.) Unele dintre manuscrisele în limba română, precum copiile unui evangheliar și ale unei psaltiri, executate, spre mijlocul veacului, la Bisericieni și la Războieni, pun în evidență, prin traduceri multiple inserate frecvent în text, trecerea de la literalitate, adică reproducerea fidelă sursei, la literaritate, prin încercarea de punere în evidență a sensului, a spiritului textului sacru². Inovație remarcabilă și semnificativă pentru evoluția atitudinii copiștilor, respectiv a traducătorilor și revizorilor scrierilor sacre față de poziția culturală a unei limbi vernaculare, cum era româna.

Sunt de asemenea transcrise sau beneficiază de traduceri noi din ce în ce mai numeroase scrieri laice, destinate și unor cititori, respectiv utilizatori aflați în afara mănăstirilor și a bisericilor. Este alcătuită prima cronică de mare întindere în limba română, datorată lui Grigore Ureche. Se traduc sau se recopiază așa-numite cărți populare, romane istorice, cărți de înțelepciune sau scrieri de tip științific (în limitele impuse acestui termen de nivelul cultural al vremii). Se traduc sau se compilează texte de lege de tip tradițional (precum *Pravila aleasă* a lui Eustratie logofătul), dar mult mai ample decât *Pravila Sfinților Părinți*, cunoscută din veacul precedent. Se transpun în limba română și importante izvoare de drept laic grecesc, latinesc sau italianesc, pregătitoare pentru primul mare cod de legi civil, cerut și patronat de domnie, numit în mod curent *Pravila lui Vasile Lupu*.

În prima tipografie moldovenească (înființată la Iași, în 1641, cu sprijinul mitropolitului Petru Movilă al Kievului), se imprimă acum, *Cartea românească de învățătură*, renumita *Cazanie* a mitropolitului Varlaam, în 1643, *Șapte taine a besearicii*, scriere datorată în partea sa juridică lui Eustratie Logofătul, prefațată de Varlaam, în 1644, *Cartea românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudeațe*, primul mare cod civil românesc, în 1646.

Urmare a unor relații personale stabilite între cărturarul moldoveni și cei munteni, dar și ca efect al unor înțelegeri convenite între oficialitățile religioase din cele două provincii românești pentru combaterea coordonată a influențelor religioase apusene, vede lumina tiparului, după o autentică

dezbateri teologică, *Răspunsul împotriva catihismului calvinesc*, prima scriere polemică originală alcătuită în limba română de către mitropolitul Varlaam, cartea fiind imprimată în anul 1645, nu la Iași, ci la Mănăstirea Dealu³.

Varlaam și consolidarea scrisului literar românesc

Varlaam, primul cărturar moldovean important, cunoscut prin activitatea desfășurată în deceniile de mijloc ale veacului al XVII-lea, având o cultură teologică solidă, se bucura de recunoaștere atât în Moldova (unde, în urmă cu 390 de ani, a fost ales mitropolit fără să fi parcurs, potrivit regulilor cunoscute, toate treptele arhieresti), cât și în întreg spațiul ortodox răsăritean (în 1639, a fost nominalizat pentru ocuparea scaunului patriarhiei ecumenice de Constantinopol, deși nu era membru al sinodului).

Cărturarul care, prin activitatea sa deosebită, a marcat o epocă din istoria scrisului nostru vechi, s-a implicat, după cum reiese și din prezentarea sintetică precedentă⁴, în traducerea, respectiv în tipărirea unor importante scrieri în limba română, incluzând aici majoritatea tipăriturilor ieșene anterioare anului 1650.

Perioada pe care putem să o numim, pe bună dreptate, epoca Varlaam are, potrivit datelor cunoscute acum în legătură cu traducătorii, cu revizorii sau cu diortositorii textelor moldovenești, drept limită inferioară traducerea *Leavstivei*, transpusă în limba română în perioada în care cărturarul era egumen la Mănăstirea Secu. Iar ca limită superioară, *Cartea carea să cheamă Răspunsul împotriva Catihismului calvinesc*, tipărită în Țara Românească, prin colaborarea unor tipografi moldoveni și munteni.⁵

Foarte importantă pentru rolul lui Varlaam în impunerea românei ca limbă de cult a fost, fapt unanim recunoscut, *Cazania*, prima tipăritură ieșeană, scoasă cu sprijinul domniei, în 1643. Considerată, potrivit predosloviei, „dar limbii românești”, cartea a fost întocmită de Mitropolit (înainte de 1640), printr-o admirabilă „cutezanță a sintezei”⁶, spre folosul celor care nu aveau „carte pre limba sa”, încercând astfel să suplinească deopotrivă „lipsa dascalilor și a învățăturei” în limba noastră. Și contribuind astfel în mod determinant la pregătirea oficializării limbii române ca limbă de cult.

Câțiva cercetători avizați ai literaturii noastre vechi l-au considerat însă pe marele cărturar, dacă nu autor sau coautor, cel puțin responsabil pentru structura finală a tipăriturii numite *Șapte taine a besearicii*, îndrumar religios apărut în 1644, cu un cuvânt înainte semnat de „smeritul Varlaam, arhiepiscop și mitropolit al Sucevei”, dar cu o iscălitură finală a lui „Eustratie, fost logofăt, iubitor de muncă”.

Desigur, acești cercetători ai scrisului vechi, mulți dintre ei nume remarcabile ale istoriei literare și ale filologiei noastre, precum Nicolae Cartoian⁷ sau Liviu Onu⁸, și-au bazat opiniile pe cele două texte însoțitoare ale cărții (predoslovie și notația finală, semnate de Varlaam, respectiv de Eustratie) și, foarte probabil, pe comparația de obiective, respectiv de program cultural și religios dintre scrierile semnate de mitropolit și tipăritura menționată mai sus.

Nimeni nu a corelat însă activitatea lui Varlaam cu alcătuirea și, mai ales, cu apariția, în 1646, a primului mare cod civil de legi tipărit în limba română, cunoscut în mod curent drept *Pravila lui Vasile Lupu*, singura dintre publicațiile oficinei ieșene care nu a fost pusă în relație cu activitatea Mitropolitului. Coincidența de titlu dintre *Cazania* din 1643 și *Pravila* anterior menționată, ambele tipărite la Iași „cu dzisa și cu toată cheltuiala lui Vasilie, Voivodul și Domnul Moldovei”, și numindu-se tot *Carte românească de învățătură*, a rămas neexplicată. La fel identitatea de text a celor două pagini (ambele versouri ale foii de titlu) pe care au fost imprimate, în 1646 exact ca în 1643, mai multe *Stihuri în stema domniei Moldovii*, deși această identitate constituia un argument, dacă nu pentru îngrijirea sau pentru revizia textului de către Mitropolit, cel puțin pentru atribuirea versurilor amintite autorului cunoscut al *Cazaniei*.

Să detaliem însă, pentru o necesară clarificare.

Pe foaia de titlu a tipăriturii ieșene din 1643 se poate citi: „*Carte românească de învățătură, dumenecile preste an și la praznice împărătești și la svenții mari*. Cu dzisa și cu toată cheltuiala lui Vasilie, Voivodul și Domnul Țării Moldovei, din multe scripturi tălmăcită din limba slovenească pre limba românească de Varlaam, mitropolitul de Țara Moldovei. În tipariul domnesc, în Iași, în Mănăstirea a Trei Svetiteli, de la Hristos 1643”.

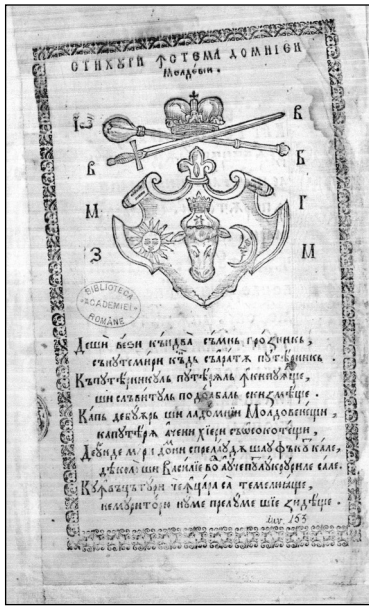

Cazania 1643, foaia de titlu

Iar pe versoul acestei foi sunt imprimate, având între titlu și versurile propriu-zise, stema Moldovei, flancată de literele care trimit la titulatura slavonă a domnitorului Moldovei, Vasile Lupu, ϰ } ω ω β μ γ ζ μ [în transpunere românească, această titulatură ar putea fi „Io, Vasilie Vodă, prin mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei”], următoarele *Stihuri în stema domniei Moldovei*: „Deși vedzi cândva sămn groaznic,/ Să nu te miri când să arată putearnic,/ Că putearnicul putearea-l închipuiaște,/ Și slăvitul podoaba-l schizmeaște./ Cap de buăr și la domnii moldovenești,/ Ca puterea aceii hieri să o socotești./ De unde mari domni spre laudă ș-au făcut cale,/ De-acolo și Vasilie Vodă au ceput lucrurile sale./ Cu învățături, ce în țara sa temeluiaște,/ Nemuritoriu nume pre lume șie zideaște”.

Pe foaia de titlu a *Pravilei* tipărite în 1646, aflăm, în esență, același text ca în cartea imprimată în 1643, fiind substituite, pentru acomodare la noul conținut și la noua dată, doar părțile explicative, firesc individualizatoare.

După *Carte românească de învățătură*, pasajul *dumenecile preste an și la praznice împărătești și la svenții mari* din foaia de titlu a *Cazaniei*, este înlocuit cu *de la pravilele împărătești și de la alte giudeaște*; privitor la limba textului-sursă, sintagma *din limba slovenească*, din prima tipăritură, este substituită cu *din limba ilenească*; în pasajul privitor la autor este eliminată detalierea *de Varlaam, mitropolitul de Țara Moldovei*, tipărită în 1643,

Cazania 1643, Stihuri la stemă

fără să fie introduse informații privitoare la autorul/alcătuitorul *Pravilei*, foarte probabil unul colectiv; iar la final, în indicația de datare, este înlocuit, normal, 1643 cu 1646.

În ceea ce privește versoul foilor de titlu din cele două tipăriți, pe care sunt imprimate *Stihurile în stema domniei Moldovei*, acesta este, cum menționam, identic, din punct de vedere textual.

Se modifică însă unele elemente decorative din chenarul paginii, la fel cum se constată când se compară foile de titlu propriu-zise. Este înlocuită stema (mai elaborat desenată în *Pravilă*), fiind schimbată și poziția însemnelor puterii, plasate deasupra stemei sub coroană, și este substituit

integral corpul de literă (slovelor drepte de tip semiuncial din *Cazanie* le iau locul slove mai mici, similare cursivelor, în *Pravilă*).

Aceste substituiri, care dau, vizual, o altă imagine pentru cele două foi de titlu (ambele având format in-folio), exclud posibilitatea explicării coincidențelor dintre numele date celor două tipăriți prin reutilizarea, în 1646, a zațului folosit în 1643.

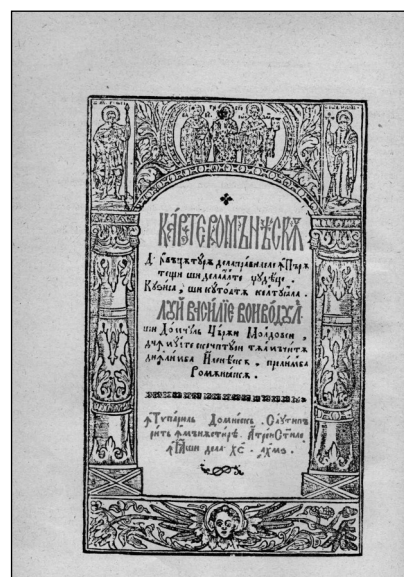
Care este atunci explicația coincidențelor semnalate și care justificarea folosirii sintagmei *Carte românească de învățătură*, preluată de pe foaia de titlu a *Cazaniei* din 1643, drept nume deloc obișnuit pentru o *pravilă* laică?

***Carte românească de învățătură*, titlu influențat de un program cultural și politic**

Titlul propriu-zis dat de Varlaam *Cazaniei* din 1643, anume *Carte românească de învățătură*, este similar aceluia imprimat de Coresi pe coperta *Cazaniei* sale, *Evanghelie cu învățătură* (textual: „Cartea ce să cheamă *Evanghelie cu învățătură*”), tipărită în 1580–1581. Acest din urmă titlu, relevant pentru structura cazaniilor tradiționale (pericopă evanghelică explicată și comentată pe înțelesul credincioșilor), arată că textul coresian fusese destinat, după cum se scrie și în predoslovia cărții brașovene „spre învățătura legiei creștinească” sau, într-o formulare similară, formal și în conținut, „spre învățătura legiei oamenilor creștini”.

Pravila 1646, foaia de titlu

Pravila 1646, Stihuri la stemă

Varlaam justifică titlul dat *Cazaniei* sale prin referiri, făcute în părțile introductive ale cărții, la „toată semenția românească, pretutinderea ce să află pravoslavnicii într-aceasta limbă”. Difuzată cu predilecție în teritoriile românești de peste munți (unde au fost găsite ulterior mult mai numeroase exemplare decât în Moldova sau în Țara Românească⁹), cartea avea cu certitudine nu doar rolul de text destinat oficerii slujbei, ci și pe acela de scriere menită să susțină și să consolideze ortodoxia. Mitropolitul insista de asemenea, în cadrul aceleiași predoslovii, asupra faptului că alcătuirea și, mai ales, tipărirea *Cazaniei* în limba română, „ce n-are carte pre limba sa”, constituiau o modalitate de pregătire a limbii noastre pentru a deveni limbă oficială de cult și de cultură.

Va fi urmărit, în această perspectivă, și *Pravila* tipărită în 1646, „cu dzisa”, adică la cererea și cu aprobarea domniei, consolidarea, din punct de vedere juridic, a statului moldovenesc, prin instituirea și apoi prin deprinderea unor norme de comportament social validate de Biserică? Credem că da, mai ales dacă facem o corelație cu două dintre stihurile la stemă alcătuite de Varlaam, preluate, cum spuneam, fără nicio modificare în cartea tipărită în 1646: „Vasilie Vodă au ceput lucrurile sale./ Cu **învățători**, ce în țara sa temeluiaște”. Corelație susținută de prezența lexemului *învățători* în predoslovia *Pravilei*: „Acestea înțelepciuni și aceste **învățători** ne-au dat și ne-au lăsat nouo tuturor rodului românesc”.

Dacă această ipoteză va fi acceptată, se va putea considera că Varlaam a fost implicat, alături, desigur, de alți învățați ai vremii¹⁰, și în revizuirea și apoi în tipărirea primei pravile oficiale a Moldovei, numită programatic *Carte românească de învățătură*, ultima tipăritură ieșeană scoasă în timpul în care cărturarul exercita funcția de mitropolit al Moldovei. Iar analiza modului de redactare a predosloviei tipăriturii din 1646, în corelație cu stilul specific *Cazaniei* din 1643, poate oferi argumente pentru o implicare mai largă a lui Varlaam.

Această pravilă a fost preluată apoi, tot ca parte a unui program politic și religios, după ajustări și adaptări firești, în Țara Românească, unde în 1652 s-a tipărit *Îndreptarea legii*. *Lege* putând însemna aici nu doar „ansamblu de norme stabilite și apărate de puterea oficială a unui stat”,

ci și „ansamblu de precepte, de norme conforme cu credința ortodoxă”. La fel cum *românească* din titlul celor două tipăriri moldovenești, *Cazania* din 1643, respectiv *Pravila* din 1646, trebuie să fi avut nu doar înțelesul „scrisă în limba română”, ci și pe acela care corela româna cu limba folosită în mod uzual în timpul slujbei de către creștinii ortodocși din cele trei provincii care formau spațiul nostru cultural.

Epoca Varlaam și consolidarea scrisului literar în limba română

În perspectiva din care am prezentat și am corelat cele mai importante scrieri literare tipărite la Iași între 1643 și 1646, Varlaam se dovedește a fi fost personalitatea principală a scrisului românesc din Moldova în prima jumătate a veacului al XVII-lea. El a fost autorul principal (în sensul larg, dat în epocă acestui cuvânt) al tipăriturilor scoase în acel interval de timp la Iași și personalitatea care a direcționat în Moldova epocii deopotrivă activitatea culturală și cea religioasă, de consolidare a ortodoxiei și de contracarare a influențelor religioase apusene, predominant ale celor calvine. Scrierile sale, parte a unui program cultural, religios și politic totodată, au urmărit programatic pregătirea utilizării limbii române ca limbă de cult și de cultură, dar, concomitent, și apărarea, respectiv consolidarea ortodoxiei, prin contracararea influențelor religioase apusene pătrunse în spațiul românesc.

Izvoare

*** *Carte românească de învățătură*. Iași 1646; ediție critică, coordonator Andrei Rădulescu, Editura Academiei Române, [București, 1961].

Varlaam, *Carte românească de învățătură*, Iași, 1643; ediții J. Byck, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1943; Manole Neagoe, Editura Hyperion, Chișinău, 1991; Stela Toma, Editura Roza Vânturilor, București, 2012/2013.

Lucrări de referință

Bădescu 2018 – Laura Bădescu, *Varlaam*, în *Enciclopedia literaturii române vechi*, coordonatori: Dan Horia Mazilu, Gheorghe Chivu, Eugen Pavel, Laura Bădescu, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Muzeul Național al Literaturii Române, București, p. 935–940.

Cartoian 1966 – N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, ediție Rodica Rotaru și Andrei Rusu, Editura Fundației Culturale Române, București.

Chivu 2009 – Gh. Chivu, *Psaltirea – de la litera la spiritul textului sacru. Considerații asupra unui manuscris moldovenesc de la mijlocul secolului al XVII-lea*, în „Text și discurs religios”, Iași, nr. 1, 2009, p. 37–43.

Chivu 2010 – Gh. Chivu, *De la litera la spiritul textului sacru. Mărturia unui Evangheliar manuscris*, în „Text și discurs religios”, Iași, nr. 3, 2010, p. 41–48.

Dudaș 1983 – Florian Dudaș, *Cazania lui Varlaam în Transilvania*, Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului și Clujului, Cluj-Napoca.

Gheție 1975 – Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, Editura Academiei Române, București.

Mazilu 1998 – Dan Horia Mazilu, *Recitind literatura română veche*, partea a II-a. *Genurile literare*, Editura Universității din București.

Onu 1958 – Liviu Onu, *Observații cu privire la contribuția lui Varlaam la dezvoltarea limbii române literare*, în *De la Varlaam la Sadoveanu. Studii despre limba și stilul scriitorilor*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, [București], 1958, p. 35–60.

Onu 1964 – Liviu Onu, *Mitropolitul Varlaam*, în *Istoria literaturii române*, I, Editura Academiei Române, București, 1964, p. 359–371.

Rosetti et alii 1971 – Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, I. *De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, Ediția a doua, revăzută și adăugită, Editura Minerva, București.

Teodorescu 1984 – Mirela Teodorescu, *Studiu filologic*, în Varlaam. *Opere. Răspunsul împotriva Catihismusului calvinesc*, ediție critică de ~, Editura Minerva, București, p. 5–44.

Zamfirescu 2012/2013 – Dan Zamfirescu, *Studiul*, în *Carte românească de învățătură... de Varlaam, Mitropolitul*

de Țara Moldovei, Ediție Stela Toma, Prefață și studiu Dan Zamfirescu, vol. I, Editura Roza Vânturilor, București.

Note

¹ Detalii privind scrisul moldovenesc al vremii pot fi găsite, în Gheție 1975, p. 286–298.

² Vezi Chivu 2009; Chivu 2010.

³ A se vedea pentru informații privind textul *Răspunsului*, Teodorescu 1984, p. 8–44.

⁴ Pentru viața și activitatea lui Varlaam, a se vedea, între ultimele sinteze publicate, Bădescu 2018.

⁵ Vezi Teodorescu 1984, p. 24.

⁶ Mazilu 1998, 341. A analizat detaliat această „sinteză”, adică a identificat și a comentat sursele puse la contribuție de Varlaam, Dan Zamfirescu (Zamfirescu 2012/2013, p. 48–119)

⁷ Cartoian 1996, p. 182–183.

⁸ Onu 1958, 38; Onu 1964, 359; Rosetti et alii 1971, p. 114.

⁹ Pentru detalii semnificative privind prezența *Cazaniei* lui Varlaam în Transilvania, a se vedea Dudaș 1983.

¹⁰ Ideea colaborării mai multor cărturari ai vremii pentru pregătirea formei finale a *Pravilei* din 1646 a fost avansată și de unii istorici (între ei A.D. Xenopol și Nicolae Iorga), respectiv de mai mulți specialiști în istoria scrisului juridic românesc (precum S.C. Longinescu și Gr. Berechet). Aceștia se gândeau, în formularea editorilor din 1961 ai *Cărții românești de învățătură*, că „este admisibil [...] ca Eustratie să fi fost ajutat, în executarea lucrării lui, între alții, și de către învățatul grec Meletie Sirigos” (p. 12).

Academician Victor Spinei

Discurs de recepție

Istoric, arheolog, doctor în istorie
Membru titular al Academiei Române din 2015 (corespondent – 2001)
Vicepreședinte al Academiei Române (noiembrie 2015–aprilie 2022)
Președintele Secției de științe istorice și arheologie

Reflecții lapidare privind istoria și istoriografia românească*

Acad. Victor Spinei

În fervoarea vremurilor demult apuse ale tinereții de a-mi spori zestrea cunoștințelor a survenit ocazia de a spicui într-un set de discursuri de recepție ale unor faimoși predecesori rostite sub cupola Academiei Române. Reunirea integrală a tuturor discursurilor păstrate între copertile a zece volume, grație inițiativei conducerii Academiei și a trudei asumate de colega noastră Dorina N. Rusu, în urmă cu câțiva ani¹, oferă o oglindă semnificativă a potențialului intelectual al multor generații de mari savanți, facilitând accesul la texte emblematice pentru știința și cultura națională. Parcurgerea lor constituie o adevărată revelație spirituală, proiectând acumulări substanțiale de adâncă profunzime și largă cuprindere, ceea ce m-a determinat să revin ocazional cu evlavie asupra câtorva dintre ele.

Apropiindu-se sorocul de a da curs acestor venerabile cutume, mi s-a inoculat o anumită stare de deconcertare și reticență de a mă mobiliza spre fructificarea unui asemenea demers care de-a lungul timpului prilejuise exteriorizări ce au esențializat notabile performanțe profesionale. Despovărat parțial de alte responsabilități și impulsivat de îndemnurile adresate de actualul nostru președinte, cutez totuși a mă înfățișa în fața Domniilor Voastre spre a devoala anumite reflecții asupra unor probleme conexe întrepătrunderilor istoriei cu istoriografia națională. Tematica respectivă comportă o amplitudine derutantă, ce face irealizabilă cuprinderea resorturilor sale pluri-fațetate într-o simplă prelegere, astfel că nu permite decât o scrutare secvențială, selectivă și eliptică a câtorva aspecte cotate drept relevante.

Precum toate diligențele cu profil intelectual, cele cu tentă istoriografică au fost strâns dependente de armătura materială și politică a colectivităților unde au beneficiat de condiții de fructificare. În cuprinsul continentului european, disciplina istoriei s-a înfiripat încă din Antichitate, dar a fost cantonată doar în perimetrul civilizației greco-romane, și doar în Evul Mediu a dobândit treptat extensie spre alte orizonturi. Captivați de disciplina căreia i s-au consacrat, mulți dintre reprezentanții scrisului istoric s-au străduit cu abnegație să-i motiveze obiectivele și să-i potențeze atributele, formulând aprecieri – nu lipsite de subiectivism – asupra multiplelor sale valențe epistemologice. Din cadrul luxuriantelor opinii emise în aceste direcții, disipate în mii de texte redactate în numeroase idiomuri ale mapamondului, cu neputință de a fi catalogate sau rezumate, ne vom permite o triere aleatorie a câtorva mai sugestive.

Astfel, *pater historiae*, Herodot, originar din Asia Mică, de la Halicarnas, dar strămutat în efervescenta metropolă de la Athena, dezvăluia chiar din preambulul faimosului său tratat de istorie, conceput în veacul al V-lea înainte de era creștină, că mobilul întocmirii lucrării consta în consemnarea faptelor remarcabile ale grecilor și barbarilor, spre a nu fi date uitării². Era o modalitate de exprimare a reverenței față de înfăptuirile strămoșilor, dar în subsidiar și reclamarea profilului identitar pentru disciplina istoriei ce decurgea din aceste împliniri, pe care le vom regăsi proliferate la numeroase etnii de pe glob, materializată în scrieri cu caracter hagiografic, anale, cronici etc.

*Discurs de recepție

(27 aprilie 2022, Aula Academiei Române)

În sensul acestor principii se mulează vechiul aforism chinezesc, potrivit căruia „a-ți uita strămoșii este ca și cum ai fi un pârâu fără izvor sau un copac fără rădăcini”³.

Avansând pe scara timpului în epoca elenistică, un hăruit autor grec originar din Arcadia, Polybios, care a trăit în secolul al II-lea î.Hr., pretindea că „nu există pentru oameni niciun mijloc de îndreptare mai potrivit decât cunoașterea faptelor din trecut”, iar „învățătura desprinsă din istorie este cea mai temeinică educație și pregătire pentru treburile politice” și „singura și mai strălucita învățătură, care te face în stare să suporti cu demnitate schimbările soartei”⁴. Un consăngean de-al său, Diodor Siculos (din Sicilia), din veacul următor, reliefa aceeași pietate ardentă domeniului căruia i se dedicase, susținând că „istoria este învățătura cea mai de folos în toate împrejurările”, precum și faptul că celor vrednici „le-a adus prețul nemuririi, cinstindu-le virtuțile”⁵. Prin urmare, era reclamată utilitatea disciplinei atât pentru rosturile teoretice, cât și pentru cele practice, vizându-se colectarea informațiilor asupra vremurilor revoluate, cât și acumularea de învățăminte pragmatice pentru viața cotidiană. Cei doi erudiți exprimau convingeri ce vor fi reiterate în veacurile următoare atât în lumea greco-romană, cât și pe alte meridiane.

În cadrul pledoariilor menite să solidifice prestigiul istoriei și-a făcut loc și ideea ce postula că printr-o bună cunoaștere a trecutului se pot configura trăsăturile viitorului, pe care o aflăm redată, cu mici diferențieri de redactare, de numeroși mânuitori ai condeiului, din diverse medii culturale. O întâlnim formulată, între alții, de marele poet Byron într-o filă a jurnalului său din 22 ianuarie 1821: *The best of Prophets of the future is the Past* („Cel mai bun dintre profeții viitorului este trecutul”)⁶. Acest crez lansat *bona fide*, împărtășit de numeroși gânditori, a fost cenzurat cinic de spiritele înzestrate cu propensiuni disjunctive. Astfel, ilustrul filosof Hegel manifesta o tranșantă neîncredere față de viziunea menționată, notificând că experiența și istoria arată că popoarele și regimurile n-au învățat niciodată ceva din istorie: *Was die Erfahrung aber die Geschichte lehren ist dieses, daß Völker und Regierungen niemals etwas aus der Geschichte gelernt*⁷. Într-un mod la fel de categoric se

exprima și George Bernard Shaw: „Unica lecție pe care o putem extrage din istorie constă în faptul că oamenii nu învață nimic din istorie”, constatare care nu a rămas singulară⁸. O poziționare mai echilibrată, intermediară între opiniile menționate, adoptă Karl Jaspers, promotor al existențialismului, care, pe de o parte, subscrie la ideea că „viitorul se află ascuns în trecut și în prezent”, dar, pe de altă parte, recunoaște că „trecutul prezintă multe lacune, iar viitorul este încă obscur”⁹.

Exponenții ambelor tabere implicate în controversa evocată pornesc de regulă de la convingerea că, spre deosebire de prezent și mai cu seamă de viitor, trecutul ar constitui componenta certă – *terraferma* – din ansamblul reprezentărilor asupra evoluției umanității, ceea ce nu este pe deplin real. În pofida eforturilor obstinate ale istoricilor, arheologilor, antropologilor, numismaților și epigrafiștilor, cunoștințele asupra multor aspecte ale vremurilor revoluate rămân limitate și învăluite în pâcla deasă a ambiguităților, astfel că preocuparea soluționării dilemei „viitorului unui trecut incert”¹⁰ își menține actualitatea. Susceptibilități derivă și din constatarea că anumite fapte au fost deformate, cosmetizate sau de-a dreptul măsluite din interesul unor grupări fără pre-dispoziții savante, așa cum transpar atât de percutant într-un faimos roman publicat în urmă cu aproape trei sferturi de secol de George Orwell¹¹, ale cărui enunțări își mențin actualitatea în arealurile înnegurate ale mapamondului.

Scepticismul atitudinilor rezolute în problema dezbătută decurge și din faptul că în derularea evenimentelor de pe glob nu se înregistrează aproape niciodată similitudini, încât nu este posibilă adoptarea de măsuri identice pentru situații care, fără a fi pe deplin asemănătoare, se reiterează în decursul timpului. Nu este mai puțin adevărat că adesea politicienii investiți cu înalte responsabilități comit grave erori, uneori cu consecințe funeste, tocmai din lipsa de cultură istorică, întrucât ignoră competențele predecesorilor și nu realizează că ciclurile de realități sunt repetitive.

Dacă opinii precum cele avansate de Byron și Hegel reclamă pertractări și nuanțări, aserțiunea romancierului H.G. Wells, potrivit căruia „nimeni nu poate ști care sunt surprizele pe care ni le

rezervă viitorul”¹² este greu de contestat. Rememorându-ne propriile experiențe, câți dintre noi oare anticipam în urmă cu patru decenii colapsul comunismului și ulterior masacrele nesăbuite comise cu cinism de o Rusie resovietizată împotriva „fraților” ucraineni, după experimente tenebroase practicate succesiv în Transnistria, Cecenia, Georgia și Siria? Câți dintre noi prevedeau valurile masive de emigranți din alte continente care perturbă drastic echilibrul etnico-demografic al Europei și îi erodează tradițiile și profilul identitar? Mai putem să-i dăm credit lui Pascal Bruckner, care relativ recent pretindea că „viitorul nostru nu va fi decât un trecut repetat”¹³?

În spiritul formulărilor deopotrivă lapidare și percutante specifice perioadei de zenit a republicii romane de la mijlocul secolului I *ante Christum natum*, reputatul orator, literat și om politic Marcus Tullius Cicero avea să desemneze istoria drept „învățător/îndrumător al vieții” (*Historia ... magistra vitae*)¹⁴, pentru ca, un secol mai târziu, unul dintre corifeii istoriografiei latine, Tacitus, îi pretindea rigoare neîntinată în expunerea evenimentelor prin formula devenită celebră *sine ira et studio*¹⁵, „fără ură și părtinire”. Cum receptarea mesajelor cărturărăști a fost întotdeauna dependentă de abilitățile stilistice ale autorilor, unii dintre aceștia nu au ezitat să acorde o mai mare preferință pentru elocința (*eloquentia*) înfățișării faptelor decât pentru veridicitatea (*veritas*) prezentării lor. Dimpotrivă, alți istorici s-au pronunțat tranșant în favoarea reperării obstinate a adevărului în cadrul relatării evenimentelor, condiție definitorie a operei istorice, pornind de la examinarea critică a mărturiilor surselor informative. Opera lui Thucydides, cotel drept cel mai strălucit urmaș al lui Herodot din lumea elenă, este sugestivă pentru propagarea acestor concepții, pe care, transgresând milenii, le vom regăsi cu fireștile augmentări și nuanțări la autorii din perioadele profesionalizării istoriei. Vom evoca în această direcție doar numele lui Leopold von Ranke (1795–1886), care încă în prima sa lucrare de anvergură preconiza înfățișarea obiectivă a evenimentelor prin formula simplă și percutantă *wie es eigentlich gewesen*¹⁶ („așa cum a fost de fapt”/„așa cum s-au petrecut lucrurile”).

Tratarea documentată, obiectivă și echidistantă a realităților și fenomenelor istorice avea să

devină o normă de conduită axiomatică pentru toți discipolii muzei Clio, frecvent preocupați să-și dezavueze predecesorii și contemporanii care nesocotiseră aceste cerințe. În spiritul supleței sale definitorii de analiză și al atașamentului față de preceptele istoriografice tradiționale franceze, ilustrate cu pregnanță încă de Jules Michelet, reputatul său compatriot Jacques Le Goff recomanda drept criterii metodologice primordiale complementaritatea între rigoare, documentație, idei și imaginație, pledând totodată pentru cultivarea mlădierilor formelor stilistice în expunerea istoricului, în scopul captării interesului masei cititorilor¹⁷.

Survolarăa țesăturii dense a timpului și spațiului permite observația că între aspirație și rezultantă sau, altfel spus, între principii și realitate, nu se înregistrează decât rareori o congruență palpabilă. Mai mult poate decât alți reprezentanți ai ramurilor umaniste, istoricii au avut nevoie de un statornic suport material spre a-și asigura armătura documentară și fructificarea roadelor travaliului investit, dependență plătită uneori prin obligativitatea de a se conforma concepțiilor oficializate. Pe de altă parte, trăind într-o ambianță cotidiană marcată de tradiții și vervă naționalistă, mulți dintre ei n-au reușit să se detașeze de tiparele vremurilor, astfel că idealul imparțialității a rămas adesea mai mult o efuziune cu iz romantic.

Utilizarea unor secvențe de o anumită relevanță pentru destinul popoarelor în scopuri educative și instructive, cu trena lor nostalgică, a reprezentat o practică curentă în cadrul vechilor lucrări cu propensiuni geopolitice, ceea ce avea să dobândească amplificare explozivă în perioada romantică, dar și ulterior, când, mai cu seamă în momentele de grea cumpănă pentru soarta unor etnii, episoadele eroice din trecut erau popularizate prin mijloace variate pentru îmbărbătarea compatrioților, spre a însufla tenacitate, coagularea conștiinței identitare, însănătoșirea fibrei neamului și spiritul de sacrificiu. Asemenea practici au avut eficiență în multe situații critice, numai că promotorii lor, fiind interesați nu de veridicitatea sloganelor folosite, ci de cu totul alte comandamente, și-au permis uneori retușări ale imaginii reale ale personalităților și evenimentelor din trecut. Larga audiență a procedurilor evocate, îngemănate frecvent cu legendele transmise pe

cale orală, de factură strict folclorică sau livrescă, a contribuit la diseminarea lor în mass-media, care în anumite circumstanțe au contaminat parțial și textele unor istorici dotați cu spirit critic mai labil. Desigur că glorificarea patriotismului a reprezentat o preocupare izvorâtă din atașamentul generos față de idealurile strămoșilor și de meleagurile natale, dar instrumentarul folosit în acest sens, dincolo de inerente similitudini, nu trebuie confundat cu cel al istoricului profesionist. Altfel spus, rigorile științifice nu sunt întotdeauna în congruență cu elanurile patriotice, ori numai prin asumarea exigențelor definitorii operele savante își vor păstra profilul elevat.

Carențele de obiectivitate, dar mai cu seamă incertitudinile provocate de imposibilitatea reconstituirii adecvate a multor momente ale evoluției umanității, au provocat reacții depreciative față de disciplina istoriei din partea unor medii intelectuale, incluzând filosofi, literați și chiar istorici, care au mers într-atât de departe încât să-i tăgăduiască sau să-i relativizeze însăși calitatea de știință. Am cita în această privință remarcă malițioasă a eseistului și poetului Paul Valéry (1871–1945), care estima că „istoricul face pentru trecut ceea ce ghicitoarea în cărți face pentru viitor”¹⁸. Dincolo de contestări sau denigrări, mai mult ori mai puțin îndreptățite, reprezentanții scrișului istoric și-au continuat neabătut travaliul, contând pe popularitatea disciplinei lor în rândul marelui public și conștientizând poate faptul că în vâltoarea vieții nu detractorii și pesimiștii sunt cei care câștigă bătațiile.

Definirea atributelor istoriei, a resorturilor și metodologiilor ei de investigare au constituit, de asemenea, subiecte de dezbatere încă printre învățații Antichității și au continuat la scară mult sporită în epoca modernă și contemporană, generând o literatură extrem de extinsă și variată în lumea savantă¹⁹. Precum s-a constatat, prima mare sinteză aferentă domeniului în discuție – *Istoriile* lui Herodot – este în egală măsură și o lucrare de geografie și etnologie. Succesorii „părintelui istoriei” și-au restrâns însă drastic diapazonul tematic, focalizându-și de cele mai multe ori interesul la probleme de ordin politic din perimetre spațiale mai limitate sau mai extinse. În schimb, structura generală a lucrării de pionierat a cărturarului din Halicarnas se reîntâlnește la marii

cronicari și geografi islamici – arabi și persani – de la cumpăna primelor două milenii ale erei creștine, Ibn Rusta, Gardizi, al-Bakri, Ibn Chaldun și alții, la care prezentarea ansamblului geografic și al structurilor etnico-demografice alternează cu relatarea conflictelor războinice, inițiativelor diplomatice și a vieții de la curtea dinastiilor.

Până în epoca modernă, în centrul atenției cronicarilor și istoricilor au stat preponderent vârfurile societății laice și ecleziastice, precum și viața politică, dar curente înnoitoare ale domeniului au impus succesiv o lărgire substanțială a unghiurilor de abordare a substanței informative, incluzând toate păturile colectivităților umane, precum și aspectele economice și sociale, fără de care evaluarea ritmului evolutiv al societăților revolute nu poate fi realizată satisfăcător. Resorturile ambiției cotidiene și ale mentalităților conglomeratului antropocentric și-au găsit de asemenea loc în ancheta specialiștilor, tinzându-se spre o „umanizare” a discursului istoriografic, între altele pentru a se decifra diverse fenomene de ordin demografic, confesional, cultural, juridic, social și politic. În condițiile în care orizonturile vieții umane înglobează aspecte de o debordantă complexitate, era firesc ca toate componentele sale să fie supuse prospectărilor. Pornind de la acest deziderat și animați de mirajul exhaustivității, unii reprezentanți ai cinului istoric au lansat conceptul de „istorie totală”, menit să asigure investigarea penetrantă, integrală și detaliată a tuturor elementelor ce definesc ființa umană ca individualitate sau atașată încrengăturii sociale aferente. O asemenea veleitate excesivă a condus spre rătăcirii într-un neant factologic ce a provocat reticențe, fiind taxată drept nerealistă și generatoare a haosului și debusolării²⁰. Imposibilitatea materializării sale concrete este grăitoare pentru caracterul ei utopic, disciplina istoriei pretinzând rigoare, coerență și limpeziri, dar și prudență în consemnarea abuzivă a amănuntelor nesemnificative pentru configurarea enunțurilor concludive.

*

În momentul în care elementele definitorii pentru palierul științei istorice, sortate drastic și expuse mai sus în mod cu totul laconic, intraseră în bună parte în vizorul erudiților, etnogeneza românilor nu se finalizase, proces ce va încheia

potrivit majorității specialiștilor în ultimele secole ale mileniului I d.Hr., aproximativ odată cu structurarea celorlalte limbi romanice din trunchiul neolatin. Colportarea de către persoane fără nicio competență științifică a teoriilor așa-numite tracomane, care neagă fenomenul romanizării geto-dacilor, pretinzând pre existența unui idiom prelatin pe teritoriul Daciei, extins și în Peninsula Apeninică, are un caracter prea ridicol pentru a necesita o dezbatere cu specialiștii autentici. Geto-dacii au avut o contribuție majoră la etnogeneza românească, dar cu toate acestea de la ei nu s-a păstrat decât un fond lingvistic relativ limitat, la fel ca și la celți și iberici, care s-au romanizat în decursul stăpânirii Imperiului roman. Această realitate nu trebuie percepută drept o frustrare a orgoliilor naționale, ci se integrează în cadrul unor procese cu spectru universal. În anumite situații, perenitatea elementelor lingvistice a fost mai puțin durabilă decât a altor factori ai suprastructurii, precum portul, ritualul funerar, credințele religioase etc.

Arealul în care s-a desăvârșit formarea etnosului românesc a cuprins, precum au argumentat numeroși lingviști și istorici, ambele maluri ale Dunării. Din trunchiul romanității orientale s-au individualizat dialectele dacoromân, aromân, meglenoromân și istroromân, cel dintâi solidificându-se, în vreme ce celelalte trei s-au diminuat treptat. Din cauza succesiunii implacabile a migrațiilor triburilor slave, turcice și ugro-finice, evoluția firească a comunităților romanizate răspândite în bazinul inferior al marelui fluviu a suferit mari impedimente, însăși dănuirea lor fizică fiind grav periclitată. Punerea pe seama lor a majorității vestigiilor arheologice de la cumpăna primelor două milenii ale erei creștine rămâne deocamdată o problemă nesoluționată. Și nu este singura... Dar, dincolo de precaritățile stadiului actual al cercetărilor, rămâne incontestabil faptul că păstrarea individualității etnice și spirituale a elementului romanic nu ar fi fost posibilă dacă acesta nu ar fi dispus de rădăcini adânci și robuste.

Cu toate acestea, colectivitățile neolatine de la Dunărea de Jos au întâmpinat impedimente majore în privința edificării nucleelor statale, vitale pentru protejarea filonului etnic, structurilor profesionale și a activităților economice, cu atât

mai necesară cu cât spre sfârșitul mileniului I, în imediata proximitate, se constituiseră formațiuni statale viguroase, precum cea a slavo-bulgarilor în Peninsula Balcanică, a rușilor kievieni în bazinul Niprului și a ungarilor în Câmpia Pannonică, care, la fel ca și triburile turcice de călăreți nomazi (pecenegi, uzi, cumani) descinse din stepele Eurasiiei, au încercat în diverse momente să-și extindă stăpânirea și influența în regiunile nord-dunărene. În aceste condiții, nedisponând de un potențial militar rezistent, voievodatele româno-slave din Transilvania, Crișana și Banat nu au fost în măsură să riposteze eficient ofensivei triburilor maghiare, fiind integrate cu timpul în hotarele statului Arpadian. În condițiile dinamicii trepidante a migrațiilor, împlinirile notabile pe plan cultural din spațiul carpato-dunărean au necesitat o prelungă perioadă de gestație.

Istoria românilor s-a jucat și pe scena balcanică, unde prin aportul hotărâtor al reprezentanților dinastiei Asăneștilor s-a scuturat hegemonia bizantină și s-a constituit cel de-al Doilea Țarat bulgar, *ab initio* româno-bulgar, care curând și-a schimbat coloratura etnică datorită preponderenței demografice a bulgarilor. La nordul Dunării, Diploma ioaniților, emisă în anul 1247, atestă înfîripirea unor formațiuni politice românești în regiunile situate în preajma versanților sudici ai Carpaților Meridionali, aflate sub suzeranitatea Regatului ungar, dependență suprimată prin strălucita victorie obținută în 1330 de voievodul Basarab împotriva lui Carol Robert de Anjou. Peste circa trei decenii, voievodul maramureșean Bogdan, strămutat la răsărit de lanțul carpatic, avea, de asemenea, să se rupă de sub obediența coroanei ungare după înfruntări victorioase cu oștile trimise de regele Ludovic I de Anjou. La crearea statelor de-sine-stătătoare din Țara Românească și Moldova un aport substanțial l-au avut românii din zona Făgărașului și, respectiv, din Maramureș, care s-au asociat confrăților de dincolo de munți în tentativa lor de a-și edifica propriile lor entități statale, profitând de slăbirea dominației Imperiului Hoardei de Aur, impusă după marea invazie mongolă din 1241–1242. Având aceeași componență etnică, confesiune religioasă și organizare social-politică, ar fi fost poate firesc ca cele două teritorii românești să alcătuiască o unitate statală comună,

dar acest deziderat nu a putut fi împlinit în primul rând pentru faptul că epicentrele în jurul cărora s-au format se găseau distanțate la mai multe sute de kilometri între ele, iar conexiunile lor imediate nu gravitau spre direcții identice. Cu toate că nu dețineau suprafețe întinse, resurse minerale bogate și un potențial demografic amplu, cele două voievodate au reușit la scurt timp de la fondare să-și creeze o armătură administrativă și militară eficientă, care le-a permis să-și asigure stabilitatea internă și menținerea integrității teritoriale.

Împlinirile de această natură prezintă corelații profunde cu procesualitatea făuririi identității naționale, înfiripată grație conștientizării comunității de limbă, origini, tradiții, confesiune religioasă, aspirații politice și interese economice a entităților etnice care sălășluiau în arealul carpato-dunărean. Chiar dacă are un caracter întrucâtva exclusivist, este greu de eludat verdictul tranșant formulat de Claudius Marius Victor(ianus), un erudit din partea meridională a Galliei, din prima jumătate a secolului al V-lea, în prezent aproape cu totul ignorat, care declara laconic *gentem lingua facit*²¹, adică „limba formează neamul”. Fără să-i cunoască scrierile, la peste un mileniu distanță, lingvistul Jacob Grimm (1785–1863), foarte popular prin colectarea minunatelor basme germane împreună cu fratele său Wilhelm, avea să-i completeze alegația, notificând: *Die Kraft der Sprache bildet Völker und hält sie zusammen, ohne solches Band würden sie sich versprengen*²² („Forța limbii formează popoarele și le menține împreună, iar fără o astfel de legătură ele s-ar dispersa”).

Pentru coagularea identității românești, un rol major l-a jucat apartenența la ortodoxie, care, pe lângă rosturile religioase și spirituale și de mijlocitor al accesului spre mari valori culturale, a constituit o pavază în calea asimilării etnice. Prin răspândirea, copierea, traducerea, tipărirea literaturii ecleziastice, slujitorii Bisericii au contribuit la crearea unor trainice punți de legătură între comunitățile disipate de o parte și de alta a versanților carpatici și implicit la unitatea lingvistică a românilor. Atribuții importante au fost asumate, de asemenea, în organizarea așezămintelor de învățământ, a asistenței medicale și economice, ca și a întregului ansamblu al vieții cultural-

artistice, lăcașele bisericesti, la fel ca și manuscrisele cu anluminuri, țesăturile, icoanele și obiectele de metal și lemn destinate cultului, reprezentând creațiile cele mai elevate din domeniul artistic până în timpurile moderne²³.

Entitatea și individualitatea comunităților românești a fost evidențiată de revendicarea descendenței lor din coloniștii romani, despre care dispunem de un număr mare de mărturii scrise din Evul Mediu și epoca modernă, semnalate de diverși istorici străini și români și colaționate cu acribie de Adolf Armbruster²⁴ și mai recent de Ioan-Aurel Pop²⁵. În fervoarea de a-și configura un trecut cât mai glorios, numeroase popoare de pe mapamond și-au plăsmuit origini mitice și strămoși iluștri – popoare sau persoane reale ori legendare –, din rațiunea de a-și spori prestigiul și a-și flata orgoliile. Astfel, goții au fost considerați geți, danezii s-au declarat urmași ai dacilor, ungurii ai hunilor, polonezii ai sarmaților, lituanienii ai romanilor, romanii, la rândul lor, la fel ca și francezii, au pretins că au ascendență troiană, iar dinaștii germani că descind din carolingieni, exemple similare putând fi multiplicat²⁶. Proliferarea acestei practici fusese sesizată încă la nivelul Antichității, precum rezultă din observația autorului latin Quintus Curtius Rufus, care notifica: „Nu există popor oricât de înapoiat care să nu spună că întemeietorul neamului lor își trage obârșia fie dintr-un zeu, fie dintr-un vlăstar de zeu”²⁷.

Pornind de la constatări de această natură, unii exegeți ai trecutului românilor, desemnați de străini până spre mijlocul veacului al XIX-lea cu numele de vlahi sau derivate ale sale, au susținut că înfiriparea ideii latinității și conștiința romanității lor s-au datorat influenței umaniștilor străini, cu prioritate a celor italieni. Prestigiul copleșitor al romanilor, făuritorii celei mai strălucite civilizații a Antichității, reprezenta desigur un factor de stimulare pentru revendicarea originii romane în vremurile medievale, când nimeni nu cuteza să conteste măreția împlinirilor Imperiului extins pe trei continente. Dintre multiplele atestări ale considerentelor cu tentă axiomatică privitoare la statul roman, reținem pe acelea datorate lui Francesco Petrarca, care, spre mijlocul secolului al XIV-lea, se exprima cât se poate de explicit: „Faima Cetății Eterne va dura până la sfârșitul

lumii; Roma va fi totdeauna cel mai înalt vârful al omenirii. [...] Mai solidă decât un munte de diamant, gloria romană va răsună mereu în toată lumea”²⁸.

O confirmare elocventă a conștientizării originii romane a vlahilor balcanici ne este oferită în a doua jumătate a secolului al XII-lea de cronicarul bizantin Ioannes Kinnamos²⁹, deci cu mult înainte de proliferarea ideilor cu tentă umanistă la nivel continental. Circa un secol și jumătate mai târziu dispunem de consemnarea celei mai vechi forme a numelui prin care se autodesemna populația latinofonă de la Dunărea Inferioară, redată sub grafia *Rumeni* într-o lucrare de geografie concepută în italiană probabil în al doilea sfert al secolului al XIV-lea de un autor anonim, originar după toate probabilitățile din Toscana, care enumeră pe „români și valahi” printre locuitorii Regatului ungar, grupați desigur prioritar în Transilvania, fără să realizeze însă că ambele etnonime desemnau de fapt unul și același popor³⁰. Contrar opiniilor exprimate de unii autori străini, românii nu foloseau în limbajul vernacular termenul de valahi pentru a se denumi, ci pe acela derivat de la numele romanilor, fiind conștienți de obârșia lor. Una din cele mai vechi și edificatoare atestări a revendicării originii romane de către „valahii din regiunea Dunării”, provenind probabil din Banat și aflați în pelerinaj la Sfântul Scaun, este consemnată de umanistul italian Flavio Biondo în anul 1453, care remarcase și asemănarea idiomului lor cu latina populară³¹. Folosirea de către români a unei limbi apropiate de cea a romanilor (*Vallachi habet quasi Romanam linguam*) fusese menționată explicit cu circa un sfert de veac mai înainte, mai exact în 1426, de diplomatul florentin Rinaldo degli Albizzi³².

Cea mai veche mărturie internă privind modul de autodesemnare a românilor, ignorată din câte știm de exegeții amintiți, este oferită de un act de confirmare a proprietăților emis în vremea domniei lui Ștefan cel Mare în cancelaria voievodală de la Suceava la 13 martie 1489. Conceput în slavonă, documentul menționează în apropiere de cursul Prutului „seliștea lui Bodea Rumârul”, toponim incluzând un antroponim rotacizat, care nu putea să derive decât de la denumirea românilor, fapt certificat de împrejurarea că în același context este amintită „seliștea lui Bodea

Sârbul”³³, termen provenind tot de la un etnonim. Bodea Rumârul/Romârul era desigur un proprietar înstărit, căci de regulă toponimele adoptau numele unor persoane cu un statut social privilegiat. Apelativul care i se atribuisese avea desigur o vechime de cel puțin câteva decenii, fiind improbabil ca în momentul respectiv eventualele curente umaniste occidentale să fi avut penetrabilitate în sfera onomasticii locale. Forma de autodesemnare a comunităților locale din spațiul carpato-dunărean avea să fie dezvăluită de numeroase alte izvoare interne și externe, de natură să certifice faptul că cel puțin elitele erau convinse de descendența lor romană.

O astfel de conștientizare reclama desigur aspirațiile către treptele de elevație superioară pe tărâm confesional, cultural, politic etc. Unele dintre ele fuseseră fructificate încă în zorii Evului Mediu, altele au trebuit să parcurgă îndelungi etape de germinare. Marea invazie mongolă, cavalcada expansiunii otomane și, nu în ultimul rând, cruciadele provocaseră lovituri letale lumii ortodoxe, afectând centrele bizantine, slave răsăritene și meridionale, care constituiseră modele pentru lumea românească. Evoluția trepidantă a evenimentelor a adâncit separarea celor „două Europe”, ale căror „preistorii” se configuraseră cu secole în urmă, precum pe bună dreptate s-a argumentat, invocându-se multiple argumente irecuzabile³⁴. În viziunea Curiei romane, împărțită și de mulți reprezentanți ai organismelor laice, noțiunea de Europa se confunda cu teritoriile locuite de etniile care împărțeau confesiunea catolică, pentru ca, în diverse momente ale istoriei, austriei, ungurii, românii și alte neamuri să-și asume responsabilitatea meritorie de apărători ai continentului – *ad portas Orientis* – în fața elanurilor expansive islamice. Erudiții din Antichitate și Evul Mediu fixaseră limitele Europei la fluviul Tanais (Don), de partea cealaltă învecinându-se cu Asia. Spre sfârșitul epocii moderne hotarul convențional dintre cele două continente a fost considerat Volga, iar ulterior lanțul montan Ural și fluviul omonim. Chiar dacă această departajare a dobândit cel puțin momentan consensul general al geografilor și politicienilor, acceptarea în diverse organisme și în competițiile sportive europene a unor țări din Asia Centrală sugerează faptul că nomenclatura

continentelor ar fi susceptibilă în viitor și de alte modificări.

Lipsite de înrâuriri revigoratoare și confruntate cu vicisitudini de tot felul, performanțele de pe palierul cultural din cele două voievodate românești au avut o cadență estompată. Problema folosirii scrierii la nordul Dunării de Jos rămâne învăluită într-o ceață densă de incertitudini. După retragerea administrației romane din Dacia și Moesia Inferior, elaborarea textelor epigrafice grecești și latine se întrerupe total, astfel că vreme de un mileniu nu mai dispunem decât de rudimente izolate de grafie cu caractere grecești, latine, slavone, runice germanice și turcice, ceea ce excludea o coerență în folosirea scrierii. În principiu, presupunerea că unele dintre manuscrisele slavone ale textelor religioase aflate în circulație în spațiul carpato-dunărean în primele veacuri ale celui de-al doilea mileniu ar fi fost concepute de călugări români nu poate fi exclusă, limba liturgică fiind slavona, dar nu rezidă nicio certitudine în acest sens. Nu-i mai puțin adevărat că lipsa informației asupra unui fenomen cultural sau politic nu exclude posibilitatea existenței sale. Descătușarea de haina slavonă a serviciului religios și a actelor de cancelarie s-a petrecut de-abia din secolul al XVII-lea, cu toate că folosirea în scris a limbii române a devansat cu mult acest proces, cea mai veche mărturie în această privință constituind-o scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung din anul 1521, iar primele scrieri românești care ne-au parvenit sunt datate câteva decenii mai târziu³⁵.

În acel moment, ținuturile mai privilegiate de soartă din jumătatea vestică a Europei medievale beneficiau deja de creații literare de mare valoare, urzite în idiomurile vernaculare: poemele și epepele anonime *Beowulf*, *La Chanson de Roland*, *Ólaf saga helge*, *Nibelnungenlied*, *Cantar de mio Cid*, *Tristan et Iseut* din secolele VIII–XIII, succedate de faimoasele opere în versuri și proză datorate lui Walther von der Vogelweide, Snorri Sturluson, Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Giovanni Boccaccio, Geoffrey Chaucer, François Villon, François Rabelais, Pierre de Ronsard etc., de neconceput să rodească în medii fără tradiții intelectuale stabile și permanent perturbate de învolburări politice incandescente. Toate aceste creații au fost devansate cronologic de

nenumerate anale și cronici redactate în latină – *lingua franca* elevată a Europei occidentale – în anturaje monahale și aulice, înlocuite cu timpul de acelea scrise în limbile naționale.

În regiunile românești extracarpătice, cele mai vechi înjghebări de anale provin de la sfârșitul veacului al XV-lea, fiind elaborate în slavonă, dar dispunând și de traduceri ori prelucrări în germană, rusă și polonă. *Tous les peuples ont écrit leur histoire dès qu'ils ont pu écrire* („Toate popoarele și-au scris istoria atunci când au putut să scrie”) susținea Voltaire într-o lucrare publicată anonim³⁶, iar aprecierea sa este valabilă și pentru Moldova ștefaniană. Operele cu caracter istoriografic din Țara Românească s-au înfiripat ceva mai târziu, probabil și din cauza tensiunilor endemice determinate de amenințarea otomană și de luptele înverșunate pentru dobândirea tronului. Supunerea țăratelor bulgare din dreapta Dunării de către otomani și transformarea lor în pașalâcuri au obturat căile de penetrare a înrâurilor culturale slavo-bulgare de cealaltă parte a marelui fluviu. După modestele înjghebări cronicărești slavone cu caracter oficial datorate călugărilor Macarie, Eftimie și Azarie din secolul al XVI-lea, letopisețele din veacul următor, rod al strădaniilor lui Grigore Ureche și Miron Costin, redactate în românește, se situează la un nivel net superior ca viziune, informare și stil, calități similare într-unul ulterior și operele lui Ion Neculce și Nicolae Costin. De cealaltă parte a Milcovului, preocupările pentru scrierile istorice se concentrează în vremea domniilor lui Matei Basarab și Șerban Cantacuzino, dar realizările mai consistente în acest sens corespund epocii brâncovenești, prin aportul lui Constantin Cantacuzino, Radu Popescu, Radu Greceanu etc.³⁷

Deasupra tuturor se plasează tutelar contemporanul lor Dimitrie Cantemir, cel dintâi istoric român cu propensiuni enciclopedice de anvergură internațională. Șansa sa imensă de a-și fructifica disponibilitățile intelectuale se explică prin aceea că s-a format într-un mediu cultural elevat și că a beneficiat de condiții propice pentru a-și elabora opera, factori inaccesibili în propria țară, unde nivelul vieții intelectuale nu se situa atunci la cote prea înalte. De altfel, el nu-și conturase o opinie prea bună despre apetențele culturale ale conaționalilor săi, consemnând că „nu sunt iubitori de

scrieri [învățătură], dar chiar aproape toți le [o] urăsc”³⁸. Domnitorul cărturar avea desigur în vedere pe oamenii de rând, apăsați de griji și nevoi în vremurile tulburi pe care le trăiau, dar își compensau carențele amintite prin aplecarea către cele sfinte, curățenie trupească și moravuri decente. Reticențele față de cultură nu erau cantonate numai la meleagurile moldave, ci au fost semnalate și pe alte meridiane, precum constatăm din *Vechiul Testament*, unde, în *Cartea ecleziastului* a fiului lui David, ne surprinde recomandarea „Păzește a face cărți multe [...] cercetare multă [aduce] trudă trupului”³⁹, sau din *Eseurile* lui Michel de Montaigne, unde se conchidea că „știința cărturărească moleșește și muiereste vitejia, mai curând decât o întărește și o călește”⁴⁰. Sperăm ca vetustele opinii citate să nu depotențeze vigurosul elan creator din mediile noastre academice...

Din păcate, tezaurul erudiției lui Dimitrie Cantemir a rămas necunoscut propriului popor și nu a înrăurit deloc evoluția istoriografiei naționale vreme de mai multe decenii, până când a fost reperat de reprezentanții Școlii ardelenе, după ce cărțile sale dobândiseră reputație în străinătate. Într-o vreme când domnii fanarioți din Principate acordau prioritate culturii grecești în detrimentul celei locale, cărturarilor ardeleni le-a revenit misiunea de a impulsiona cercetarea trecutului românilor, cu toate obstrucționările suportate din partea administrației Habsburgilor. De-abia după înlăturarea regimului fanariot, blamat cu obidă de generațiile de intelectuali receptivi la suflul revigorator al revoluției pașoptiste și la curente progresiste din Occident, au apărut oportunități pentru reînfișirea scrisului istoric.

Pledoariile cele mai lucide din epocă în această direcție i se datorează lui Mihail Kogălniceanu, care, în percutantul său *Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileană, rostit la 24 noiembrie 1843*, la Iași – cel dintâi manifest programatic al istoriografiei naționale –, clama necesitatea stringentă a alcătuirii unei istorii cuprinzătoare și sistematice a neamului, pentru informarea corectă asupra drumului străbătut de strămoși și reliefa momentelor de eroism săvârșite de aceștia de-a lungul veacurilor, ce viza stimularea sentimentelor patriotice, fără a se recurge însă la exagerări și

plăsmuiri. Pentru materializarea acestor cerințe se preconiza depistarea și editarea unei recuzite cât mai ample și diverse de izvoare, de natură să confere consistență tezelor expuse. La același diapazon cu cărturarii apuseni care îl precedaseră și comutat la retorica exaltărilor romantice ale vremii sale, Kogălniceanu pretindea că „istoria, după Biblie, trebuie să fie, și a fost totdeauna, cartea de căpetenie a popoarelor și a fieștecărui om îndeosebi”, iar studiul ei „ocupația de predilecție a oamenilor gânditori”⁴¹. Dezideratele pe care le reclama nu reprezentau o noutate pentru cercurile savante europene, întrucât elaborarea lucrărilor îmbrățișând istoria unor entități etnice fusese de multă vreme cotate drept îndatorire patriotică majoră. În spiritul acestei obligații morale, pe frontispiciul faimoasei colecții de izvoare *Monumenta Germaniae Historica*, care se editează neîntrerupt din al treilea deceniu al secolului al XIX-lea, figurează nu întâmplător inscripționarea *Sanctor amor patriae dat animum* („Sfânta dragoste de țară ne însuflețește”).

Spre meritul intelectualilor perioadei pașoptiste, moldoveanul Mihail Kogălniceanu, munteanul Nicolae Bălcescu și ardeleanul August Treboniu Laurian nu s-au limitat la evaluarea imperativelor istoriografiei naționale, ci s-au angajat în travaliul migălos de editare a unor publicații de profil și a loturilor de izvoare utile întocmirii operelor științifice, demersurile lor stimulând și alte preocupări de aceeași natură. Toți aceștia erau reprezentanții unei generații de neconfundat, amprentate în mai mare măsură de spiritul epocii decât de atmosfera patriarhală familială.

Din nefericire pentru branșa istoriei, dar spre beneficiul diplomației și culturii naționale, numeroși aderenți ai muzei Clio și-au abandonat total sau parțial preocupările inițiale, optând către profesii mai prestigioase, aflate în vizorul opiniei publice și evident mult mai bine remunerate: Kogălniceanu s-a propulsat spre vârful eșichierului politic, ajungând ministru de Externe și prim-ministru, dar și președinte al Academiei Române, Nicolae Bălcescu – vremelnic secretar de stat în guvernul provizoriu al revoluției din 1848, August Treboniu Laurian – deputat și președinte al Societății Academice Române (viitoarea Academie Română), George Barițiu –

reprezentant al Transilvaniei în Senatul imperial de la Viena și președinte al Academiei Române, Bogdan Petriceicu Hasdeu – deputat și director al Arhivelor Statului din București, Cezar Bolliac – deputat, Alexandru Papiu-Ilarian – ministru în vremea domniei lui Cuza Vodă, Theodor Codrescu – director al Arhivelor Statului din Iași, Alexandru Odobescu – ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice și director al Teatrului Național din București etc. Scriitorii marcanți ai acelor vremuri (Ion Heliade-Rădulescu, Vasile Alecsandri, Dimitrie Bolintineanu, Titu Maiorescu etc.) au fost, de asemenea, coopțați în importante activități politice și administrative, societatea românească post-pașoptistă reclamând acute necesități în aceste direcții.

Nu este de mirare că elemente admirabil dotate intelectual au dobândit responsabilități înalte la o vârstă neverosimil de tânără, precum Titu Maiorescu, care, după un doctorat în filosofie, încununat cu calificativul *magna cum laude*, la Giessen, era ales în 1863, la numai 23 de ani, decan, și în același an, rector la Universitatea din Iași! Desigur că în cazul respectivei nominalizări s-ar putea formula reticențe legate de lipsa de experiență în intendență, dar nu și în ceea ce privește competența profesională.

Momentele trepidante produse de Revoluția din 1848 și Unirea Principatelor aveau să-și afle o sugestivă caracterizare prin pana măiastră a lui Octavian Goga: „În istorie sunt perioade vulcanice când energiile acumulate veacuri de-a rândul țâșnesc ca niște limbi de foc și luminează de parte”⁴². La această reflecție s-ar putea adăuga și populara butadă – cu paternitate indecelabilă –, potrivit căreia vremurile mari nasc oameni mari, având reciproca poate și mai valabilă, adică: oamenii mari generează vremurile mari.

Legat de implicarea istoricilor români în turnura vieții politice, prospectarea dosarului problemei nu este de natură să ofere întotdeauna o perspectivă luminoasă, dacă ne rememorăm faptul că Miron Costin a fost decapitat, Nicolae Iorga ciuruit de gloanțe, iar Gheorghe I. Brătianu, Alexandru I. Lapedatu, Zenovie Pâclișanu, Radu R. Rosetti și-au aflat sfârșitul în temnițe lugubre, victime ale propriilor compatrioți, nu ale dușmanilor țării, episoade ce obnubilează profilul unei civilizații cu aspirații elevate. În altă ordine

de idei, nu ar fi poate inutil de consemnat opiniile specialiștilor preocupați de cântărirea prestației istoricilor și literaților deținând poziții înalte în spectrul vieții politice, dintre care unii au întrunit aprecieri constant elogioase, precum Mihail Kogălniceanu, George Barițiu, Vasile Alecsandri, Alexandru Moșanu, în vreme ce în cazul altora, precum Dimitrie A. Sturdza, Titu Maiorescu, Nicolae Iorga, Octavian Goga etc., verdictele au îmbrăcat o formă mai reticentă.

Fondarea Academiei Române a oferit perspective luminoase pentru propășirea studiilor istorice, ca și a altor domenii umaniste și tehnice. Editarea seriei de documente Hurmuzaki, a *Memoriilor Secțiunii Istorice* și a altor publicații, a monumentalei sinteze de istoria românilor concepută de A.D. Xenopol și configurarea „școlii critice” prin aportul triadei alcătuite din Dimitre Onciul, Ioan Bogdan și Nicolae Iorga, a avut drept rezultat palpabil modernizarea și profesionalizarea științei istorice, care, odată cu realizarea Marii Uniri, cheia de boltă a istoriei naționale, a dobândit noi valențe. Personalități precum N. Iorga, V. Pârvan, Gh.I. Brătianu, P.P. Panaitescu, I. Lupaș, I. Nistor, C.C. Giurescu etc. au avut o contribuție majoră la propulsarea interesului pentru istoria românilor la nivel internațional, iar multe dintre lucrările lor s-au bucurat de o bună primire în rândul specialiștilor străini. Pe lângă universitățile ctitorite la inițiativa lui Alexandru Ioan Cuza, așezămintelor de acest fel create la Cluj și Cernăuți li se datorează un rol proeminent la ridicarea nivelului cultural al țării. O astfel de instituție de învățământ superior ar fi fost binevenită și la Chișinău, dar această cerință majoră n-a ajuns să fie fructificată. În categoria demersurilor pozitive nu trebuie omisă fondarea institutelor de cercetări de la Roma, Paris – Fontenay-aux-Roses și Berlin (cel din urmă cu existență efemeră) prin aportul crucial al unor savanți de prim rang – Vasile Pârvan, Nicolae Iorga și Sextil Pușcariu –, a căror menire, materializată în multe privințe, a fost să formeze specialiști remarcabili pentru principalele domenii umaniste, potrivit modelului reiterat de state cu vechi și prestigioase tradiții în investigarea trecutului.

În mod previzibil, efervescența vieții culturale din perioada interbelică a fost fracturată odată cu 41

instaurarea la umbra tancurilor sovietice a regimului comunist, care, pe lângă represaliile asupra intelectualilor refractari – întemnițați, marginalizați sau cu cariere năruite –, s-a străduit să acrediteze precepte doctrinare marxist-leniniste pernicioase și să politizeze disciplina istoriei, excomunicând intolerant autori și opere de substanță și așternând vâlul tăcerii asupra rezultatelor dobândite de generații întregi de erudiți, toate aceste ingerințe având efecte corozive asupra domeniului, pe care l-au decredibilizat pe plan extern, chiar dacă adevărații specialiști au repudiat cameleonizarea pretinsă odată cu inocularea normele ideologice⁴³.

Ne-am abate de la criteriile obiectivității dacă nu am recunoaște totuși că, dincolo de imixtiunile detestabile amintite, defunctul regim a avut și inițiative pozitive, prin faptul că a patronat înființarea unei rețele de institute de cercetare și de muzee, impulsionând totodată extinderea și ritmicizarea săpăturilor arheologice, editarea publicațiilor periodice și a colecțiilor de izvoare istorice. De altfel, experiența vieții cotidiene atestă că întinericul nu este întotdeauna pe deplin nepenetrant, după cum și regimurile dictatoriale, atunci când își asociază un capital uman dotat, nu cumulează numai lacune.

*

Colapsul comunismului a oferit multiple oportunități pentru însănătoșirea și revigorarea societății românești pe multiple planuri, cu toată perpetuarea unor structuri vetuste și acapararea pârghiilor vitale ale puterii de către mandatarii vechiului regim, preocupați prioritar de propria prosperitate și tolerarea corupției. În pofida acestor disfuncționalități, remediate parțial în decursul anilor, Academia Română și-a redobândit atribuțiile și prestigiul la nivel național, rămânând forul principal de consacrare a valorilor intelectuale și totodată coordonator a numeroase institute de cercetare de elită din țară, cu ample raporturi de colaborare cu înalte organisme științifice din întreaga lume. Pe fondul profunde primeniri a vieții academice s-a înregistrat și o reală înviorare pe ogorul cercetării istorice, implicând personalul institutelor, universităților, muzeelor, arhivelor și al altor unități, al căror număr a sporit substanțial⁴⁴.

42 După schimbarea regimului politic din România și proclamarea independenței Republicii

Moldova istoriografia românească a avut mult de câștigat prin descătușarea din chingile ideologiei comuniste și colaborarea susținută între specialiștii de o parte și de alta a Prutului. Cu totul meritorii au fost vigoarea și dezinvoltura cu care colegii basarabeni s-au recomutat la valorile tradiționale autohtone și aplombul dovedit în prospectarea fondurilor arhivistice din perioada ocupației sovietice, care tănuiau represalii violente și operațiuni tenebroase menite să conducă la deznaționalizarea localnicilor. Pentru sporierea prestigiului istoriografiei naționale, cercurile savante din cele două state românești au îndatorirea să coopereze îndeaproape, urmând preceptul unui reputat strateg militar din vremea cancelarului Bismarck – feldmareșalul Helmuth von Moltke –, care pretindea: *getrennt marschieren und vereint schlagen*⁴⁵, adică „mărșăluim separat, dar luptăm împreună”, evident extrapolând semantismul inițial. Fără îndoială că nu am fi avut obligația să „mărșăluim separat” dacă guvernarea noastră de la crepusculul mileniului trecut ar fi fost animați de același patriotism fierbinte și aceeași determinare neîntinată, precum cei de la 1918, de a realipi la trupul țării provincia înstrăinată dintre Prut și Nistru, atunci când s-a ivit nescontata oportunitate de după dezagregarea imperiului sovietic. Degeaba se dezavuează zgomotos și ipocrit tratatul Ribbentrop-Molotov, dacă lipsește hotărârea neșovăitoare de a corija injustițiile trecutului în momente favorabile și se ignoră interesele vitale ale națiunii!

La fel ca și în alte domenii, în istoriografie aspectele pozitive au coexistat cu cele contestabile, întrucât, precum releva Johann Gottfried Herder, „Nicăieri pe pământ, trandafirul fericirii nu înflorește fără spini”⁴⁶. Nu stă în intenția noastră de a ne asuma judecata solomonică în decelarea spectrului contorsionat al reușitelor și neîmplinirilor profesionale din ultimele decenii, excurs, de altfel, nerealizabil în spațiul temporal de care dispunem. Cu riscul de a atinge anumite susceptibilități, am fi tentați mai curând să ne referim succint și secvențial la unele ipostaze negative, în speranța că reperarea lor ar putea constitui un imbold pentru remediere. Am notifica în această perspectivă înființarea precipitată în anii ulteriori schimbării regimului politic din decembrie '89 a unui număr debordant de universități de stat și particulare, cu un corp

profesional improvizat și lipsite de dotări minime. Propulsând în fruntea lor o conducere activă și pragmatică și beneficiind de sprijinul unor instituții și personalități politice influente de la nivel central sau local, câteva din aceste așezăminte s-au organizat corespunzător și și-au onorat menirea, ceea ce nu au reușit și nici nu aveau cum să o facă, în condițiile curențelor materiale și de personal, alte numeroase universități, dintre care unele și-au suspendat între timp activitatea. Din experimentul respectiv au rezultat serii întregi de absolvenți cu pregătire mediocră, care au generat o perceptibilă degradare a nivelului învățământului de toate gradele.

Adoptarea sistemului Bologna în învățământul superior a contribuit desigur la uniformizarea programelor de învățământ, armonizarea standardelor pentru dobândirea diplomelor de studii, ca și la mobilitatea sporită a absolvenților pe piața muncii din întregul continent, dar a restrâns posibilitățile de stimulare a aptitudinilor în sfera cercetării pentru multe domenii, fapt recunoscut de majoritatea savanților din Occident cu percepții realiste, cu toate că acolo stagiile de masterat sunt organizate cu mult mai mare responsabilitate decât la universitățile românești, unde reformele de dragul reformelor au devenit o practică curentă, chiar dacă mai niciodată nu se ajunge la testarea rezultatelor lor. Pe de altă parte, succesiunea cadențată ce a pavat drumul de la studenție și masterat la doctoratură, fără stagii adecvate de documentare, a condus la diminuarea drastică a nivelului tezelor de doctorat, la care s-a adăugat proliferarea flagelului compilațiilor, rămas nesancționat cu toată fermitatea de autoritățile competente. Mai mult chiar, s-a ajuns la o situație cu iz rizibil, dacă n-ar fi penibilă, ca persoanelor din penitenciare să li se diminueze perioada de reclusiune la troc cu elaborarea de cărți cu tematică științifică, de această oportunitate creată ad-hoc beneficiind afaceriștii cu resurse pecuniare consistente și complicități dubioase, care și-au achiziționat lucrări contrafăcute ori s-au pretat nonșalant la practica compilațiilor.

Concomitent cu proliferarea explozivă a unităților de învățământ superior, a sporit numărul angajaților la arhive, muzee și centrele de cercetări patronate de instituțiile ecleziastice și militare,

toate acestea etalând ambiția de a dispune de propriile publicații periodice, al căror număr a crescut impetuos, stimulat și de apariția sutelor de noi edituri și tipografii, marea lor majoritate dispuse să tipărească mai tot ce li se oferă, cu un control minimal al calității produsului finit, astfel că librăriile sunt invadate de numeroase lucrări de nivel îndoielnic, în condițiile în care critica de specialitate și-a pierdut din acuitatea simțului analitic de altădată, vital pentru veștejirea imposturii, și nici nu-și poate permite asumarea veleităților cenzoriale. La aceste precarități se adaugă și cea privitoare la informația deficitară asupra fluxului editorial al cărții cu valențe științifice la scară națională. Din datele expuse mai sus s-ar putea desprinde concluzia că sporirea cantitativă a persoanelor angajate în instituțiile cu atribuții de cercetare în sfera istoriei și cea a publicațiilor adiacente – volume și reviste – nu s-a soldat procentual și pe palierul calitativ.

Atâta timp cât guvernanții țării nu rezervă decât procente infime din produsul intern brut pentru investigațiile științifice, clasându-ne constant printre ultimele state din Uniunea Europeană în această privință, progresele substanțiale în domeniul respectiv nu se vor situa la standardele potențialului intelectual al corpului de cercetare. Între altele, diminuarea resurselor materiale și folosirea lor neadecvată nu a permis finalizarea unor proiecte majore în sfera istoriei. Sorbind din cupa amară a neîmplinirilor, ca descendenți ai trecutului și precursori ai viitorului, rămânem cu speranța, poate iluzorie, că nu numai succesele, ci și eșecurile ar putea deveni instructive dacă sunt reperate obiectiv de persoane bine intenționate și cu virtualități decizionale.

Impresiile consemnate, poate excesiv de tranșant, nu tăgăduiesc în niciun caz împlinirile istoriografice evidente din ultimele decenii, când paleta abordărilor tematice s-a diversificat comprehensibil și când s-au elaborat lucrări de reală acribie, bazate pe documentație riguroasă, inventivitate asociativă și interpretări nuanțate, mai cu seamă în centrele academice cu tradiție. Cercetările arheologice s-au extins spre toate ținuturile țării, s-au modernizat și diversificat tehnicile de săpătură, tinzându-se spre abordări pluridisciplinare, ce vizează o dreaptă cumpănă între național

și universal, în concordanță cu tendințele proliferate pe plan mondial.

Este îmbucurător faptul că numeroși istorici – cercetători, cadre didactice, arhiviști și muzeografi – beneficiază de stagii de documentare în străinătate, unde recoltează materiale documentare în biblioteci, arhive și muzee, participă la manifestări științifice și la săpături arheologice comune, ceea ce le lărgeste orizontul profesional și le facilitează contacte cu colegii de breaslă de pe alte meridiane. Fără nicio îndoială că și amplificarea documentației unor lucrări s-a datorat acestor oportunități, dar o eficientizare sporită s-ar realiza dacă tinerii plecați peste hotare ar stabili contacte apropiate cu corifeii domeniilor de interes, lideri de școli istoriografice prestigioase sau promotori ai curentelor inovatoare cu valențe multidisciplinare și metodologii moderne de cercetare. Această concluzie ar putea oferi roade consistente, precum s-a constatat în cazul multor istorici români de prim rang din trecut, care și-au făcut studiile sub directa îndrumare a unor savanți iluștri de pe alte meleaguri: Dimitrie Cantemir cu Ieremia Cacavelas, Mihail Kogălniceanu cu Leopold von Ranke, Nicolae Iorga cu Karl Lamprecht, Vasile Pârvan cu Conrad Cichorius și Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf, Ion I. Nistor cu Konstantin Jireček, Gheorghe I. Brătianu cu Charles Diehl și Ferdinand Lot, la fel ca și lingvistul Sextil Pușcariu cu Gustav Weigand și Wilhelm Meyer-Lübke și geograful Simion Mehedinți cu Friedrich Ratzel și Paul Vidal de la Blanche etc., exemple mai mult decât edificatoare. Ne grăbim însă să adăugăm că studiile peste fruntarii, dincolo de indubitabilele posibilități oferite, nu reprezintă condiția *sine qua non* pentru dobândirea înaltelor performanțe profesionale, acestea necesitând prioritar polivalență, larg diapazon cultural și devoțiune desăvârșită. Prestația cărturărească a unor confrăți din generațiile mai vechi, precum David Prodan, Mircea Petrescu-Dîmbovița, Șerban Papacostea, Leonid Boicu, Florin Constantiniu, Alexandru Zub etc., cu secvențe biografice suprapuse peste epoci tulburi, ar fi în măsură să ne justifice afirmația.

Pentru modelarea intelectuală a tineretului studios ar putea servi în mod esențial extinderea rețelei de institute de cercetări și propagare culturală din străinătate, patronate științific de Aca-

demia Română și administrate de Ministerul Relațiilor Externe și Institutul Cultural Român, a căror eficiență a fost probată în perioada interbelică. Pe lângă deja existentele Accademia di Romania de la Roma și Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica de la Veneția, ar fi foarte utilă funcționalizarea unor astfel de centre, ce nu ar pretinde decât investiții pecuniare moderate, la Freiburg im Breisgau, Madrid, Paris și Istanbul, unde explorarea arhivelor, muzeelor și bibliotecilor locale sunt de natură să furnizeze informații prețioase pentru istoria și cultura românească. Este regretabil că demersurile repetate întreprinse până în prezent de reprezentanții conducerii Academiei pe lângă autoritățile competente, pentru a fructifica respectivele proiecte, au eșuat lamentabil, poate și pentru că verdictul lui Iorga, care pretindea că „fără steag de cultură un popor e o gloată, nu o oaste”⁴⁷, nu a avut o iradire suficient de percutantă.

Abordând problema elitelor românești, ar fi de observat – desigur fără vreun sentiment de satisfacție – că o bună parte dintre acestea și-au găsit drept spațiu de manifestare și de propulsare în universalitate nu locurile de obârșie, ci alte meleaguri. Ne-am putea susține aserțiunea prin evocarea unor nume de rezonanță ale culturii și științei românești, precum cele ale lui Nicolaus Olahus, Dimitrie Cantemir, Traian Vuia, Constantin Brâncuși, Henri Coandă, Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Emil Cioran, Alexandru Ciorănescu, George Emil Palade, Eugen Coșeriu, Ion Druță, Matei Vișniec, parțial și cel al lui George Enescu, care, înfruntând vicisitudinile vremurilor în care au trăit, și-au valorizat plener vocația și au obținut recunoașterea mediilor elevate din străinătate. Tot acolo și-au dobândit celebritatea sasu ardelean Hermann Oberth, ca și Herta Müller și Stefan Walter Hell, descendenți din familii de șvabi bănățeni, tustrei născuți în regiunile românești. Este greu de imaginat că toți aceștia și-ar fi aflat consacrarea pe o scară înaltă a valorilor în propria țară, unde condițiile adecvate de afirmare lipseau în totalitate sau erau limitate. Chiar atunci când a existat un *summum* creativ, unii dintre compatrioții noștri nu au fost aureolați cu Premiul Nobel, pe care l-ar fi meritat cu prisosință – și ne gândim, între alții, la Nicolae C. Paulescu, Liviu Rebreanu, Lucian Blaga, Augustin

Buzura, Nicolae Breban, Gheorghe Benga –, dar pe care nu l-au obținut poate și pentru că țara din care proveneau se complăcea într-o atmosferă de deconstrucție, nu se bucura de un real prestigiu internațional și era decuplată de la dinamica spirituală a continentului.

După cel de-al Doilea Război Mondial, performanțe profesionale prestigioase au obținut dincolo de fruntarii mai mulți istorici și arheologi români, printre care Dinu Adameșteanu, Nicoară Beldiceanu, Emil Turdeanu, Petre Ș. Năsturel, Matei Cazacu, Alexandru Avram, Florin Curta etc., care și-au început studiile și activitatea în țară și le-au desăvârșit în Occident. Toate aceste exemplificări confirmă faptul că spațiul carpatodunărean a fost generator de personalități cu un remarcabil potențial intelectual, dar, pe de altă parte, induce legitima decepție pentru incapacitatea societății de a le asigura un mediu propice creativității și marilor împliniri savante, lipsind voința și dexteritatea de a propulsa valorile pe un pedestal respectabil din orbita mondială.

O scrutare panoramică a problematicii ce captează interesul istoricilor români de pe ambele părți ale Prutului, și nu de ieri de azi, ci din momentul profesionalizării domeniului, conduce spre convingerea că aceasta, în ciuda luxuriantei sale ramificații, converge precumpănitor spre aspectele cu tentă pozitivistă. Termenul ca atare a dobândit, întrucâtva pe nedrept, o accepțiune peiorativă, în sensul că acordă prioritate narativismului factologic, cotate în anumite cercuri savante drept perimat. În mod evident, cantonarea în sfera evenimentialului arid nu reprezintă un ideal al demersurilor istoriografice, mai cu seamă în arealurile care beneficiază de abundente surse, grație cărora au fost limpezite majoritatea problemelor importante ale evoluției comunităților umane locale, pasul următor fiind depistarea conexiunilor de largă reverberație pe plan sincron și diacronic.

O cu totul altă situație se înregistrează în regiunile est-europene și balcanice, în general văduvite de un suport documentar suficient de consistent pentru decriptarea multor momente marcante din istoria popoarelor din zonă, încât abordarea lor plurifațetată este pândită adesea de alunecări spre paliere nesigure și hazardate. Precum soliditatea unei construcții este dependentă

de calitatea cărămizilor, tot așa concluziile generale nu au șanse reale de a deveni perene fără elucidarea aspectelor particulare, inclusiv a celor de amănunt. Impedimentele evocate nu sunt de natură să descurajeze pe istoricul profesionist, ale cărui satisfacții supreme constau tocmai în soluționarea chestiunilor obscure prin extensia orizontului cognitiv. Fără a desconsidera arsenalul de factură pozitivistă și a exclude complementaritățile, savantului autentic îi incumbă responsabilitatea de a cultiva tărâmul ideilor și a fi conectat la pulsul dezbaterilor din sfera metodologică și teoretică din lumea contemporană, spre a repera sugestii menite să fertilizeze gândirea și să contureze concluzii viabile și originale. Itinerariile bătute de predecesori sunt ușor de parcurs, dar nu duc nicăieri în știința performantă.

În cadrul mass-mediei și chiar în conclavurile intelectuale se manifestă o perceptibilă susceptibilitate atunci când unor personalități de vază ale istoriei și culturii românești li se reproșează neîmpliniri sau deficiențe, ceea ce se explică și prin faptul că în numeroase cazuri acestea au un caracter vădit subiectiv și denigrator, menit să le minimalizeze valențele personale, dar și să arunce oprobiul asupra potențialului intelectual al întregii națiuni. Asemenea atitudini s-au manifestat în țările învecinate, mai cu seamă atunci când au apărut acute tensiuni politice, la ele asociindu-se ocazional grupări minoritare și chiar conaționali interesați să facă jocul unor oficine străine ori ahtiați să epateze în postura de nonconformiști. În vizorul clișeizat și ostentativ al detractorilor au ajuns personalități emblematiche, precum Mihai Viteazul, Avram Iancu, Mihai Eminescu, Titu Maiorescu, Ion I. C. Brătianu, Nicolae Iorga, Emil Cioran, Mircea Eliade și mulți alții. Nu este mai puțin adevărat că anumite reacții negative s-au declanșat ca urmare a excelselor apologetice comise de unii dintre adulatorii lor autohtoni. Spre exemplu, Eminescu a fost gratulat artificial drept remarcabil filosof, istoric, dramaturg, când ar fi fost mai mult decât suficient să i se recunoască calitățile indubitabile de poet genial și de eminent gazetar, care îi vor rămâne de-a pururi, chiar dacă și acestora persoane teribiliste sau frustrate le vor găsi cusururi. Ne-am putea eventual consola, deși nu este cazul, cu constatarea că și pe alte meridiane, cu pregnante

veleități culturale în epoca modernă, s-a manifestat tendința de a se substitui practica canonizării eroilor cu vulgarizarea lor, precum sesizase *ab illo tempore* Oscar Wilde: *Formerly we used to canonize our heroes. The modern method is to vulgarise them*⁴⁸.

Împilările, vexațiunile și suferințele acumulate de-a lungul timpurilor de la potentații străini și dictatorii indigeni au inoculat marii majorități a românilor sentimente de tranșantă repudiere a tuturor contestărilor sau relativizării valorilor naționale. Aceleași atitudini se manifestă și la mulți dintre vecinii noștri, față de care capriciile destinului, înrâurite de fatalitatea așezării geopolitice, nu au fost mai generoase, astfel că formularea aprecierilor mai puțin munificente la adresa sârbului Lazăr Hrebelianovici, bulgarului Vasili Levski, albanezului Skanderbeg, cehului Jan Hus, polonezului Adam Mickiewicz sau a ucraineanului Taras Shevchenko a declanșat riposte inflamate ale compatrioților. La popoarele occidentale, cu contribuții majore la tezaurul cultural al umanității, care dispun de un larg florilegiu de personalități pretutindeni aureolate, reacțiile față de tendințele de a le minimaliza sau bagateliza meritele nu au aceeași tentă surescitată, ci sunt receptate fără crispă acută. Dacă în România se păstrează o decență în a asocia numele personalităților cu cele ale localurilor, produselor culinare și băuturilor alcoolice, în Occident mentalitățile în acest sens sunt mai puțin conservatoare. Astfel, în câteva orașe britanice unele bodegi poartă numele lui Shakespeare, în Germania ființează cafenele și cofetării cu firma Schubert, în Austria se comercializează lichioruri și bomboane denumite Mozart (*Mozartkugel*) și broderii și faianță cu numele pictorului Gustav Klimt, în Italia și în alte țări sunt populare agențiile de turism și vopselele denumite Marco Polo, de o largă distribuție la nivel mondial beneficiază varietățile de cognac Napoleon și Skenderbeu/Skanderbeg, precum și cele de vodcă Sobieski și Pushkin etc. Ar fi inexact să se pretindă că venerarea unor piscuri artistice de talia lui Shakespeare ori Mozart ar avea de suferit de pe urma practicilor evocate, astfel că nu ni se pare constructivă ironizarea sau blamarea cutumelor de pe alte meridiane, care, de altfel, prin reverberațiile produse de globalizare, nu ar fi de

mirare să fie găzduite într-un viitor și pe meleagurile mioritice.

Dincolo de etichetarea sa amiabilă sau reticentă, este pe deplin evident că fenomenul globalizării se revarsă tentacular și ireversibil într-o lume în care precumpănesc dominantele materialiste și pragmatice. Cele mai multe abordări recente referitoare la acest proces dau uitării profesiile formulate cu o remarcabilă intuiție de faimosul polihistor Arnold Toynbee, cu mai multe decenii în urmă, care repera un curent de dezintegrare a civilizațiilor ajunse la stagii înalte de evoluție, individualizate prin „diferențieri și diversitate”, amenințate de tendințe vizând „standardizarea și uniformizarea”⁴⁹, termeni substituiți astăzi prin noțiunea de „globalizare”. Fără a cuteza să ignorăm ansamblul oportunităților și beneficiilor acestui fenomen, căruia i se detectează rădăcini firave și în trecut, vom consemna câteva aspecte mai puțin faste în circumstanțele tratării din exterior a istoriei naționale, potrivit unei viziuni sterile, ce îi deformează identitatea prin includerea ei în tipare omogenizante și îi apreciază evenimentele vremurilor apuse după criteriile valabile lumii contemporane, în spiritul normelor așa-numitei „corectitudini politice”, contaminate de afinități neomarxiste. Totodată, se practică desemnarea exteriorizărilor patriotice drept poziționări naționaliste demonetizate, iar tradițiilor și credințelor religioase li se atribuie seniorial un caracter retrograd, de natură să iradieze o ceață axiologică, ceea ce a generat în mod firesc replici raționale, întrucât nu întotdeauna ceea ce este nou și original deține aura verosimilității.

Din toate aceste lapidare notificări rezultă cât de numeroase sunt problemele ce ar necesita eforturi obstinate pentru remedieri și înnoiri, întrucât cercetarea, precum viața în general, nu curge rectiliniu și nu este un drum presărat doar cu reușite, ci și cu înfruntări, paradoxuri și eșecuri impredictibile. Posturile letargice, tolerante sau apatice nu numai că nu soluționează nimic, dar au și un efect contaminant pentru cei din proximitate, însă criticile, chiar dacă par dezagreabile, sunt în esență binevenite, cu prioritate cele constructive. Prin firea lucrurilor, evaluările cu caracter general nu se pot realiza productiv decât prin comparații, care ar trebui să constituie baza

demarării proiectelor reparatorii și inovatoare. Chiar dacă nu are tradiții la fel de vechi și bogate ca cea occidentală, istoriografia românească a înregistrat realizări notabile, aspirând spre modernizare și amplitudine, încercând, totodată, să-și sincronizeze demersurile evolutive cu ceea ce se întreprinde pozitiv în arealurile mai privilegiate de soartă, cu toate diferențele de potențial uman și material, care, potrivit estimărilor sceptice, nu au tendințe de diminuare, ci, dimpotrivă, de extensie. Pe lângă asimilări eclecticice și sincronizare, componentele domeniului s-ar consolida prin depășirea limitelor curente și accesarea spre personalizare, ceea ce i-ar spori prestigiul și vizibilitatea.

Parcursurile ascendente ale științelor nu au aptitudinea de a se tonifica *ex abrupto*, ci doar în trepte, necesitând strategii riguroase și responsabile, astfel că marele matematician Grigore Moisil nu greșea când declara că „știința nu este bună azi, dacă ieri nu s-a gândit la mâine”⁵⁰. Identificarea vizionară cât mai coerentă a principalelor obiective imediate și a celor de perspectivă reprezintă o cerință de neignorare a diriguitorilor organismelor de cercetare. Este ceea ce conștientizase în primul secol al erei creștine filosoful stoic Lucius Annaeus Seneca, când avertiza: „Celui care nu știe spre ce port se îndreaptă, niciun vânt nu-i e prielnic”⁵¹. Pentru a deveni performantă, în afară de susținere logistică, cercetarea românească reclamă reperarea și utilizarea specialiștilor cu reală sagacitate intelectuală și cu acumulări profesionale multilaterale, a căror formare necesită modelări atente și investiții generoase, sub zodia echilibrului și a raționalității. *Pro memoria*, ca și alte ramuri ale culturii, pe lângă rosturile sale epistemologice, istoria are menirea de a configura în mod cumpănit și armonios un scut protector al națiunii pentru catalizarea identității și verticalității sale.

Note

¹ *Discursuri de recepție*, I–X, ed. D.N. Rusu, București, 2005–2009.

² Herodotus, *The History*, trad. G. Rawlinson, Moscow, Idaho, 2013, p. 1; Herodot, *Istoriei*, I, trad. A. Piatkowski, F. Vant-Ștef, București, 1961, p. 15 [I].

³ M. Maloux, *Dictionnaire des proverbes, sentences et maximes*, Paris, 1960, p. 34.

⁴ Polybios, *Istoriei*, trad. V. C. Popescu, București, 1966, p. 57 [I, 1].

⁵ Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*, trad. R. Hâncu și V. Iliescu, București, 1981, p. 21–22 [I, 1].

⁶ Lord Byron, *Letters and Journals, with Notices of his life*, ed. Th. Moore, II, Paris, 1833, p. 244.

⁷ Georg Wilhelm Friedrich Hegel's *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*, ed. a 3-a E. Gans, besorgt v. K. Hegel, Berlin, 1848, p. 9.

⁸ H.-U. Wehler, *Aus der Geschichte lernen?*, München, 1988.

⁹ K. Jaspers, *Originea și sensul istoriei*, în Idem, *Texte filosofice*, trad. G. Purdea, București, 1986, p. 227, 247.

¹⁰ A. Guerreau, *L'Avenir d'un passé incertain. Quelle histoire du Moyen Age au XXIe siècle?*, Paris, 2001.

¹¹ G. Orwell, *Nineteen Eighty-Four*, Londra, 1949.

¹² H. G. Wells, *Esquisse de l'histoire universelle*, trad. E. Guyot, Paris, 1930, p. 554.

¹³ [P.] Bruckner, *Copilul divin*, trad. L.-C. Călinescu, ed. a 2-a, București, 2016, p. 33.

¹⁴ Cicero, III, *De oratore*, I, *Books I, II*, ed. și trad. E. W. Sutton, H. Rackham, Londra – Cambridge, Massachusetts, 1967, p. 224–225 [II, IX, 36].

¹⁵ P. Cornelius Tacitus, *Annalen*, ed. a 5-a E. Heller, Düsseldorf, 2005, p. 16 [I, 1].

¹⁶ L. Ranke, *Geschichte der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1535*, I, Leipzig – Berlin, 1824, p. VI.

¹⁷ J. Le Goff, *Pour un autre Moyen Age. Temps, travail et culture en Occident*, Paris, 1977, p. 7–9.

¹⁸ P. Valéry, *De partis*, în Idem, *Regards sur le monde actuel*, Paris, 1931, p. 98.

¹⁹ G. Thuillier și J. Tulard, *La méthode en histoire*, Paris, 1986; B. M. Buchmann, *Einführung in die Geschichte*, Viena, 2002; N.I. Smolenskii/Н.И. Смоленский, *Теория и методология историче*, ed. a 2-a, Moscova, 2008; E. A. Danto, *Historical Research*, Oxford, 2008; J. Rüsen, *Historik. Theorie der Geschichtswissenschaft*, Köln – Weimar – Viena, 2013. Cf. și Al. Zub, *Discursuri istorice și ego-istorice*, în *Discursuri de recepție*, X (2006–2009), ed. D. N. Rusu, București, 2009, p. 79–93.

²⁰ C. Lévi-Strauss, *Gândirea sălbatică. Totemismul azi*, trad. I. Pecher, București, 1970, p. 427 (*Gândirea sălbatică*).

²¹ D.H. Abosso, *A Translation and Documentary on Claudius Marius Victor's Alethia, 3.1.–326* (Dissertation), Urbana, Illinois, 2015, p. 70, 81, 187.

²² J. Grimm, *Über den Ursprung der Sprache*, în Idem, *Reden und Abhandlungen*, Nikosia, 2017, p. 277.

²³ I. Vicovan, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I–II, Iași, 2002; V. V. Muntean, *Istoria Bisericii Românești (de la începuturi până în 1716)*, Timișoara, 2009; Idem, *Istoria Bisericii Românești*, II (*de la 1716 până azi*), Timișoara, 2010.

²⁴ A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, 1972; ed. a 2-a, București, 1993; Idem, *La romanité des Roumains. Histoire d'une idée*, București, 1977.

- ²⁵ I.-A. Pop, *Creștinătatea europeană între cruciadă și pace: rolul rezervat celor două „Valahii” la începutul secolului al XVI-lea*, în *Confesiune și cultură în Evul Mediu. În onoare Ion Toderășcu*, ed. B.-P. Maleon și A.-F. Platon, Iași, 2004, p. 23-28; Idem, *Istoria și semnificația numelor de român/valah și România/Valahia* [Discurs de recepție la Academia Română], București, 2013; Idem, *Mărturii medievale privind numele românilor și al graiului lor în limba română*, în *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca*, LVII, Series Historica, 2018, p. 347–363.
- ²⁶ I.-A. Pop, *Geneza medievală a națiunilor moderne (Secolele XIII-XVI)*, București, 1998, p. 33–52.
- ²⁷ Quintus Curtius Rufus, *Viața și faptele lui Alexandru cel Mare, regele Macedoniei*, trad. C. Gerota, revizuire P. H. Popescu-Gălășanu, I, București, 1970, p. 8 [I, I].
- ²⁸ Francesco Petrarca, *Invectivă adresată celui ce a clevetit împotriva Italiei*, în Idem, *Scrieri alese*, trad. G. Lăzărescu, București, 1982, p. 301, 306.
- ²⁹ Ioannis Cinnami *Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum*, ed. A. Meineke, Bonn, 1836, p. 260.
- ³⁰ P. Gautier Dalché, *Une géographie provenant du milieu des marchands toscans (début XIVE siècle)*, în *Societă, instituțiuni, spiritualită. Studi în onore di Cinzio Violante*, I, Spoleto, 1994, p. 439.
- ³¹ Blondus Flavius Forliviensis, *Ad Alphonsum Aragonsensem serenissimum regem De expeditione in Turcos*, în Biondo Flavio, *Scritti inediti e rari*, ed. B. Nogara, Roma, 1927, p. 44–45.
- ³² *Monumenta historica Slavorum meridionalium vicinorumque populorum e tabulariis et bibliothecis Italicis/Исторические памятники южных славянъ и сосѣднихъ имъ народовъ извлеченные изъ итальянскихъ архивовъ и библиотекъ*, I, 1, ed. V. Makuscev, Varsoviae, 1874, p. 530.
- ³³ *Documentele lui Ștefan cel Mare, I, Hrisoave și cărți domnești, 1457–1492*, ed. I. Bogdan, București, 1913, nr. CXCVIII, p. 372–375; *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova, III (1487–1504)*, ed. C. Cihodaru, I. Caproșu și N. Ciocan, București, 1980, nr. 50, p. 91-93.
- ³⁴ R. Theodorescu, *Cele două Europe*, București, 2013; ed. a 2-a, București, 2018.
- ³⁵ I. Gheție, Al. Mareș, *Originile scrisului în limba română*, București, 1985.
- ³⁶ [Voltaire,] *Dictionnaire philosophique portatif*, Londra [Genève], 1764, p. 216.
- ³⁷ O. Cristea, în *Istoriografia românească*, coord. D. Radosav („Civilizația românească”, 22), București, 2019, p. 1–52; P. Zahariuc, în *Enciclopedia reprezentanților scrisului românesc*, I-V, coord. V. Spinei, D.N. Rusu, Suceava, 2021, *passim*.
- ³⁸ D. Cantemir, *Despre numele Moldaviei: în vechime și azi; Istoria moldo-vlahică; Viața lui Constantin Cantemir; Descrierea stării Moldaviei: în vechime și azi*, ed. F. Nicolae, trad. I. Costa („Opere fundamentale”), București, 2017, p. 1320–1321 (*Descriptio antiqvi et hodierni status Moldaviae/Descrierea stării Moldaviei: în vechime și azi*).
- ³⁹ *Biblia 1688*, II, Text stabilit și îngrijire editorială de V. Arvinte și I. Caproșu; volum întocmit de V. Arvinte, I. Caproșu, A. Gafton, L. Manea, N. A. Ursu, Iași, 2002, p. 639 [*Cartea eclesiastului*, 12, 12].
- ⁴⁰ M. de Montaigne, *Eseuri*, I, trad. M. Seulescu, București, 1984, p. 166.
- ⁴¹ M. Kogălniceanu, *Opere*, III, *Scrieri istorice*, ed. D. N. Rusu („Opere fundamentale”), București, 2017, p. 711, 714.
- ⁴² O. Goga, *Alecsandri*, în Idem, *Precursori*, București, 1989, p. 89.
- ⁴³ Al. Zub, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură*, Iași, 2000; F. Velimirovici, *Istorie și istorici în România comunistă (1948-1989)*, Cluj-Napoca, 2005; F. Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, București, 2007.
- ⁴⁴ D. Berindei, *Istoria Academiei Române (1866–2016)*, ed. a 2-a, București, 2016, p. 406–538.
- ⁴⁵ W. Müller, *Politische Geschichte der Gegenwart*, IV, *Das Jahr 1870*, Berlin, 1871, p. 270.
- ⁴⁶ J. G. Herder, *Scrieri*, ed. și trad. C. Petrescu, București, 1973, p. 137.
- ⁴⁷ N. Iorga, *Cugetări*, ed. B. Theodorescu, București, f.a., p. 270.
- ⁴⁸ O. Wilde, *The Critic as Artist*, I, *With some remarks upon the importance of doing nothing*, în *The Works of Oscar Wilde*, Blitz editions, Enderby, Leicester, 1990 (reprinted 1993), p. 949.
- ⁴⁹ A. J. Toynbee, *A Study of History*, New York – Londra, 1947, p. 555-558.
- ⁵⁰ *Cugetări și reflecții despre cultură și civilizație*, antologie E. Mihăilescu, București, 1984, p. 367.
- ⁵¹ L. Annaeus Seneca, *Scriori către Luciliu*, trad. și ed. Gh. Guțu, București, 1967, p. 192 [VIII, LXXI].

Cuvânt de răspuns*

Acad. Ioan-Aurel Pop
Președintele Academiei Române

1. Discursurile de recepție

În istoria Academiei Române, discursurile de recepție ocupă un loc aparte. Prin conținut, ca și prin modul de prezentare, aceste supreme forme de consacrare ale academicienilor sau „botezul” lor, cum au mai fost denumite, s-au constituit, de-a lungul anilor, în manifestări pe cât de elevate, pe atât de elegante, proprii instituției academice.

Instituirea discursurilor de recepție s-a făcut la scurt timp după inaugurarea Societății Academice Române, înscriindu-se între primele măsuri organizatorice luate. Propunerea i-a aparținut lui George Barițiu, cel căruia Societatea Academică Română i-a datorat multe inițiative. Preocupat de sporirea prestigiului înaltului for de cultură al țării și, în acest cadru, de necesitatea unei mai bune cunoașteri a membrilor lui, George Barițiu a propus ca, în ședințe speciale, membrii titulari să prezinte discursuri de recepție, în care să se elogieze o personalitate marcantă a culturii românești sau să se prezinte aspecte semnificative din domeniul de competență. Adoptată cu căldură de toți membrii Societății Academice Române, propunerea lui George Barițiu a devenit nu numai o prevedere statutară, dar și un fapt real, la 14/26 septembrie 1869 ținându-se cel dintâi discurs de recepție.

Obligația membrilor titulari de a ține discursuri de recepție a fost înscrisă și în Statutul Academiei Române, adoptat la 21 iunie/3 iulie

Acad. Ioan-Aurel Pop

1879. La art. 25, se prevedea ca „recepțiunea solemnă a membrilor să se facă prin lectura în public, din partea noului ales, a unui operator original, relativ de preferință la o ramură oarecare a dezvoltării naționale”. Ca urmare, începând cu 1880, discursurile de recepție ținute sub cupola Academiei Române au alternat elogiul făcut unor înaintași ai culturii române cu prezentarea unor aspecte considerate semnificative dintr-un domeniu sau altul al științelor. Au urmat alte avataruri, nerelevante în cazul de față și care au tulburat în oarecare măsură ordinea academică, mai ales în anii de tristă amintire ai regimului totalitar comunist.

*Cuvânt de răspuns la discursul de recepție susținut de acad. Victor Spinei
(27 aprilie 2022, Aula Academiei Române)

2. Biografia intelectuală

Istoricul Victor Spinei se înscrie astăzi, după o îndelungată cumpănire și o lungă amânare, în această onorantă direcție. Devenit de decenii bune un reper fundamental al istoriografiei românești și cel mai reprezentativ istoric și arheolog medievist al spațiului carpato-nistean, marele intelectual a acumulat cu insistență și migală nu doar cunoștințe despre trecut, ci și repere culturale esențiale, a reconstituit nu doar fresce ale timpurilor apuse, ci a comentat acele timpuri, le-a încadrat în mari serii istorice, a comparat și valorizat mereu lumea medievală românească încadrată în universalitate. Ca să realizeze toate acestea a străbătut o biografie intelectuală unică, aducătoare a înaltului titlu de membru al Academiei Române (corespondent în 2001 și titular în 2015).

Victor Spinei s-a născut la 26 octombrie 1943, în Lozova, județul Lăpușna, azi în Republica Moldova. Din cauza apropierei frontului și a iminentelor represalii venite dinspre stepele Răsăritului, în aprilie 1944, familia s-a refugiat în Banat, a fost apoi deportată în Bărăgan, stabilindu-se ulterior la Iași. Studii medii a urmat la Liceul „Costache Negruzzi” (1957–1961) și superioare la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” (1961–1966) la Iași. S-a specializat în Germania, și-a luat doctoratul în istorie, pregătit sub îndrumarea lui Ion Nestor la Universitatea din București și susținut sub coordonarea lui Ștefan Ștefănescu la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” din București (1977). S-a împărtășit, însă, din plin de ambianța de seriozitate a primei universități moderne a țării, fondate de ctitorul României unite. A beneficiat de documentare în Germania, S.U.A., U.R.S.S./Rusia, Italia, Austria, Marea Britanie, Franța, Suedia, China, Israel, Bulgaria, Ungaria, Polonia, Spania, Grecia, Ucraina, Turcia, Belgia, Armenia, Turkmenistan, Georgia, Serbia, Croația, Macedonia de Nord etc. A fost cercetător științific la Institutul de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” din Iași (1966–1990), cercetător științific principal, șef al Sectorului de arheologie medievală (1990–2003), director (2003–2011) și director onorific (din 2014) la

Institutul de Arheologie din Iași, obləduit decenii bune de Mircea Petrescu-Dâmbovița, *spiritus rector* al arheologiei, preistoriei și istoriei vechi ieșene din acei ani. A devenit cadru didactic asociat (1990–1991), conferențiar (1991–1995), profesor titular (1995–2012), profesor asociat și profesor emerit (din 2012) la Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru I. Cuza”. Calitatea de conducător de doctorat a dobândit-o la specialitatea „Arheologie medievală” (din 1990). A efectuat cercetări deopotrivă asupra izvoarelor scrise și asupra celor arheologice, a participat la numeroase manifestări științifice interne și internaționale, la sute de conferințe, prelegeri, mese rotunde, a condus și conduce periodice, s-a bucurat de premii prestigioase (Premiul „Nicolae Iorga” al Academiei Române), a devenit *doctor honoris causa* al unor universități. Este vicepreședinte al Academiei Române (din 2015), președinte al Comisiei mixte româno-ucrainene de istorie, arheologie, etnografie și folclor a Academiei Române (din 2004), coordonator al Programului Centenar al Academiei Române (2017–2020), președintele Secției de științe istorice și arheologie a Academiei Române (din 2019), membru al unor academii străine.

3. Concepția și metoda istorică

Victor Spinei este, în multe privințe, deschizător de drumuri în cercetarea Evului Mediu propriu-zis (secolele V–XV). Temele abordate vorbesc de la sine în acest sens: istoria și arheologia Evului Mediu, cu preocupări speciale pentru teritoriul Moldovei; populația românească la nordul și sudul Dunării de Jos; migrațiile triburilor nomade în estul și sud-estul Europei; raporturile politice, economice, culturale și confessionale ale românilor cu Imperiul bizantin, cnezatele rusești, Regatul ungar și confederațiile tribale turcice și mongole; circulația obiectelor de cult în estul și sud-estul Europei; istoriografie românească și universală. În calitate de profesor la Universitatea „Alexandru I. Cuza” și de director al Institutului de Arheologie din Iași s-a preocupat constant de pregătirea teoretică și practică a studenților, a tinerelor cadre didactice și

cercetătorilor în domeniul arheologiei și istoriei, prin însușirea metodelor moderne de săpături și de valorificare a rezultatelor investigațiilor, punând accent pe cercetările cu caracter interdisciplinar, astfel că a creat o adevărată școală în domeniul arheologiei și istoriei medievale cu extensie pe ambele maluri ale Prutului.

Ca să alcătuiască aceste prea modest intitulate „reflecții lapidare”, însă pline de miez, istoricul a avut nevoie de decenii de acumulare. Într-o etapă a activității sale, când istoriografia românească era controlată de regimul comunist, Victor Spinei a avut marele privilegiu de a sta în preajma unor mari istorici, adevărați maștri, dar nu doar de la Iași. Unul dintre aceștia a fost David Prodan. Ani la rând, la 13 martie, Victor Spinei putea fi văzut pe Strada Mică din Cluj, în casa respectatului academician octogenar, luând – precum mulți alții – lumină. Istoric de concepție materialistă, din seria pornită de Democrit, Epicur ori Lucrețiu, Prodan nu a fost niciodată marxist, fapt pentru care a și părăsit viața oficială de partid și s-a retras la Biblioteca Academiei din Cluj-Napoca. David Prodan susținea și demonstra că istoria nu este o disciplină revelație (în sensul că nu te poți ilumina peste noapte cu tainele trecutului), ci una de acumulare și că rezultatele majore în cercetarea istorică nu vin – cu rarissime excepții – decât la maturitate și, mai ales, la senectute. Victor Spinei și-a însușit, se pare, de tânăr asemenea concepții și a muncit cu tenacitate pentru a ajunge la vasta sa erudiție și acribie.

Istoricul nu enumeră și nu justifică în acest discurs de recepție temele sale fundamentale de cercetare și, în niciun caz, pe cele particulare, abordate treptat de-a lungul carierei. Victor Spinei nu este, cu anumite excepții, un istoric al sintezelor, ci unul al analizelor temeinice. Tehnica (metoda) de lucru pornește de la reconstituirea faptelor, ajunge la inserierea lor în procese largi, pentru ca să urmeze valorizarea, relevarea semnificației, importanța lor. În acest text, autorul nu face nimic din toate acestea, ci se îndreaptă spre caracterizarea generală a istoriei și istoriografiei românești din cele mai vechi timpuri până astăzi. După relevarea întrepătrunderilor istoriei

cu istoriografia națională, arată paradoxurile perpetuate până azi privind rolul, sensul, menirea discursului istoric. Astfel, se trece de la Herodot („consemnarea faptelor remarcabile ale grecilor și barbarilor, spre a nu fi date uitării”) la vechi aforisme chinezești („a-ți uita strămoșii este ca și cum ai fi un pârâu fără izvor sau un copac fără rădăcini”), de la Polybios și Diodor din Sicilia (atestatori ai importanței și utilității istoriei) până la cei care credeau că „cel mai bun dintre profesii viitorului este trecutul” (Byron) sau că istoria se poate reconstitui într-adevăr „așa cum a fost”. Și tot așa, trecând prin Hegel, Bernard Shaw, H.G. Wells („nimeni nu poate ști care sunt surprizele pe care ni le rezervă viitorul”), se ajunge la cele mai dure reacții depreciative la adresa istoriei, rostite nu atât de istorici, cât de filosofi ori de filosofi ai istoriei și scriitori (Paul Valéry). Astfel, cunoașterea trecutului a fost valorizată până la absurd, considerând că fără istorie societatea nu poate să funcționeze (*historia magistra vitae*) sau, dimpotrivă, la extrema cealaltă, a fost denigrată în sensul că trecutul ar fi complet inutil sau chiar dăunător mersului înainte al societății („trecutul nu are nicio relevanță pentru prezent și viitor”).

În trecere, se subliniază lărgirea permanentă a obiectului istoriei ca discurs, de la interesul pentru elite până la revărsarea spre întreaga societate și de la faptul politic la temele sociale, culturale, economice, de mentalitate, de imaginar colectiv, marginali etc. Astfel – ni se spune – s-a ajuns și la încercări de istorie totală, repudiată și ea ca nerealistă. În acest fond general, sunt încadrate temele românești: etnogeneza românilor, exagerările tracomane, ramurile poporului român și dialectele limbii române, structurile noastre statale mai labile în raport cu ale slavo-bulgarilor, rușilor kieveni, ungurilor, rolul Țaratului româno-bulgar, rolul limbii în identitatea poporului, romanitatea românilor, conștiința romanității proprii la români, numele de vlah, numele dat de români lor înșiși (1489: „seliștea lui Bodea Rumârul”, toponim incluzând un antroponim rotacizat) etc.

Dar excursul academicianului Victor Spinei încetează repede să fie unul strict istoric, astfel

încât sunt formulate opiniile sale despre cele două Europe („Europa cu doi plămâni”, după expresia papei Ioan Paul al II-lea), despre rolul slavonismului, despre doctoratele în istorie astăzi, despre instituturile românești din străinătate, despre istoricii români afirmați peste hotare etc.

Scurta istorie a istoriografiei românești – de la cronicari, Cantemir și Kogălniceanu până la Iorga și Gh.I. Brătianu – ne aduce aminte de istoricii noștri cetățeni și martiri, de rolul Academiei Române în standardizarea cercetării istorice, de istoricii scoși din contextul epocii și condamnați pentru că nu gândeau ca unii urmași ai lor de după câteva secole; de partea istoriografiei românești din Basarabia etc. Răzbate o tristețe abia reținută față de apetitul unora dintre noi de a ne distruge eroii naționali („personalitățile emblematice”), precum Mihai Viteazul, Avram Iancu, Mihai Eminescu, Titu Maiorescu, Ion I.C. Brătianu, Nicolae Iorga, Emil Cioran, Mircea Eliade și

mulți alții. Îngrijorarea autorului vine și din această globalizare ivită precum un tăvălug, cu ștergerea identităților și anularea culturii. Victor Spinei nu urăște și nu preamărește, nu este adeptul unei istorii triumfale, dar nici al uneia ticăloșite. Pornește de la premisa că istoricii sunt oameni, cu defecte și calități, cu jenante compromisuri, dar și cu sublime principii, apărute până la capăt.

Autorul se dovedește un înțelept, depărtat de polemicile arogante și jignitoare, de condamnările fără drept de apel, de catalogările sentențioase. Victor Spinei a scris și scrie istorie după temeinice cercetări, aplicând o metodologie serioasă și având drept scop relevarea prezentului oamenilor trăitori în trecut, în funcție de criteriul adevărului. De aceea, a devenit un profesionist și un maestru al genului și de aceea, distinși colegi, este onorat astăzi sub această augustă cupolă.

Vivat, crescat, floreat!

Mariana Nicolesco – Gloria Cântului

Vlad Bilevsky*

*Mariana Nicolesco și „zmeii” săi
pe Esplanada Dunării, intonând faimosul Brindisi din La Traviata de Verdi*

Urmărisem fascinat multe emisiuni – admirând, la televiziune și la radio, vocea magnifică și personalitatea strălucitoare a Mariane Nicolesco. Știam de triumfurile ei în teatrele de operă și în sălile de concert din lumea întreagă.

Mă simțeam mândru, ca român, citind în presa internațională despre marea artistă titluri ca *Regina della Scala*, *Regina del Belcanto* sau *Diva Divină*, cum a numit-o faimoasa revistă americană „Vanity Fair” (zece milioane de exemplare).

Știam că Sanctitatea Sa Papa Ioan Paul al II-lea o invitase să cânte la Primul Concert de Crăciun în Vatican, unde interpreta vechile colinde românești *O, ce veste minunată*, *Trei Crai de la Răsărit* și *Sus la Poarta Raiului*. Retransmise în direct de Radiodifuziunea Italiană RAI, colindele noastre erau ascultate pe tot mapamondul, de nu mai puțin de un miliard de oameni.

Revenind în țară, în 1991, după o remarcabilă carieră mondială, ea avea să cucerească inimile

* Dr.d., Biblioteca Academiei Române

românilor de la prima sa apariție, într-un *Recital* memorabil, la Ateneul Român din București. Și, din 1995 încoace, avea să dăruiască țării o citorie unică în lume – Evenimentele Darclée – readucând în conștiința publică națională și internațională numele legendarei predecesoare, reușind să aducă la Brăila, în teatrul în care la 1881 debuta Hariclea Darclée, aproape 3000 de tineri artiști din 50 de țări și cinci continente, dornici să pătrundă tainele și tradițiile artei cântului. Mulți dintre ei domină astăzi scenele naționale și internaționale. Iar o mărturie unică trăită de toți la Brăila, de-a lungul timpului, este caietul-program, de valoare istorică, publicat acum, celebrând peste un sfert de veac de performanțe, cuprinzând texte edificate și peste 60 de fotografii color.

Știam că Manifestările Darclée reprezentau ceva cu totul extraordinar de fiecare dată, deși nu asistasem încă la vreo ediție a acestora, cunoșteam prestigiul sopranei adorate de discipolii săi, dar eram departe de a imagina fascinația fiecărei clipe, pe care aveam s-o trăiesc în această vară la Cursurile sale de Măiestrie Artistică, desfășurate la Brăila între 25 și 31 iulie.

Una Somma Artista

O Artistă Supremă, așa o definește pe Mariana Nicolesco marele critic și muzicolog italian Paolo Isotta în celebra lui carte *Un alt cânt al lui Marte. Cântul iubirii*. Este exact ce am resimțit din clipa în care – după patru zile de *Master Class* de câte 10–12 ore rezervate lucrului Maestrei cu discipolii săi – aveam și noi, publicul, bucuria de a fi în prezența ei.

29 iulie: Am fost fermecat încă dinaintea începerii programului. Cu un ceas înainte ca Serata Muzicală să înceapă la orele 18, soprana „dirija” publicul către locurile din teatru. Prin abilitatea sa, creatoarea Evenimentelor Darclée a reușit să facă și din acest lucru un adevărat spectacol. În timp ce ne explica importanța unei „bune orânduiri” a publicului în sală, dând dovadă nu doar de calități oratorice ieșite din comun, dar și de o apropiere aparte față de publicul venit să-i asculte „zmeii”, marea artistă i-a îndemnat pe tineri să facă vocalize o bună parte din timpul pe care ea îl

petrecea așezându-ne. Iar noi, publicul, simțeam că spectacolul deja începuse și pesemne că, fără să realizăm, devenisem parte din el. Astfel, cu tonul ei blând, răbdător și cald, pe un fundal de exerciții muzicale, ea ne-a purtat în împărăția muzicii înainte de tot ce avea să vină.

Moment magic, din prima clipă, când luminile sălii se stingeau lent în timp ce cobora un vast ecran pe care aveam s-o urmărim, cutremurați de emoție, interpretând drept omagiu adus legendarei Darclée, trei arii cântate de aceasta. După prima dintre ele, și anume *Vissi d'arte* din *Tosca* de Puccini, Mariana Nicolesco ne-a amintit cu grație și căldură nu doar faptul că premiera absolută a operei pucciniene, la Teatrul Costanzi de la Roma, a fost pentru Hariclea Darclée în anul 1900 un triumf extraordinar, ci și faptul că ea este cea care i-a sugerat lui Puccini să compună această arie minunată, cheia de boltă a capodoperei sale.

Am ascultat apoi comentariile muzicologului dr. Stephan Poen, revelând cu pasiune calitățile unice ale interpretării ce cu evlavie ascultasem. Și alte considerații premergând proiectarea ariei *Addio del passato* din *La Traviata* de Giuseppe Verdi. Operă pe care Darclée o cântase la invitația genialului compozitor, alături de care avea s-o studieze la pian. Verdi i-a dedicat artistei – lucru rar – un portret al său și a scris: „Alla mia bellissima e bravissima Violetta”. *La Traviata*, operă în care Mariana Nicolesco a apărut în peste 200 de reprezentații pe scenele lumii, începând cu aceea de la Florența la care era prezent Paolo Isotta și care azi figurează în CD în renumita colecție americană *Historical Performances*. Dr. Stephan Poen avea să citeze rândurile scrise de Isotta: „Ea era extrem de tânără și se afla la prima interpretare a acestei capodopere, iar *Traviata* sa este una dintre cele mai frumoase pe care le-am ascultat vreodată. Timbrul pur, tehnica de canto perfectă, stăpânirea coloraturii, dar – și mai mult – a pianissimului, articularea sculptată a cuvântului italian, transfigurarea lirică; toate acestea așază cu demnitate *Traviata* Marianei alături de cele interpretate de Claudia Muzio, Renata Tebaldi, Maria Callas”.

După infinitele ovații ale „zmeilor” și ale publicului, ecranul magic cobora din nou oferindu-ne aria *Ebben ne andrò lontana* din opera *La Wally* de Catalani în magnifica interpretare a Marianeii Nicolesco, arie care – cântată de Hariclea Darclée – îl impresionase atât de mult pe tânărul viitor mare dirijor Arturo Toscanini încât s-a jurat că dacă va avea o fiică, o va numi Wally. Ceea ce s-a și întâmplat: Wally Toscanini.

Din nou valurile de ovații, după care am vizionat documentul senzațional al muzicii și al culturii românești, filmul *Omagiu Evenimentelor Darclée*.

A urmat îndelung aclamata prezență a fantasticalui pianist Matei Varga, anume venit de la New York pentru marea celebrare. Admirat în lumea întreagă, el a simțit pentru prima oară ce înseamnă grandoarea muzicii – după cum îmi mărturisea personal la Brăila – ascultând-o pe Mariana Nicolesco cântând Mozart, la primul *Recital* al sopranei în țara natală, în 1991, unde Matei s-a întâmplat să fie invitat. Marea artistă i-a intuit talentul pe când el avea numai 9 ani, i-a rămas aproape, urmând ca la 12 ani să fie invitat de ea să cânte la Palatul UNESCO de la Paris, iar la 14 să inaugureze cu brio, tot la invitația sa, Marele Pian de Concert Steinway pe care soprana îl dăruia Ateneului Român. *Recitalul* oferit de Matei Varga a cuprins muzică de salon din epoca Haricleei Darclée, de George Gershwin și de maestrul cubanez al jazzului, Ernesto Lecuona.

Serata s-a încheiat într-o încântare generală cu *Recitalul tinerilor artiști*, îndrumați clipă de clipă de Maestra lor, acompaniați la pian de Alexandru Petrovici și de Peter Kolcsar. Și-au dovedit calitățile și remarcabilele progrese sopranele Christine Razec, Miruna Iancu, Milița Pantin, mezzosoprana Ramona Bolojan, tenorul Alexandru Nagy. Și... surpriza surprizelor, marele iubitor al vocii umane Matei Varga îl acompania pe baritonul Sebastian Balaj, strălucind în melodia enesciană pe versuri de Clément Marot *Changeons propos*. Cu toții au primit nesfârșite aplauze entuziaste din partea publicului.

După *Recitalul „zmeilor”*, a urmat o repetiție generală a programului de sâmbătă, pe Esplanada

Dunării. Nu mică mi-a fost mirarea când am văzut un public de sute de persoane: părinți veniți cu cei mici, seniori, dar și tineri care au asistat la întreaga repetiție, până spre miezul nopții, dorind să fie cuprinși cât mai multă vreme în vraja momentului; au venit, desigur, și seara următoare la concertul propriu-zis, alături de alte mii și mii, spre a asculta, unii din nou, alții pentru prima oară, capodopere din repertoriul universal, de la Mozart la Bizet sau de la Rossini la Verdi, în interpretarea Corului Filarmonicii George Enescu și a Orchestrei Festivalului Darclée, sub bagheta Maestrului Marco Balderi, Concert Extraordinar în care au strălucit și laureați ai Concursului Internațional de Canto *Hariclea Darclée*, de la baritonul Silviu Mihăilă la mezzosoprana Florentina Soare, de la basul Iustinian Zetea la soprana Silvia Micu, la mezzosoprana Oana Andra și la tenorul Adrian Dumitru.

Frumusețea lucrărilor și interpretarea lor au înflăcărat publicul, care s-a alăturat Marianeii Nicolesco și „zmeilor” săi intonând odată cu ei faimosul *Brindisi* din *La Traviata* de Verdi. Cu toții am fost fascinați, ca și la spectacolele din teatru, exprimând prin aplauze și ovații admirația noastră pentru artiști, dar și sentimentul de regăsire, de care ne-am bucurat atunci când ne-am lăsat reuniți în euforia acelor clipe. Mariana Nicolesco a cântat și ea alături de „zmeii” săi și a reușit, fără să facă vreo vocaliză întreaga săptămână, să-i acopere pe toți și să se distingă într-o asemenea măsură în acest *Brindisi*, încât nu mi-am putut stăpâni lacrimile. Publicul, în extaz, a trăit o seară unică, la fel ca toți artiștii participanți.

Manifestările Darclée s-au încheiat duminică, cu *Gala Master Class*, la teatrul brăilean, unde am trăit momente total diferite față de Serata Muzicală de vineri. Mariana Nicolesco ne-a dăruit acum un adevărat spectacol, oprindu-i pe tinerii artiști de oricâte ori a considerat că trebuie, le-a oferit sugestii cu o răbdare și căldură nețărnută, după care a reluat melodia cu fiecare dintre ei, pe rând sau împreună. Nu a fost numai o demonstrație de cunoaștere profundă a muzicii și de pedagogie muzicală, a fost un exemplu de

tandrețe, de umor și de dragoste ale sopranei noastre, care parcă îi îmbrățișa cu spusele ei pe tinerii prezenți în scenă. Și de multe ori lecțiile sale nu erau *exclusiv* muzicale, ci și filosofice. Îi învăța – pe ei ca și pe noi, publicul, luându-ne din nou complici – că prin emoție, nuanțe, culori, inteligență, personalitate, carismă, energie, prin semnificația cuvântului poate căpăta sens deplin aspirația noastră spre perfecțiune.

În mijlocul acestei ctitorii culturale m-am lăsat transpus, prin momentul artistic la care asistam, într-un amfiteatru universitar, al cărui amfitrion nu lăsa audienții să părăsească sala așa cum au venit, ci plecau de fiecare dată *alții*. Așa

au fost toate performanțele artistice ale *Galei Master Class*, iar la sfârșit, probabil din preaplinul acumulat în aceste zile, publicul, care nu mai voia să se despartă de Mariana Nicolesco și de *zmeii* săi, a aplaudat frenetic pentru mai bine de 15 minute.

Am plecat și eu de la spectacol, ca și ceilalți, artiști și public, cu sentimentul că mi-a fost dat să trăiesc o experiență unică pe lume, hipnotizantă, care a reușit să-mi creeze nu doar sentimentul divinului din muzică, dar și nădejdea că sub aura Mariane Nicolesco se mai poate încă plăsmui artă de cel mai înalt calibru.

Dobrogea de sub ape

*Doru Cătălin Morariu**

Acad. Nicolae A. Anastasiu

Pe una dintre culmile Podișului Babadag se înalță astăzi, la fel de fascinante ca în urmă cu multe secole, ruinele parțial refăcute ale fortăreței medievale de la Heracleea (Enisala), fostă reședință a voievodului muntean Mircea cel Bătrân (1397–1418). Veche așezare cu mărturii arheologice din Antichitate, Heracleea a devenit cetate bizantină, fiind apoi preluată și reconstruită de genovezi și trecând, de-a lungul timpului, în mâinile diverselor puteri care s-au perindat pe meleagurile dobrogene. Este un bun punct de vedere spre lacul Razelm, un fost golf în care corăbiile neguțătorilor genovezi, ce dețineau în acel timp monopolul navigației în Marea Neagră, acostau pentru schimburi comerciale. Dincolo de orizont (fig. 1), se zărește zona de acvatoriu a Mării Negre, pe al cărei platou continental sunt

instalate de peste trei decenii primele platforme petroliere pentru explorarea zăcămintelor de petrol și gaze naturale din sectorul cu apă de mică adâncime al Depresiunii Histria.

Țărmlul românesc al Dobrogei, de la Vama Veche și până la vărsarea în mare a brațului Chilia, măsoară cca 245 km și traversează, spre continent, formațiuni geologice diverse ca vârstă, structură și litologie, ce aparțin la patru unități structurale distincte (fig. 2), de la nord către sud: Delta Dunării (DD) amplasată pe fundamentul Depresiunii Predobrogene (Platforma Scitică), Orogenul Nord Dobrogean (OND) și, respectiv, Masivul Central Dobrogean (MCD) și Dobrogea de Sud (DS) aparținând Platformei Moesice. Cele mai vechi terenuri se găsesc în zona șisturilor verzi din Podișul Casimcei (MCD), urmează

Figura 1. – Vestigii arheologice și performanțe tehnologice în zenitul energetic dobrogean.

*CEO, Grupul Raffles Energy, Marea Britanie

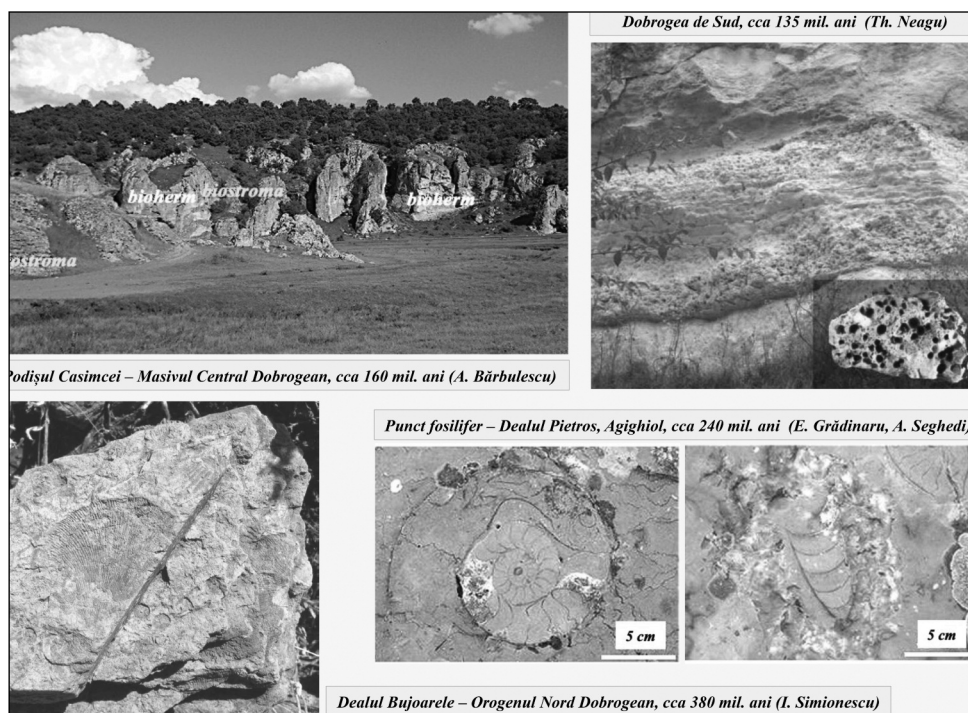

Figura 2 – Mărturii ale evoluției geologice a terenurilor dobrogene (colaj original de fotografii din publicațiile: Simionescu și Cădere, 1908; Bărbulescu, 1968; Grădinaru et al., 1995; Seghedi et al., 2018).

Munții Măcinului și Dealurile Tulcei (în OND), Podișurile din Dobrogea de Sud și Delta Dunării. Toate aceste unități găzduiesc formațiuni sedimentare care s-au născut și au evoluat sub apele mărilor din Proterozoic, Paleozoic, Mesozoic, Cainozoic (Terțiar) sau Cuaternar. Existența unor puncte fosilifere (fig. 3), devenite repere clasice pe scara chronostratigrafică a teritoriului dobrogean, cum sunt cele devoniene din Dealul Bujoarele (OND – cca 380 mil. ani – I. Simionescu), cele triasice din Dealurile Tulcei (Agighiol – cca 240 mil. ani – E. Grădinaru), recifii de spongieri jurasici din Podișul Casimcei (MCD – cca 160 mil. ani – A. Bărbulescu) sau din formațiunile cretacice (cca 135 mil. ani – Th. Neagu) și miocene din DS (cca 12 mil. ani) sunt dovada mărilor care, în acele momente, invadau vechile terenuri dobrogene.

Țărmlul de astăzi este o linie efemeră pe care fruntea de vest a Mării Negre o acoperă, mușcând din continent printr-o înălțare transgresivă, sau o trage spre est, spre mare, printr-o mișcare de retragere, de regresie marină. Aceste cicluri sunt o regulă în evoluția oricărei zone, devenite azi continentală.

Din punct de vedere geomorfologic, *zona litorală* (adâncimea apei 0–15 m) din lungul țărmului se continuă spre bazinul marin cu

platformă continentală (adâncimea apei până la 150–200 m), care se frânge brusc în *taluzul continental* (adâncimea apei de cca 1000–1500 m) sau povârnișul continental până acolo unde începe *câmpia abisală*.

Fundul Mării Negre este, astăzi, acoperit de sedimente care stau peste terenuri mai vechi ce se afundă din zona continentală. Astfel, Delta Dunării se continuă mult spre larg cu o stivă de sedimente groase tăiate de un important canion (Panin, 1997; Jipa et al., 2020). Terenurile dobrogene dintre faliile majore Sfântu Gheorghe la nord și Peceneaga-Camena la sud, dar în special cele din dealurile Tulcei și cele ale Podișului Babadag, delimitează o arie geologică ce se afundă rapid în acvatoriu și generează *Depresiunea Histria*, care reprezintă o zonă depresionară cu caracter post-tectonic, suprapusă în principal Orogenului Nord Dobrogean.

Depresiunea Histria a constituit o arie activă de sedimentare ce traversează șelful continental și se deschide mult spre taluz, conținând o succesiune de sedimente mezozoic-cenozoic, care au rezultat dintr-o istorie polifazică de subsidență și sedimentare, întreruptă de câteva discordanțe majore cu caracter erozional (incizii provocate prin scăderea relativă a nivelului mării în Eocen,

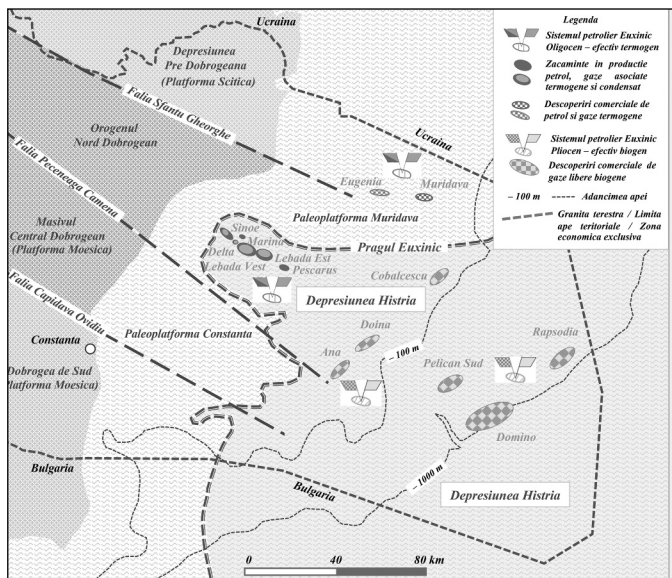

Figura 3 – Prezentare schematică a unităților structurale care intră în alcătuirea platoului continental românesc – sectorul de vest al Mării Negre – și a distribuției acumulărilor de hidrocarburi (cu modificări, după Constantinescu și Anastasiu, 2019; Morariu, 2020).

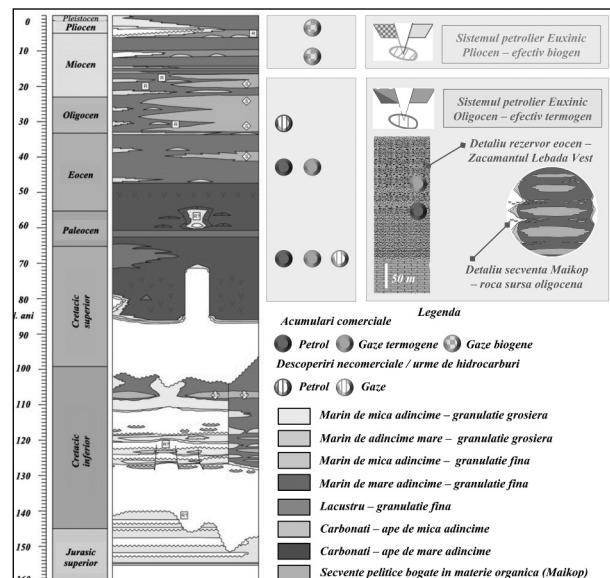

Figura 4 – Coloană chronostratigrafică simplificată a formațiunilor sedimentare din Depresiunea Histria cu precizarea sistemelor petrolifere efective și a principalelor ocurențe de hidrocarburi (cu modificări, după Simmons et al, 2018; Morariu, 2020).

limita Oligocenului și evenimente similare ulterioare în miocenul mediu și superior) care împart succesiunea într-un număr de secvențe stratigrafice ce au fost evidențiate prin datele seismice regionale 2D și ulterior calibrate cu informații din sonde (Boote, 2017). Bazinul Histria conține o stivă groasă de sedimente plină cu formațiuni ce au calități de rezervor de hidrocarburi și de secvențe sedimentare cu granulație fină și un

conținut bogat de substanță organică, cum sunt cele din seria Maykop (Oligocen – Miocen inferior), care în condițiile termodinamice favorabile din zonele mai adânci ale bazinului au devenit roci sursă prolifică (fig. 4).

În cadrul Depresiunii Histria, s-au constituit două sisteme petrolifere efective (Morariu, 1998; 2020), ale căror principale caracteristici sunt prezentate sintetic mai jos.

Sistemul petrolifer Euxinic–Oligocen: efectiv termogen	
Localizare:	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bazinul Babadag–Histria (Șelful continental al Mării Negre) extinderea în acvatoriu a Promontoriului Nord Dobrogean și a sectorului nordic al Platformei Moesice
Rocă sursă:	<ul style="list-style-type: none"> ▪ pelitele Oligocen-Miocen inferioare în facies marnos-bituminos (strate de Maikop), conținând kerogen de tip II provenit probabil dintr-un amestec de materie organică de origine terigenă și material algal marin ce sugerează depunerea într-un mediu reducător, de tip marin-litoral ▪ zona rocii sursă oligocene activă din punctul de vedere al oleogenezei (kitchen) este situată în sectorul de afundare al bazinului sedimentar al Depresiunii Histria, unde secvența oligocenă atinge grosimi de peste 2 500m ▪ bazin de avanfosă și cuvertură posttectonică în condițiile unui gradient geotermic mediu (2,5–3,2°C/100m)
Rezervoare:	<ul style="list-style-type: none"> ▪ clastice, turbiditice în Albian, Oligocen și Pontian ▪ carbonatice, de apă puțin adâncă în Eocen ▪ carbonatice, local și subordonat, în cretacic superior
Principala fază de oleogenează:	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Miocen superior (8–10 mil. ani) ▪ oleogeneza controlată în principal de factorul dispozițional care a determinat îngroparea rapidă a rocii sursă sub o stivă groasă de sedimente

Migrație:	<ul style="list-style-type: none"> ▪ primară lateral-ascensională, pe distanțe mari ▪ secundară laterală și verticală, pe distanțe scurte sau medii
Capcane:	<ul style="list-style-type: none"> ▪ structurale ▪ stratigrafice ▪ combinate
Zăcămintele asociate:	<ul style="list-style-type: none"> ▪ toate zăcămintele și indicațiile de petrol, gaze termogene și condensat descoperite în provincia petrolieră a Depresiunii Histria, asociată sectorului românesc al Șelfului continental al Mării Negre (e.g. Lebăda Est și Lebăda Vest, Sinoe, Portița, Pescăruș, Marina, Muridava, Eugenia)
Sistemul petrolier Euxinic–Pliocen: efectiv biogen	
Localizare:	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Șelful continental al Mării Negre, sectoare limitate din cuvertura posttectonică asociată cu extinderea în acvatoriu a Promontoriului Nord-Dobrogean și a zonei central-nordice a Platformei Moesice
Rocă sursă:	<ul style="list-style-type: none"> ▪ secvențele pelitice hemipelagice de vârstă Miocen mediu-superior și Pliocen, cu conținut scăzut de materie organică (TOC > 1,2 %) conținând kerogen de tip III și III/II, format dintr-un amestec de material terigen și sapropelic
Rezervoare:	<ul style="list-style-type: none"> ▪ clastice, în Pliocen
Principala fază de generare	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pliocen inferior-mediu (3–5 mil. ani)
Migrație:	<ul style="list-style-type: none"> ▪ primară, lateral-ascensională pe distanțe mici sau medii
Capcane:	<ul style="list-style-type: none"> ▪ structurale ▪ stratigrafice
Zăcămintele asociate:	<ul style="list-style-type: none"> ▪ acumulările comerciale de gaze neasociate descoperite pe structurile Doina, Ana și Cobălcescu și indicațiile de gaze înregistrate în sondele Midia și Ovidiu din sectorul de ape de mică adâncime, precum și acumulările comerciale de pe aliniamentul Neptun Deep (Domino și Pelican Sud) și Lira, și indicațiile de gaze înregistrate în alte sonde săpate din zona de apă adâncă ▪ indicațiile de gaze din sondele din Delta Dunării ▪ zăcămintele de gaze neasociate din zăcămintele Galata, Kaliakra și Kavarna situate în zona de mică adâncime a sectorului bulgar al șelfului continental ▪ zăcămintul gigant de gaze neasociate Sakarya (descoperirile recente Tuna și Amasra) din arealul cu ape de mare adâncime aparținând zonei economice exclusive a Turciei

Zona offshore românească acoperă o suprafață de cca 22 000 de kilometri pătrați și atinge adâncimi de peste 1000–1500 de metri. În România, proiectele petroliere offshore au debutat în anii '70 cu activități de explorare (prospecțiuni seismică și instalarea platformei marine de foraj Gloria, proiectată pentru ape cu adâncimi maxime de 90 de metri și valuri înalte de 12 metri. Prima sondă 1 Ovidiu Est a fost săpată în 1975 până la o adâncime de cca 5000 m. Deși această sondă a întâlnit numai indicații de hidrocarburi, informațiile geologice obținute au permis o mai bună înțelegere a condițiilor de formare și acumulare a hidrocarburilor, precum și o mai corectă definire a structurilor cu potențiale acumulări de hidrocarburi. Iar rezultatele nu s-au lăsat mult așteptate... În anul 1980, la cea de a treia încercare (sonda Lebada 8), eforturile petroliștilor români au fost încununat de succes prin realiza-

rea primei descoperiri comerciale offshore, câmpul Lebăda, situat la aproximativ 80 km N-E de Constanța, într-o zonă în care apa are adâncimea de 50 de metri (fig. 5). Pentru conturarea zăcămintului și construirea facilităților de producție au mai fost necesari încă câțiva ani de eforturi tehnologice și investiții care au culminat, în 1987, cu punerea în producție a primului zăcămint offshore din România – Lebăda Est (petrol și gaze asociate), aparținând sistemului petrolier efectiv termogen Euxinic-Oligocen. Ulterior, în zona din vecinătatea acestuia s-a dezvoltat un cluster/hub de producție a hidrocarburilor prin intrarea succesivă în producție a zăcămintelor Lebăda Vest (1993), Sinoe (1999), Pescăruș (2003), Delta (2009) și Marina (2016). Toate aceste acumulări relaționate genetic cu sistemul petrolier Euxinic-Oligocen sunt cantonate în capcane subtile de tip combinat structural

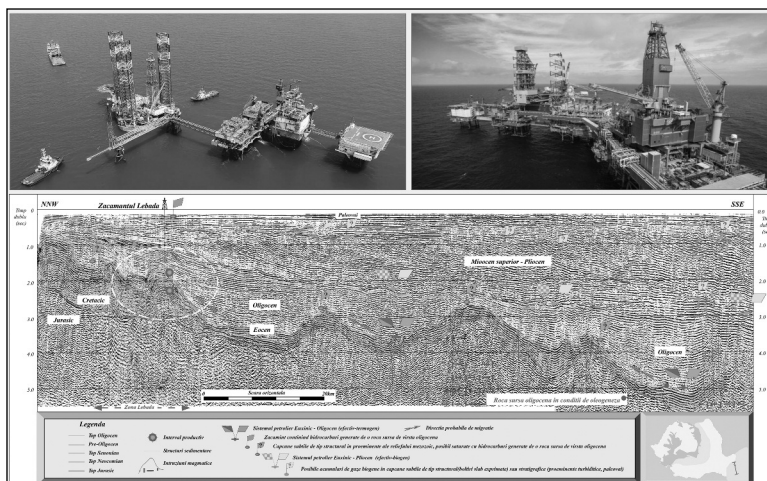

Figura 5. – Depresiunea Histria – Secțiune seismică regională ilustrând formarea acumulărilor de petrol și gaze de pe aliniamentul productiv Lebăda – Sistemul petrolifer Euxinic termogen (cu modificări, după Morariu, 2020).

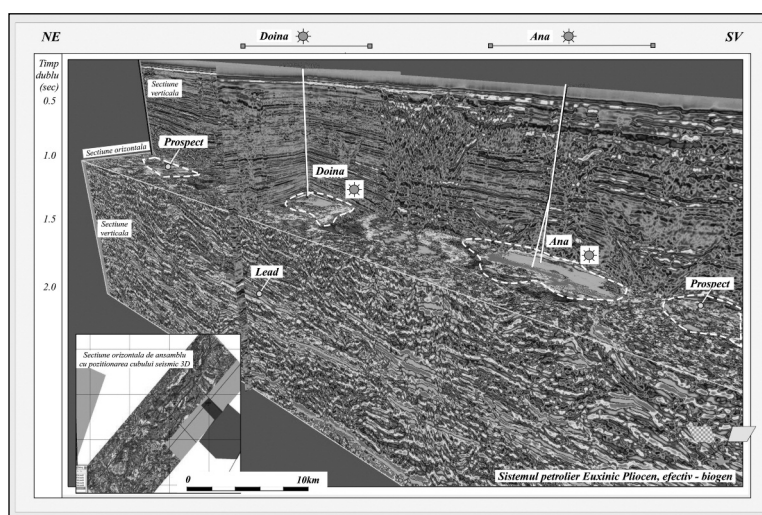

Figura 6. – Cub seismic 3D ilustrând cu ajutorul secțiunilor de timp verticale și orizontale geometria capcanelor subtile de pe aliniamentul productiv cu gaze biogene Doina – Ana, care reprezintă o terasă structurală dezvoltată în compartimentul ridicat al unei falii de creștere, precum și a altor zone de perspectivă pentru explorare în extindere a zonelor productive (cu modificări, după Morariu, 2020; Sterling Resources Plc, 2014).

stratigrafice, constituite în proeminențe morfo-structurale faliat. Împreună, toate aceste zăcăminte de pe aliniamentul Lebăda-Sinoe au totalizat o producție cumulativă de cca 185 de milioane de barili de țiței, cca 8 milioane de barili condensat și cca 48 de miliarde de metri cubi de gaze naturale asociate.

Tot în sistemul petrolifer Euxinic-Oligocen au mai fost făcute două descoperiri comerciale, Muridava (2001) și Eugenia (2012), localizate pe paleoplatforma Muridava, care constituie rama nordică a Depresiunii Histria. Din cauza amplasării lor în locații la distanțe relativ mai mari față de țărm, cât și de zona productivă Lebăda, dar și a resurselor recuperabile mai modeste, aceste două descoperiri nu au fost puse încă în producție.

Sistemul petrolifer efectiv biogen Euxinic-Pliocen a fost definit inițial pe baza acumulărilor comerciale de gaze libere Doina, Ana (fig. 6) și Cobălcescu și a prezenței unor indicații de gaze necomerciale pe aliniamentul Ovidiu-Midia, toate asociate cu sectorul de adâncime relativ mică (<100 m) a apei (*shallow water play*).

Zăcămintele de gaze biogene Doina și Ana (Birell et al., 2010) sunt cantonate în rezervoare constituite din gresii de vârstă pliocenă cu granulație fină, interstratificate cu silturi, depuse în mediu marin de mică adâncime și drapate de o secvență pelitică daciană, care sunt situate într-un aranjament structural de tip terasă, relativ îngustă, dar extinsă pe o lungime de peste 40 km, dezvoltată

în compartimentul ridicat al unei falii de creștere. Capcana zăcământului Doina este reprezentată de o boltă structurală faliată (*faulted 3-way dip closure*), iar cea a zăcământului Ana este reprezentată de o boltire anticlinală de tip roll-over. În ambele zăcăminte (Morariu, 2020), prezența rezervoarelor saturate cu gaze este evidențiată și prin răspunsul seismic de amplitudine ridicată.

Prezența acumulărilor comerciale de gaze libere de origine biogenă în zonele de apă adâncă (*deepwater play*) a fost confirmată de descoperirile în zona Neptun Deep (Domino și Pelican Sud) și Rapsodia (Lira). Acestea au permis extinderea arealului geografic al sistemului petrolier Euxinic-Pliocen în sectorul cu adâncime a apei cuprinsă între 150–1500 m. Este interesant de remarcat faptul că prezența unor posibile acumulări în acest sector cu ape adânci al acvatoriului a fost evidențiată inițial pe baza profilelor seismice regionale 2D (fig. 7), care au permis încă de la începutul anilor 2000 definirea play-conceptului pentru zonele de perspectivă de tip *deepwater play*, într-o perioadă în care tehnologia de foraj marin în ape cu adâncime de peste 100 m era într-un stadiu de pionierat.

Proiectarea și propunerea lucrărilor de foraj s-a făcut pe baza studiilor seismice 3D realizate

cu tehnologie de înaltă rezoluție. În perioada 2009–2010, au fost achiziționați și interpretați cca 3000 km² seismică 3D, care au fundamentat alegerea locației primei sonde de explorare de pe structura Domino, ce reprezintă o capcană subtilă de tip structural, asociată cu o boltă anticlinală cu rază mare de curbură și relativ slab exprimată la nivelul miocen-pliocen, formată prin mularea sindepozițională a unor culminații ale paleoreliefului constituit din formațiuni terțiare. Sonda Domino 1 a interceptat rezervoarele miocene și pliocene pe o grosime netă de peste 70 m și a fost testată cu succes în 2012, reprezentând prima descoperire comercială făcută în sectorul cu apă adâncă al Mării Negre. În perioada 2012–2013, a fost achiziționat și interpretat un volum suplimentar de seismică 3D de cca 6000 km². Coroborat cu informația seismică anterioară și datele furnizate de sonda Domino 1 aceasta a permis justificarea proiectării unui program complex de foraje, realizat în perioada 2014–2016 cu platforma de foraj marin semisubmersibilă Ocean Endeavor atât pentru conturarea descoperirilor Domino și Pelican Sud, cât și pentru explorarea altor zone de perspectivă definite în perimetrul Neptun Deep.

Se remarcă o creștere substanțială a contribuției de rezerve și resurse de hidrocarburi din

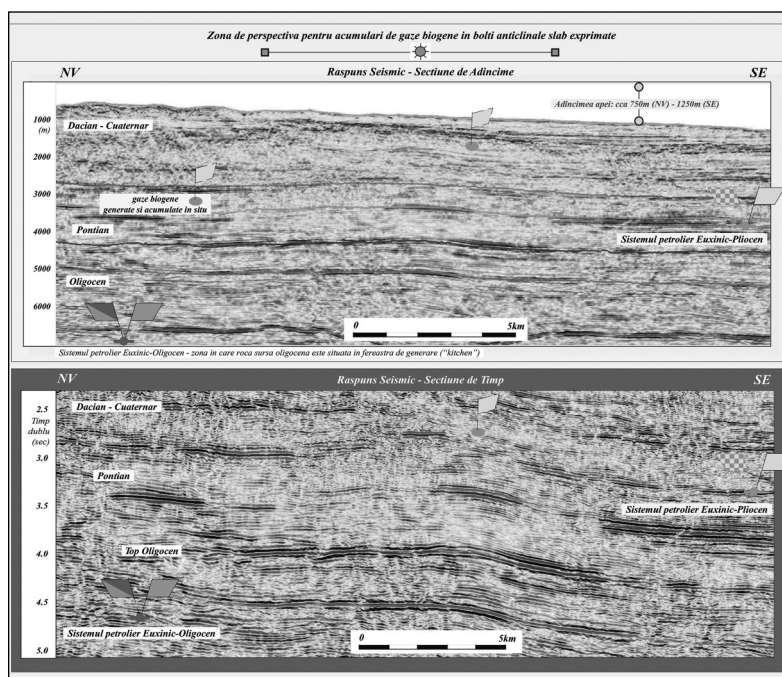

Figura 7. – Secțiune seismică de adâncime (a) și de timp (b) prezentând răspunsul seismic al zonelor de perspectivă pentru acumulări de gaze biogene cantonate în formațiuni pliocene situate în sectorul cu apă de mare adâncime al Depresiunii Histria. Capcanele subtile sunt reprezentate prin structuri de drapare a morfostructurilor terțiare, de tipul anticlinalelor de compactare slab exprimate și cu rază mare de curbură (sursă: Morariu, 2020; Total-FinaElf, 2002).

sectorul offshore, asociate cu noile descoperiri aparținând sistemului petrolier Euxinic-Pliocen, care odată cu demararea producției din arealul Neptun Deep va deveni principalul contribuitor la acoperirea necesarului de gaze naturale pentru consumul intern în următoarele două decenii. Dar, pentru a valorifica resursele de gaze naturale și a livra aceste volume spre beneficiul consumatorilor industriali și casnici din România este necesară implementarea și execuția unor mega-proiecte de dezvoltare energetică (cu componente de infrastructură offshore și onshore), care vor pune la încercare nu numai pe investitori/operatorii acordurilor petroliere, dar și pe companiile specializate în activități de construcții și servicii petroliere.

Drumul parcurs de un proiect de dezvoltare energetică de la faza de proiectare (alegerea conceptului de dezvoltare și a soluțiilor tehnologice) și până la finalizarea lucrărilor de construcție și începerea operațiunilor comerciale este, deci, unul lung, încărcat de numeroase greutăți atât pentru operatori/investitori (companiile petroliere titulare ale acordurilor de concesiune), cât și pentru contractori – companiile specializate care asigură serviciile de proiectare, contractare și fabricare a echipamentelor și instalațiilor, precum și de execuție a lucrărilor de construcție (necesitatea de a rezolva finanțarea costurilor, prin surse proprii ale titularilor de contract și/sau credite bancare pe termen lung, găsirea de soluții tehnologice inovative și eficiente care să răspundă cerințelor

de proiectare, dar și de încadrare în bugetele de cost alocate, adaptabilitate la modificările, uneori frecvente, ale legislației, schimbări în structura investitorilor, instabilitatea politică etc., etc.).

Dar ce înseamnă planificarea și execuția complexului de lucrări-construcții-instalații-utilaje necesare dezvoltării unui proiect energetic offshore? Care sunt provocările tehnologice? Care sunt costurile? Care poate fi durata execuției? Care sunt proiectele în desfășurare? Care sunt cele la care să ne așteptăm în anii următori sau în orizontul de timp al deceniului 3? Cum sunt reflectate aceste proiecte în strategia energetică a României? Iată doar câteva întrebări la care dorim să răspundem pe scurt în paginile următoare (fig. 8).

A. – Proiecte de dezvoltare energetică a resurselor de gaze naturale, considerate un combustibil fosil necesar, cu rol de tranziție pe traseul către obiectivul net-zero 2050:

1. Proiectul Midia de dezvoltare a gazelor naturale (*Midia Gas Development, Proiectul MGD*) pentru valorificarea resurselor de gaze naturale neasociate din descoperirile comerciale Ana și Doina, situate în sectorul cu ape de mică-medie adâncime. Acest proiect este dezvoltat de compania Black Sea Oil&Gas (*BSOG*) în calitate de operator și titular al acordului petrolier, având ca acționari principali grupul de investiții Carlyle International Energy Partners și Banca Europeană de Reconstrucție și Dezvoltare (*BERD*). Costul total al proiectului este estimat la peste 500 milioane de dolari SUA.

Lucrările de construcție au fost finalizate în primul semestru al anului 2022, iar pe data de 15 iunie a început producția și livrarea primelor volume de gaze în sistemul național de transport (*SNT*). Pentru acest an este preconizată o producție de 0,5 miliarde de metri cubi de gaze, iar producția la platou pentru următorii trei-patru ani va fi de aproximativ un miliard de metri cubi de gaze/an.

Proiectul MGD cuprinde zăcămintele de gaze Ana și Doina (având împreună un volum de rezerve recuperabile P50 de aproximativ 10 miliarde de metri cubi) care sunt situate în largul Mării Negre la cca 120 km de Constanța, într-un sector cu adâncimea apei de 70–85 m. În ceea ce privește facilitățile, Proiectul MGD (fig. 9) constă în cinci sonde de producție, patru sonde pe

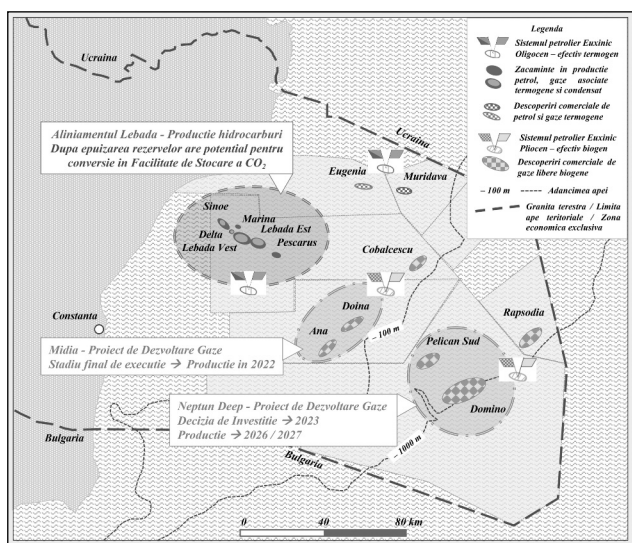

Figura 8. – Principalele proiecte active de dezvoltare energetică din Zona economică exclusivă a României.

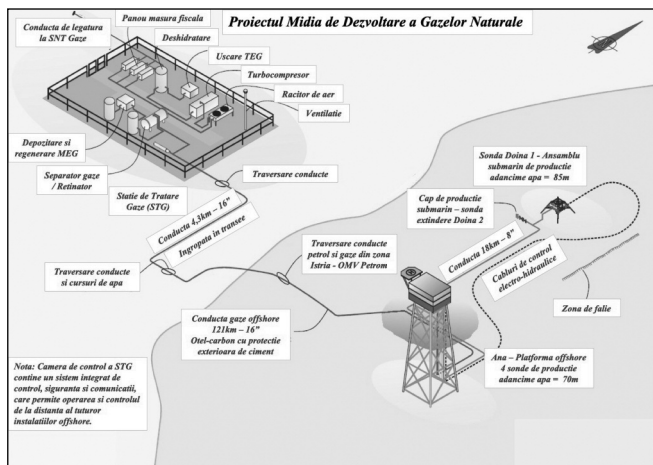

Figura 9. – Prezentare schematică a planului de dezvoltare pentru punerea în producție a acumulărilor de gaze naturale offshore Ana și Doina – Proiectul de Dezvoltare Gaze Midia (MGD) – realizat în prezent de compania Black Sea Oil and Gas (BSOG) – în calitate de Operator și Titular al Acordului Petrolier pentru Perimetrul XV Midia. Antreprenorul general pentru lucrările de execuție a Proiectului MGD este compania românească Grup Servicii Petroliere – GSP (cu modificări, după BSOG – Xodus FEED, 2017; BSOG – ESIA, 2020).

Figura 10. – Prezentarea succesiunii de lucrări de construcție la șantierul naval GSP din portul Agiea, transport și instalare pe locația offshore a structurii submarine de suport a platformei de producție Ana (sursa: colaj original de fotografii din arhivele GSP și BSOG, 2021).

platformă la zăcămintul Ana și o sondă cu sistem de producție submarin pe zăcămintul Doina, care este conectată printr-o conductă de cca 18 km cu platforma de producție fără operator situată deasupra câmpului Ana (fig. 10 și fig.11). O conductă submarină de cca 121 km (fig. 12) va asigura livrarea gazelor de la platforma Ana până în zona țărmului, de unde gazele sunt preluate de o altă conductă subterană onshore pe o distanță de cca 4 km până la noua stație de tratare a gazelor (STG) din comuna Corbu. De aici, gazele procesate vor fi livrate la stația de măsurare fiscală, de unde sunt preluate către consumatori în sistemul național de transport (SNT) operat de Transgaz.

Proiectul de dezvoltare a gazelor naturale Neptun Deep (pentru valorificarea resurselor de

Figura 11. – Prezentarea succesiunii de lucrări de transport și instalare pe locația offshore a părții superioare (topside) a platformei de producție Ana. Se remarcă logistica complexă furnizată de GSP (barja de transport Bigfoot, macaraua plutitoare Neptun) pentru realizarea acestor operațiuni (colaj original de fotografii din arhivele GSP și BSOG, 2021).

Figura 12. – Prezentarea succesiunii de lucrări de construcție pentru instalarea și lansarea la apă a conductei de gaze pe secțiunea offshore dintre platforma Ana și țărm. Instalarea conductei se realizează prin tehnica „S-lay”, folosind barja de lansare GSP Bigfoot 1. Manevrarea conductei implică sudarea la bordul barjei a îmbinărilor țevilor pentru formarea conductei care este apoi coborâtă de pe pupa barjei pe măsura ce nava înaintază spre larg (sursa: colaj original de fotografii din arhivele GSP și BSOG, 2021).

gaze naturale neasociate din descoperirile comerciale Domino și Pelican Sud, situate în sectorul cu ape de mare adâncime).

Tranzacția a fost finalizată cu succes la data de 1 august 2022, prin îndeplinirea condițiilor suspensive prevăzute în contractul de vânzare-cumpărare a întregului capital social al ExxonMobil Exploration and Production Romania Limited încheiat la data de 3 mai 2022. Obstacolele ridicate de amendamentele necesare Legii Offshore, un factor deloc de neglijat pentru promovarea investițiilor, au fost și ele rezolvate în paralel prin adoptarea la data de 25 mai 2022 a Legii nr. 157/2022 care modifică și completează Legea nr. 256/2018 și aprobă noul cadru fiscal pentru operațiunile petroliere de explorare, dezvoltare, exploatare a zăcămintelor de petrol, desfășurate de titularii de acorduri petroliere pentru perimeetrele petroliere offshore și onshore de adâncime.

Proiectul Neptun Deep este în etapa premergătoare luării deciziei finale de investiție. În ultimii doi ani, progresul spre implementare a acestui proiect a fost destul de lent, din cauza, în principal, a doi factori: decizia operatorului

ExxonMobil de a ieși din asocierie prin vânzarea cotei sale de participare de 50% și, respectiv, întârzierile survenite în modificarea unor prevederi ale Legii Offshore, modificări ce reprezintă o condiție suspensivă pentru luarea deciziei de investiție de către celălalt titular al acordului petrolier, OMV Petrom. În ultimele luni, s-a făcut un progres important prin decizia SNGN Romgaz de a cumpăra cota de participare a ExxonMobil și acceptarea de către OMV Petrom de a deveni operatorul proiectului. Având în vedere aceste progrese semnificative se preconizează ca decizia finală de investiție pentru proiectul Neptun Deep să fie luată în 2023, fapt ce ar permite ca acest proiect să devină operațional și să înceapă livrările de gaze în 2026/27. Proiectul Neptun Deep cuprinde zăcămintele de gaze Domino (situat la cca 170 km de țărm în ape cu adâncime între 950–1050 m) și Pelican Sud (localizat la cca 150 km de țărm, în ape cu adâncime de cca 125–150 m), dar și zonele de interes Califar și Nard, cu șanse reale de conturare a unor noi descoperiri de hidrocarburi în ape de mare adâncime (până la 1500 m). Cele mai recente estimări (OMV Petrom, 2021) creditează

potențialul de resurse recuperabile al zonei Neptun Deep la cca 100 miliarde de metri cubi (cca 10 ani platou de producție la un nivel de 140 000 barili oil echivalent/zi sau cca 21 de milioane de metri cubi/zi), iar costurile de dezvoltare pentru punerea în producție a acestui proiect deosebit de complex se ridică la aproape 4 miliarde euro. Studiul de soluție pentru fundamentarea conceptului de dezvoltare Neptun Deep (fig. 13) are în vedere construcția și montajul următoarelor elemente de infrastructură: două centre submarine de foraj/producție în sectorul Domino (fig. 14), în apă cu adâncime de cca 975 m), conectate printr-o conductă de transport gaze (cu diametrul de 14–18” și lungime de cca 30 km) la o platformă offshore (cu instalații de tratare/deshidratare a gazelor) și un centru submarin de foraj/producție amplasat pe zăcământul Pelican Sud, în ape cu adâncime de cca 125 m și conectat la platformă printr-o conductă de aducțiune gaze cu lungime de 2 km și diametru de 11”. Platforma, fără personal de operare, are rol de tratare a gazelor și monitorizare/control al operațiunilor (fig. 15). Are o structură metalică de susținere înaltă de cca 140 m, care este montată pe fundul mării și un topside cu instalații de tratare gaze și producție a necesarului de energie pentru susținerea

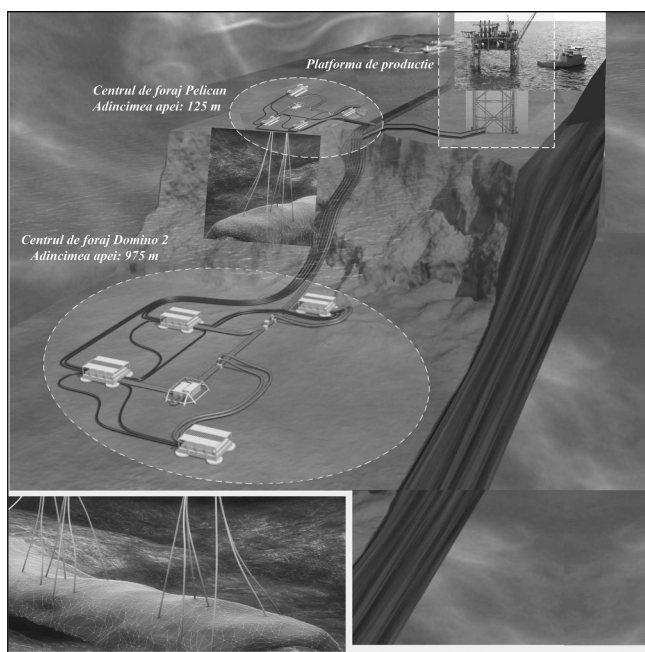

Figura 13. – Prezentare schematică a conceptului de dezvoltare a acumulărilor de gaze naturale din sectorul offshore cu apă adâncă – perimetrul Neptun Deep.

operațiunilor petoliere, precum și echipamente automatizate de control și monitorizare de la țărm a operațiunilor submarine. Platforma este conectată la țărm printr-o conductă de transport gaze cu diamteru de 30” și o lungime de cca 160 km. Stația onshore de procesare gaze cu instalațiile aferente și panoul fiscal de măsură (de la care se face intrarea în SNT) va fi amplasată în zona localității Tuzla.

3. Proiecte de optimizare a sinergiei cu infrastructură de producție – Realizarea infrastructurii de producție offshore și onshore pentru proiectele Midia și Neptun Deep va crea oportunitatea de a se pune în producție prin conceptul *satellite development* și celelalte descoperiri de gaze naturale situate în apropiere, dar ale căror volume de rezerve nu sunt suficient de mari pentru a justifica dezvoltarea și valorificarea prin intermediul unui proiect de sine stătător de tip *stand-alone development*.

Acumularea de gaze libere Lira reprezintă o altă descoperire comercială făcută în sectorul cu apă de mare adâncime. Sonda Lira 1, săpată în 2015 cu platforma de foraj marin semisubmersibilă TransOcean Development Driller II, a interceptat rezervoarele miocene și pliocene pe o grosime netă de 46 m. Acumularea este cantonată într-o capcană subtilă de tip structural reprezentată printr-o boltă anticlinală slab exprimată care drapează o structură de creștere activată de o suprafață de decolare din formațiunile terțiare (Morariu, 2020). Volumul de resurse recuperabile este estimat la cca 30 de miliarde de metri cubi. Acest volum nu poate justifica din punct de vedere economic un proiect de dezvoltare de sine

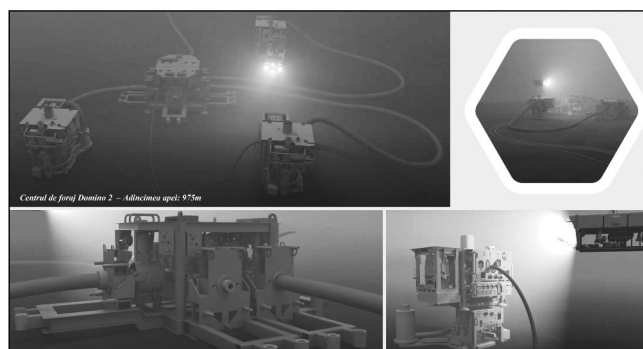

Figura 14. – Prezentare schematică a centrului de foraj submarin în ape de mare adâncime, ce va fi dezvoltat pentru valorificarea resurselor comerciale de gaze naturale din descoperirea Domino (colaj original de fotografii din arhiva ExxonMobil, OMV Petrom, 2021).

Figura 15. – Prezentare schematică a centrului de foraj submarin Pelican și a platformei de producție offshore, ce vor fi construite pentru valorificarea resurselor comerciale de gaze naturale din sectorul Neptun Deep (sursa: colaj original de fotografii din arhiva ExxonMobil, OMV Petrom, 2021).

stătător și în situația în care nu se mai fac alte descoperiri în zonă, acumularea comercială Lira devine un bun candidat pentru un proiect de optimizare a capacității existente în infrastructura deja construită, prin conectarea centrului submarin de producție Lira la platforma dezvoltată pentru proiectul Neptun Deep din perimetrul adiacent.

În mod similar, acumularea comercială de gaze libere Cobălcescu ar putea fi dezvoltată prin conectare la centrul submarin de producție Doina sau chiar direct la platforma de producție Ana, atunci când se creează capacitate de transport în infrastructura de producție a proiectului Midia, situat în vecinătate.

B. – Proiecte de dezvoltare energetică pentru resurse regenerabile și tehnologii de susținere a tranziției energetice:

1. Proiectul de conversie, după epuizarea rezervelor de hidrocarburi, a infrastructurii de producție de pe aliniamentul Lebăda-Sinoe într-o facilitate de stocare geologică a CO₂ însoțită și de instalații offshore de energie eoliană, pentru acoperirea consumului de electricitate necesar pentru funcționarea capacității de stocare CO₂.

După aproape trei decenii de producție a hidrocarburilor, zăcămintele de pe aliniamentul Lebăda-Sinoe au ajuns în etapa finală a ciclului de producție. În prezent, rezervele de țiței și de condensat sunt aproape epuizate, iar resursele de gaze naturale rămase sunt de aproximativ

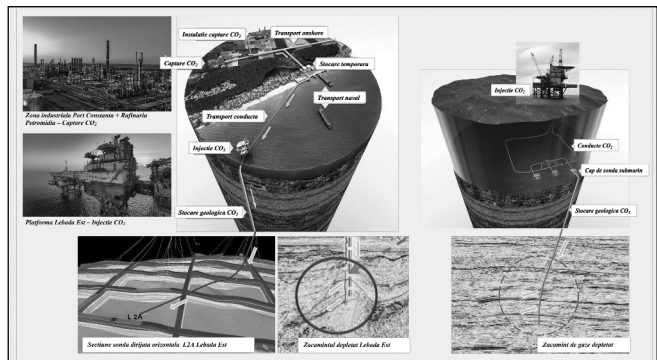

Figura 16. – Prezentarea schematică a modului în care zăcămintele de pe aliniamentul Lebăda pot fi transformate după încheierea ciclului de producție în facilități de stocare a CO₂

6 miliarde de metri cubi (care ar mai permite susținerea pentru o perioadă de cca cinci ani unui nivel de producție de cca 3 000 000 metri cubi/zi). În acest context, pe termen mediu se pune problema dezafectării instalațiilor de producție și a abandonării sondelor. Această realitate a ciclului de viață al zăcămintelor de hidrocarburi creează o oportunitate unică pentru evaluarea soluțiilor tehnologice de conversie a infrastructurii de producție într-o facilitate industrială de stocare geologică a CO₂ în rezervoarele de petrol și gaze care au fost deja depletate (fig. 16).

2. Proiectul de conversie după epuizarea rezervelor de hidrocarburi ale infrastructurii de producție Midia într-o facilitate de stocare geologică a CO₂ și/sau de producție a hidrogenului verde, însoțită și de instalații offshore de energie eoliană, pentru acoperirea consumului de electricitate necesar pentru funcționarea capacității de stocare CO₂ și/sau a instalației de electroliză.

Cu un remarcabil spirit de responsabilitate față de cerințele tranziției energetice pentru noile proiecte de dezvoltare a combustibililor fosili, BSOG – operatorul Proiectului MGD – a analizat deja unele scenarii de dezvoltare a unor proiecte de energie verde (BSOG, 2020), atât în paralel cu platforma operațională oferită de proiectul Midia (fig. 17), cât și după epuizarea rezervelor recuperabile de gaze naturale ale zăcămintelor Ana și Doina (fig. 18 și fig. 19). Proiectele de energie verde contemplate în prezent de BSOG includ:

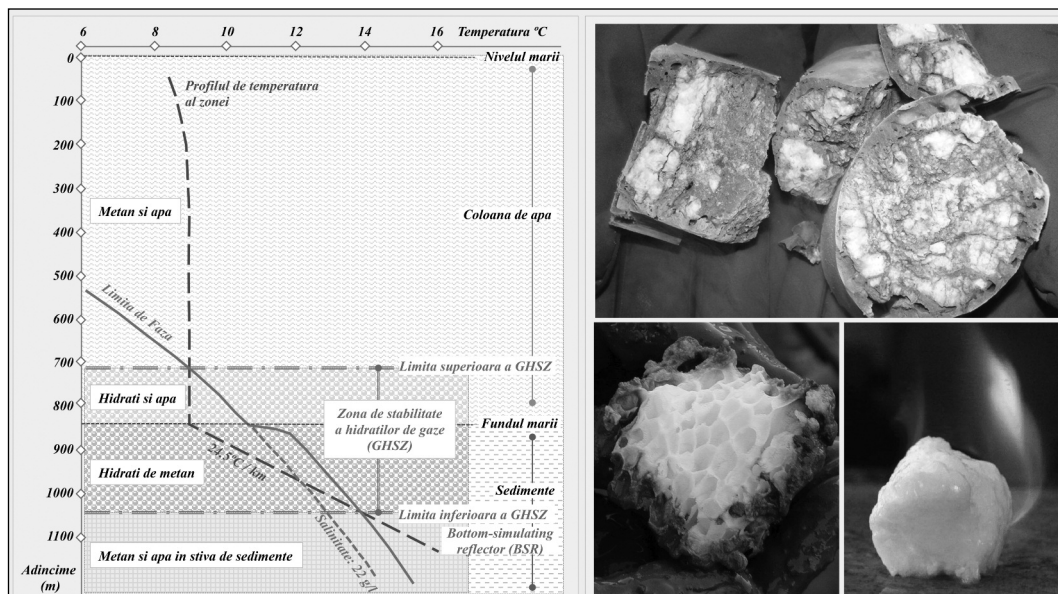

Figura 20. – Diagramă de fază prezentând condițiile de stabilitate a hidraților de metan în sectorul românesc al Mării Negre (cu modificări, după Riboulot et al., 2017). Colaj de fotografii cu eșantioane și fragmente de carote conținând hidrați de metan (sursa: fototeca US Geological Survey).

natură biogenă sunt cele mai frecvente și sunt prezente în bazinele marine, în zone cu adâncimi variabile ale apei.

În ceea ce privește zona exclusivă a României la Marea Neagră au fost puse în evidență, pe o suprafață estimată în agregat de cca 1200 km², din zona șelfului și a povârnișului continental (Riboulot et al., 2017; Dinu et al., 2018) numeroase zone de scurgeri și infiltrații de gaze (*gas seeps*), precum și degajări (emanații) de gaze în coloana de apă (*flare and escape structures*) și numeroși vulcani noroioși (*mud volcanoes*).

Cele mai importante ocurențe de gaz urmăresc limita dintre șelful extern și povârnișul continental, distanța față de coastă fiind de 3 km în fața Bulgariei și de peste 50 km în fața României. Acumulările de hidrați gazoși evidențiate pe înregistrările seismice din zona șelfului extern sunt situate la intervale de 15–30 m în cuvertura de sedimente de pe fundului mării, iar în sedimentele din partea superioară a povârnișului continental sunt localizate la cca 220 m adâncime (Constantinescu și Anastasiu, 2019).

Studiul potențialului real de exploatare a hidraților gazoși din acvatoriul românesc este încă într-un stadiu incipient și nu se poate trage o concluzie dacă ocurențele respective (fig. 21) reprezintă acumulări de sine stătătoare, având un volum de resurse suficient de atractiv ca să justifice din punct de vedere economic un program de

exploatare, care este destul de costisitor și cu o amprentă mare de CO₂. Având în vedere suprapunerea ocurențelor peste zăcămintele de gaze descoperite în sectorul de apă adâncă, este mai probabil ca acestea să reprezinte doar niște manifestări de gaze asociate zonelor de degradare a acumularilor de gaze, iar în acest caz, pot constitui elemente potențiale de hazard geologic prin riscul de colapsare a structurilor în procesul de exploatare a zăcămintelor. Considerăm că odată cu trecerea în exploatare a acestor zăcămintele va fi posibil să ajungem la o înțelegere mai detaliată a condițiilor de formare a acestor ocurențe și, implicit, la o evaluarea mai corectă a potențialului economic de exploatare a hidraților de metan. Trecerea în revistă a acestor proiecte de dezvoltare energetică ne determină să ne întrebăm: care sunt garanțiile pe care aceste proiecte de dezvoltare ni le oferă în legătură cu protecția mediului marin, ca o premisă a reușitei lor?

Este extrem de încurajator faptul că întregul ansamblu de lucrări de proiectare, execuție și punerea în producție care are în vedere noi surse de energie, *onshore* și *offshore* includ în documentația sa o secțiune importantă care prezintă potențialul impact al operațiunilor petroliere asupra mediului înconjurător, precum și măsurile de protecție și conservare ecologică și planurile de atenuare a impactului în situații speciale.

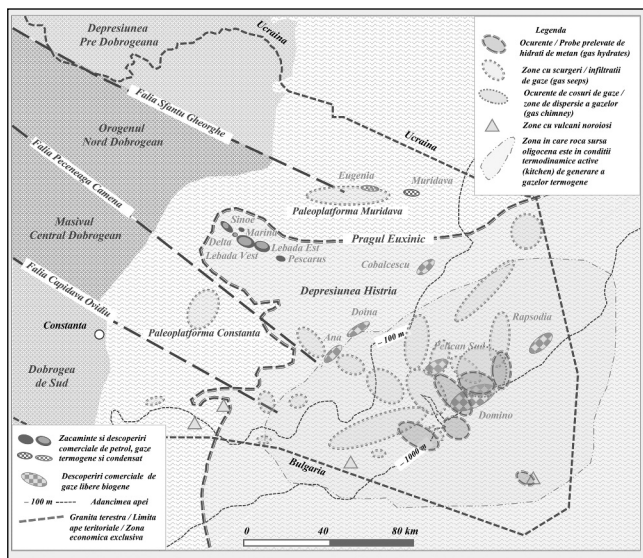

Figura 21. – Ocurențe de hidrați de metan în sectorul românesc al platoului continental al Mării Negre (sursa datelor primare: Riboulot et al., 2017; Dinu et al., 2018).

Principalele direcții de analiză în cadrul studiilor de impact de mediu au în vedere modul de utilizare al terenurilor, relația arealelor vizate cu ariile naturale protejate, tipurile de ecosisteme și habitate, identificarea și evaluarea tipului de impact (poluare chimică, degradare fizică, zgomote și vibrații etc.) asupra biodiversității, asigurarea procesului de monitorizare periodică a arealelor luate în considerare pentru operațiuni petroliere.

Anul 2022 reprezintă începutul unui nou ciclu de intensificare a eforturilor pentru accelerarea tranziției energetice, iar Dobrogea nu poate rămâne departe de valorificarea tuturor resurselor pe care le deține. Am văzut acest potențial și ne confruntăm, în această perioadă, cu realizarea cadrului investițional pentru inițierea procesului de valorificare a acestor importante resurse energetice, pentru finalizarea deciziilor de investiție sau a lucrărilor de execuție a proiectelor de dezvoltare, de construcție a infrastructurii submarine și a platformelor offshore care să asigure extracția și procesarea hidrocarburilor, precum și transportul lor către instalațiile tehnologice onshore și punctele de măsurare fiscală din zona țărmului, de la Vadu și Tuzla. Să nu uităm nici de platformele de foraj submersibile care vor reveni periodic în apele învolburate ale Mării Negre (precum navigatorii genovezi ai Evului Mediu timpuriu) și să urmărim momentul înălțării platformelor de extracție (fig. 22).

Dar, până atunci, infrastructura de producție de pe fundul mării și conductele de conectare cu țărmul trebuie și ele finalizate. Și în tot acest timp, litoralul românesc poate să-și continue modernizarea. El devine o parte a acestui complex de decizii și investiții menite să înalțe Dobrogea în clasamentul soluțiilor energetice novatoare și a

Figura 22. – Eforturile continuă pentru realizarea potențialului energetic din sectorul românesc al Mării Negre. Dobrogea de sub apele cele mai adânci ale Pontus Axeinos a devenit în ultimele decenii un Pontus Euxinus al tranziției energetice românești.

hub-urilor de energie curată din sud-estul european. Este momentul simbiozei dintre teritoriile dobrogene subacvatice și cele continentale. Și așa cum ne-a obișnuit în ultimele decenii, Dobrogea de sub apele cele mai adânci ale Pontus Axeinos a devenit un Pontus Euxinus al tranziției energetice românești.

Bibliografie

- Anițăi, N. (2013) – *Paleontological heritage în Dobrogea: protection, geoconservation, education and promotion*. Geo-Eco-Marina, 19, 145–178, București.
- Bărbulescu, A. (1968) – *Asupra unor spongieri calcaroși jurasici din Dobrogea*. Buletinul Societății de Științe Geologice din R.S. România, vol. X, București.
- Birrell, S., Duley, P., Whitley, P., Fogg, A. (2010) – *Exploration and appraisal of the Ana and Doina gas fields, offshore Romania, Black Sea province, showing the evolution of the gas in place*. AAPG Search and Discovery Article #90109, AAPG European Region Annual Conference, Kiev.
- Boote, D.R.D., Sachsenhofer, R.F., Tari, G., Arbouille, D. (2018) – *Petroleum Provinces of the Parathethyan Region*. Journal of Petroleum Geology, Vol. 41(3), pp. 247–298.
- BSOG (2020) – *Midia Gas Development Project – Additional Environmental and Social Information and Assessment Report*. Arhiva BSOG, București, 125 p.
- BSOG (2020) – *The case for Romanian Black Sea Gas supply*. Presentation to Petroleum Investment Forum, Vienna, 18 p.
- BSOG (2021) – *Midia Green Energy – BSOG Vision*. Corporate presentation, 12 p.
- Constantinescu, E., Anastasiu, N. (2019) – *Resursele minerale ale României*. Vol. III – *Resurse energetice*. Editura Academiei Române, București, 660 p.
- Dinu, C., Munteanu, I., Țambrea, D., Panin, N. (2018) – *Gas Hydrates, Flares Seeps Offshore Romania. A Review*. Geo-Eco-Marina, v. 24. București.
- Dragastan, O., Neagu, T., Bărbulescu, A., Pană, I. (1998) – *Jurasicul și Cretacicul din Dobrogea Centrală și de Sud (Paleontologie și Stratigrafie)*. Editura Supergraph, Cluj-Napoca, 249 p.
- Dudu, A., Moroșanu, I., Sava, C., Iordache, G., Avram, C., Anghel, S. (2017) – *CO₂ geological storage possibilities in Histria Depression – Black Sea (Romania)*. Geo-Eco-Marina, nr. 23, București.
- Grădinaru, E., Seghedi, A., Oaie, Gh. (1995) – *Field Guidebook, Central and North Dobrogea*. IGCP Project no. 369, București.
- Grigorescu, D., Dinu, C. (1978) – *Aspecte sedimentologice și paleogeografice relevate de nisipurile cuarțoase basarabiene din Dobrogea de Sud (zona Cobadin-Chirnojeni)*, Analele Univ. Bucuresti, pp. 37–45.
- Ion, G., Lericolais, G., Nouze, H., Panin, N., Ion, E. (2002) – *Seismo-acoustic evidence of gases in sedimentary edifices of the paleo-Danube realm*. CIESM Workshop, 17, 91–95.
- Mațenco, L., Bertotti, G., Dinu C., Cloetingh S. (1998) – *Geological structure and hydrocarbon potential of Romanian areas*. BGF, Special Volume 1.
- Melinte-Dobrinescu, M., Seghedi, A., Roban, P.D. (2020) – *Dobrogea and Danube Delta Geology and Geomorphology – Field Trip Guidebook*. Editura GeoEcoMar, Bucharest, 53 p.
- Morariu, D.C. (2020) – *Capcane subtile în sistemele petroliere din România*. Editura Academiei Române, București, 228 p.
- Munteanu, I., Diviacco P., Sauli C., Dinu, C., Burca M., Panin, N., Brancetelli G. (2017) – *New insights into the Black Sea Basin, in the light of the reprocessing of vintage regional seismic data*. Diversity in Coastal Marine Sciences.
- Munteanu, I., Mațenco, L., Dinu, C., Cloetingh, S. (2008) – *Inversion tectonics in the western Black-Sea, Back-Arc Basin: Romanian offshore*. GEO 2008.
- OMV Petrom (2021) – *Transforming for a lower carbon future*. OMV Petrom Corporate Presentation, Bucharest, 47 p.
- Panin, N., Ion, G., Ion, E. (2005) – *The Danube Delta – Chronology of lobes and rates sediment deposition*. Geo-Eco-Marina, nr. 9–10, București.
- Panin, N., Overmars, W. (2012) – *The Danube Delta evolution during the Holocene: Reconstruction attempt using geomorphological and geological data and some of the existing cartographic documents*. Geo-Eco-Marina, nr. 18, București.
- Riboulot, V., Cattaneo, A., Scalabrin, C., Gaillot, A., Jouet, G., Ballas, G., Marsset, T., Garziglia, S., Ker, S. (2017) – *Control of the geomorphology and gas hydrate extent on widespread gas emissions offshore Romania*. Bull. Soc. Géol. Fr., 188, 26.
- Seghedi, A., Oaie, Gh., Anițăi, N. (2018) – *Dobrogea patromoniului geologic*. GeoEcoMarina, București, 72 p.
- Simionescu, I., Cădere, D. (1908) – *Notă preliminară asupra straturilor fosilifere devoniene din Dobrogea*. Anuarul Institutului Geologic al României, I-3, București.
- Simmons, M.D., Tari, G.C., Okay, A.I. (2018) – *Petroleum Geology of the Black Sea: Introduction*. Geological Society, London, Special Publications, 464, pp. 1–18.
- Sterling Resources Plc (2014) – *AGM Investor Update*. Corporate Presentation, 35 p.
- TotalFinaElf (2002) – *Romania Neptun Block*. Investor Update, Corporate Presentation, 21 p.

Interviu cu academicianul Constantin Popa

Neurolog

Membru titular al Academiei Române din 2003 (corespondent – 2001)

Domeniul cercetării bolilor neurovasculare în România a fost deschis la Academia Română*

Cătălin Mosoia

Academician Constantin Popa este un medic al faptelor reper. Știam că este extrem de exigent cu sine și ceilalți. Poate că de aceea acceptă cu dificultate un interviu. Răspunsul favorabil pe care profesorul academician Constantin Popa l-a dat invitației noastre la dialog l-am primit cu bucurie, dar și cu emoție. Acestea au fost sentimentele care m-au însoțit de la întâlnirea propriu-zisă cu academician Constantin Popa până în momentul când discuția, pe care am avut-o în Clubul Academicienilor, a luat forma interviului pe care vi-l propun în paginile care urmează.

Cătălin Mosoia: *Domnule academician Constantin Popa, după ce ați fost pregătit și ați practicat neurologia clasică, fără abordarea științifică a domeniului bolilor neurovasculare, ați inițiat și dezvoltat domeniul patologiei vasculare cerebrale în România. Încerc o primă enumerare succintă a realizărilor dumneavoastră profesionale: primul Institut Național de Neurologie și Boli Neurovasculare (INNBNV) din sud-estul Europei, primul Laborator de Hemodinamică Cerebrală, primul Laborator de Izotopi Radioactivi în Neurologie, primul Laborator de Tomografie Computerizată și de Rezonanță Magnetică Nucleară, Laboratorul de Rezonanță Magnetică Nucleară Funcțională și numeroase metode și tehnici inovative de abordare a afecțiunilor neurovasculare. Cum ați ajuns la medicină?*

Acad. Constantin Popa: Tata a fost un om înțelept și m-a sfătuit să aleg o profesie practică, iar cea mai de dorit era medicina. Era foarte greu de intrat la Facultatea de Medicină din cauza „dosarului” necorespunzător pentru acele vremuri:

tata era considerat chiabur din clasa de mijloc pentru că avea șapte hectare de pământ și, potrivit ideologiei acelor timpuri, nu aveam voie să dau examen de admitere în învățământul superior; în schimb, puteam să urmez o școală medie tehnică de patru ani sau o școală profesională.

În 1952 eram în București și locuiam la internat. Pentru a supraviețui m-am angajat temporar la diverse munci fizice. În același an, la sugestia Gloriei, sora mea, am participat la un concurs de admitere, destul de greu, la Școala Medie Tehnică Medicală, transformată dintr-o instituție catolică veche și având exigențe occidentale. Am fost primul pe lista celor admiși. Am primit bursă și am fost cazat la internatul școlii, într-o cameră cu mai mulți colegi. În timpul celor patru ani de studii la această școală am învățat, după sistemul catolic, o mulțime de lucruri medicale pe care, ulterior, la Facultatea de Medicină, nu le-am mai reîntâlnit atât de profunde și de exacte. O mare parte dintre profesorii de la această școală erau foști profesori universitari de la Facultatea de Medicină din București, dar care făcuseră detenție din motive politice și, după eliberarea din pușcărie, fuseseră retrogradați de la titlul de profesor universitar la cel de profesor de școală medie tehnică. Erau foarte buni profesioniști și ne-au învățat anatomie, chimie, fiziologie, biochimie și aveau pretenții mari de la elevi – ne cereau să știm atât de multe lucruri încât doar un sfert dintre elevi am rezistat la nivelul pe care l-au impus. Mie nu mi se părea că depun un efort extraordinar pentru că îmi plăcea să învăț. Îmi aduc aminte că seara, după terminarea orelor, la cămin, învățam franceza și engleza cu unul dintre pedagogii care ne supravegheau.

*Interviu realizat de Cătălin Mosoia, expert comunicarea științei, Biroul de comunicare al Academiei Române

În 1956 am absolvit ca șef de promoție această școală medie tehnică, cu media maximă și titlul de asistent medical igienist. Directorul școlii m-a chemat la el și, drept premiu, mi-a dăruit un costum de haine și mi-a spus să merg la facultate. Ca șef de promoție, aveam dreptul să mă înscriu la facultate fără examen. M-am înscris la Facultatea de Medicină din București. Comisia de admitere a analizat dosarul și mi-a solicitat, cu titlu obligatoriu, o adeverință de la „cadre” (Serviciul Personal dintr-o instituție, acum Resurse Umane) care să ateste faptul că familia mea nu se încadrează în categoria burghezo-moșierească. Am adus această hârtie, dar comisia mi-a respins categoric dosarul.

M-am angajat la SANEPID, Regiunea București, instituția sanitară care se ocupa cu diferite domenii de igienă publică și cu combaterea bolilor contagioase. Am început să lucrez cu gândul că în anul următor o să dau din nou examen la medicină. Mi-a plăcut activitatea pe care o faceam, cu atât mai mult cu cât am reușit să-mi impresionez colegii și superiorii grație cunoștințelor mele despre prevenție.

După un an, instituția unde lucram, mi-a permis să mă înscriu la Facultatea de Medicină, cu condiția primirii acordului de la Comitetul Central al unicului partid din acea vreme. Am solicitat în scris acest acord. Spre surprinderea mea, după o săptămână, am primit aviz favorabil, dar cu susținerea unui examen de admitere (deși aveam dreptul să intru la facultate fără examen, fiind șef de promoție la absolvirea Școlii Medii). Am susținut probele de admitere, dar nu am trecut de proba dosarului; șeful Comisiei se tot plimba înapoi și înapoi și spunea: „băiatul acesta a fost bun, dar uite, dosarul lui este prost”. Practic, am fost din nou respins.

Pentru asigurarea traiului zilnic munceam în Gara de Est și dădeam meditații. Am revenit la SANEPID și m-am reîncadrat pentru încă un an. În perioada care a urmat, am fost evidențiat, chiar și în presa vremii, în ziarul „Informația Bucureștiului”, ca bun profesionist și cu pregătire excepțională. Așteptam să treacă anul pentru a da din nou admiterea la facultatea de medicină.

În această perioadă se făceau recrutări de specialiști, care aveau aceeași specializare ca și mine, pentru exercitarea profesiei în războiul din Vietnam; mai precis, în Vietnamul de Nord unde

comuniștii aveau nevoie de oameni pregătiți în spatele liniei frontului. M-am înscris și am fost acceptat imediat. Interesant sau nu, le-am spus recrutorilor că am un dosar de cadre prost, dar mi-au răspuns că nu contează situația politică. Mi-au făcut rapid pașaport și mi-au transmis că voi fi chemat. Această întâmplare s-a petrecut în lunile de vară, înaintea examenului de admitere la facultate care era programat în toamnă. Când a venit timpul, m-am înscris la Facultatea de Medicină, a urmat aceeași poveste cu dosarul ca și în anul precedent, însă, de data aceasta, mi-au permis să susțin probele de examen; mai mult, comisia luase decizia ca media de la examen să fie decisivă. Am intrat la Facultatea de Medicină din București în 1958 și am fost printre primii admiși, în condițiile în care erau 25–30 de candidați pe loc. Nu m-a mai interesat chestiunea cu Vietnamul.

Student la Facultatea de Medicină din București: 1958–1964

În anul I de facultate mi-am reîntâlnit o parte dintre profesorii de la Școala Medie Tehnică Medicală, pentru că fuseseră reîncadrați în învățământul superior. Am mers foarte bine, iar în luna martie a anului 1959 am fost chemat la minister, unde mi-au spus că am refuzat să plec în Vietnam. Este adevărat că nu m-am interesat să transmit vestea că am intrat la medicină. Le-am explicat că sunt student, dar nu au vrut să audă. Trebuia să plec imediat în Vietnam, însă am refuzat categoric. Am fost în audiență la Rectoratul IMF București și, într-un final, am scăpat de plecarea la războiul din Vietnam. Mi-am continuat studiile.

Am absolvit Facultatea de Medicină în 1964, cu media generală 10 (zece) la Examenul de stat. Ar fi trebuit să efectuez stagiul obligatoriu de trei ani, probabil ca medic la țară. Având o pregătire foarte bună, rectorul a decis să păstreze trei dintre studenții performanți în învățământul superior, ca preparatori.

Vreau să spun că în timpul facultății am beneficiat de o formă de pregătire, care acum nu se mai practică: concursuri pentru studenți de încadrare în spitale. Ca student la medicină în anii IV, V și VI, în urma unui concurs dificil, te puteai angaja și devenea extern sau intern. Îmi aduc aminte că la interni au fost 300 de candidați pe 13 locuri, iar

eu am trecut de cel mai greu examen din viața mea – sistemul de internat oferea o perspectivă de evoluție pe traiectoria învățământ – cercetare – clinică, în specialitatea dorită. Așadar, am fost extern, intern și apoi am dat concurs de preparator la Clinica de neurologie a Spitalului „Colentina”, unde profesor era medicul academician Oscar Sager¹. Acad. Oscar Sager a continuat să lucreze cu noi în clinică și laboratoare și după ce a ieșit la pensie (în 1965)², odată cu numirea ca șef de clinică a profesorului Ioan Cincă (1926–1999)³, un om extraordinar de echilibrat și care a stimulat toate evoluțiile colectivului nostru format din 19 cadre didactice și de cercetare.

Cătălin Mosoia: *Profesorii dumneavoastră de la Facultatea de Medicină...*

Acad. Constantin Popa: În vacanțele de vară din ultimii patru ani de facultate eram obligați să lucrăm în spitale o perioadă de una-două luni. Cunoscând foarte bine valoarea Școlii de medicină din Cluj-Napoca, care avea influențe germane, am ales să lucrez în spitalele din Cluj. Deși eram studenți, noi trebuia să realizăm zilnic investigațiile de laborator, iar rezultatele le prezentam după-amiaza, la contravizita profesorilor. Îmi aduc aminte că devenisem de mare ajutor în timpul gărzilor și al urgențelor medicale și chirurgicale. Astfel i-am cunoscut pe marii profesori: Octavian Fodor, Aurel Moga, Roman Vlaicu, Aurel Nana, Crișan Mircioiu, I. Goia, Ion Chiricuță și minunatul doctor Iurie Acalovschi, despre care se spunea că este coordonatorul Secției de terapie intensivă unde se tratează „toate accidentele de motocicletă din lume...” Interesat fiind de istoria medicinei, am avut ocazia să consult documente aparținând lui Valeriu Bologna (1892–1971)⁴, președinte al Societății Internaționale de Istoria Medicinii (1949–1971), cel mai erudit om de știință în istoria medicinei din Transilvania.

În timpul celor șase ani de facultate, dar și după 1964, în perioada cât am fost extern și intern, profesorii de la București au fost de mare valoare științifică și intelectuală, la fel ca profesorii de la renumitele centre universitare din Iași, Cluj, Timișoara, Târgu Mureș și, ulterior, Craiova. Menționez doar câteva nume, în ordinea anilor de predare, la trei serii de studenți, timp de șase ani:

Emil Eugen Repciug, Th. Riga, Nicolae Simionescu⁵ – cel mai respectat de noi la anatomie –, Mircea Flonta, la filosofie, Eugenia Soru, Aurora Popescu, Doina Onicescu, Grigore Benetato, Alfred Teitel, Emanoil Manolescu, Constantin Dimoftache, Teodorescu Exarcu, Valentin Stroescu, Marcel Saragea, Valeriu Nesteanu, Constantin Ionescu Mihăești, Mihai Ciucă, Constantin Maximilian, Ștefan Milcu, Marcela Pitiș, Ion Mezrobeanu, Vlad Bâlbâie, Ștefan S. Nicolau, Nicolae Cajal⁶ – cel mai iubit de toate generațiile de studenți și de medici –, Emil Crăciun, Vladimir Beliș, Ion Moraru, Ion Turai, Nicolae Gh. Lupu, Tiberiu Sparchez, Ion Emil Bruckner, Rudolf Brauner, Radu Păun, Constantin C. Dimitriu, Gherasim Leonida, Anton Mihail, Ciobanu Victor, Popescu Pompiliu, Constantin Anastasatu, Mihai Maurer, Dan Enăchescu, Dan Setlacec, Oleg Medrea, George Litarzec, Traian Dinculescu, Nicolae Teleki, Ștefan Teodorescu, Ștefan Gh. Nicolau, Oscar Sager, Arthur Kreindler, Vlad Voiculescu, Vasile Predescu, Constantin Arseni, Matei Balș, Ion (Iancu) Jianu, Marin Voiculescu, Valerian Popescu, Dorin Hociotă, Eugen Bogdan Aburel, Panait Sârbu, Alfred Rusescu, Priscu Răzvan, Dumitru Dobrescu, Ion Făgărășanu, Dan Gavrilu, Theodor Firiță. Este vorba doar de profesorii care predau seriei unde eram și eu student.

Cătălin Mosoia: *Domnule academician Constantin Popa, cum de ați ales neurologia ca specialitate?*

Acad. Constantin Popa: Sistemul nervos a fost organul care m-a pasionat. Profesorul Nicolae Simionescu, șef de lucrări la anatomie, cel mai apropiat și admirat de noi, a sesizat această preocupare încă din primul meu an de facultate. La lucrările practice de anatomie (disecții) îmi solicita diverse secțiuni, vedeam cu ușurință tot ceea ce era în acea secțiune. „Tu ai vedere spațială. Să faci neurologie sau neurochirurgie! Ai talent la chirurgie?” Nu prea, i-am răspuns.

Cătălin Mosoia: *Prin urmare, profesorul academician Nicolae Simionescu v-a indicat cu precizie matematică profesia în care ați excelat!*

Acad. Constantin Popa: Creierul, măduva spinării, sistemul nervos vegetativ și toți nervii periferici sunt structuri „matematice” din punct de

vedere anatomic, dar și fizico-chimic, cu determinism genetic. Dacă te deplasezi mai puțin de un milimetru dintr-un anumit loc, întâlnești o altă funcție. La vremea respectivă, neurologia era un domeniu pasionant, dar foarte dificil de cercetat și de cunoscut. Acum este un domeniu modern, în dezvoltare, și se încadrează în neuroștiințe, iar provocarea pentru practicienii din domeniile neurologie, neurochirurgie, psihiatrie, psihologie și neurocibernetică este accentuată de întrecerea „nearbitrată”, între Homo Sapiens și Homo Digitalis.

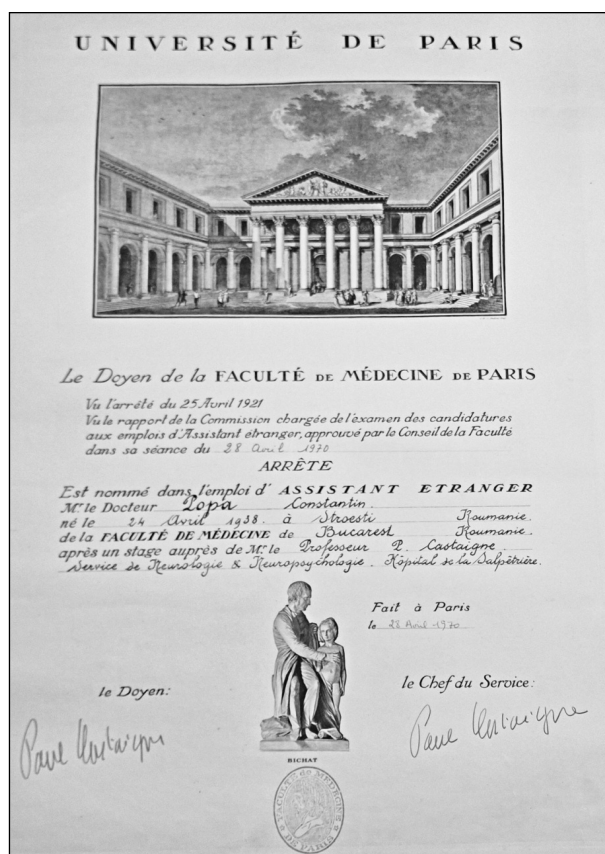
Câteva repere din activitatea acad. Constantin Popa

- 1958–1964, student, Facultatea de Medicină Generală, Institutul de Medicină și Farmacie din București
- 1962–1964, extern, prin concurs⁷
- 1964–1965, intern
- 1965–1968, preparator, Clinica de Neurologie a Spitalului Clinic „Colentina”
- 1968–1973, asistent universitar, Clinica de Neurologie a Spitalului Clinic „Colentina”
- 1968–1970, *assistant etranger* al Facultății de Medicină din Paris, Universitatea din Paris
- 1969, medic specialist neurolog, clasificat primul pe țară
- 1972, doctor în științe medicale, specialitatea neurologie
- 1973–1982, șef de lucrări titular, Clinica de Neurologie a Spitalului „Colentina”
- 1973, medic primar neurolog, gr. III, clasificat primul pe țară
- 1979, medic primar neurolog, gr. II, clasificat primul pe țară și apoi medic primar gr. I
- 1982–1990, conferențiar, șef de catedră, INNBNV (vezi nota 5)
- 1990, profesor universitar, șef de catedră
- 1985–2020, șeful Clinicii de Neurologie, Institutul Național de Neurologie și Boli Neurovasculare (INNBNV), București⁸
- 1990–prezent, profesor universitar doctor, Facultatea de Medicină, Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila” din București⁹; director fondator al INNBNV; președinte al Asociației Naționale Române de Stroke (AVC); membru în Comitetul științific al Societății Naționale Române de Neurologie.

„*Assistant etranger*” la Facultatea de Medicină din Paris: 1968–1970.

Acad. Constantin Popa: Vreau să amintesc un moment important din cariera mea profesională și care se încadrează în perioada 1968–1970. Am avut ideea să particip la unul dintre concursurile organizate în România de ambasade, care acordau burse pentru un stagiu profesional în țările pe care le reprezentau. Pentru că știam limba franceză m-am înscris la Ambasada Franței pentru o astfel de bursă. Am dat un examen de limbă și un examen de practică medicală în fața unei comisii formate din francezi și am reușit. Am primit o bursă de 500 de franci, sumă suficientă pentru cazare și masă. Astfel, în 1970, am devenit *assistant etranger* la Facultatea de Medicină din Paris, la Spitalul Salpêtrière, cel mai mare din Franța și unul dintre cele mai mari spitale din Europa – la acest Spital Salpêtrière a lucrat și medicul român Gheorghe Marinescu¹⁰, elevul preferat al medicului francez Jean-Martin Charcot¹¹, creatorul neurologiei moderne; cei doi renumiți medici au lucrat împreună o perioadă de opt ani. Intenția mea era să mă ocup de ceea ce mă pasiona: patologia vasculară a creierului, care, în acele vremuri, nu era abordată distinct. Așa am făcut.

Primul articol pe care l-am scris la Paris a fost apreciat de profesorii francezi, care și-au adus aminte imediat de reputatul medic român Gheorghe Marinescu. În primele luni am elaborat cu pasiune multe alte lucrări. Îmi plăcea foarte mult ceea ce fac. A fost o perioadă intensă de lucru. Colegii și personalul de la Facultatea de Medicină mă îndrăgeau și manifestau încredere în mine. Aveam în subordine 30 de laboranți și lucram pe piese anatomice, cum era abordarea la vremea respectivă. Colegii francezi plecau acasă pe la ora 16, însă eu lucram în laborator până seara târziu, chiar și noaptea. În incinta Spitalului Salpêtrière era o încăpere unde se depozitau înregistrările semnalelor electroencefalografice – erau „kilometri” de hârtie pentru studiul epilepsiei și, în special, al somnului normal și patologic. După analiza datelor, foloseam la discreție zeci de metri de hârtie pe partea neînregistrată și realizam toate datele statistice pe care trebuia să le prezint, în ședințe științifice, profesorilor J.K. Gautier și P. Castaigne, iar profesorului Raymond Escourol, câteva mii de piese histologice în secțiuni de vase cerebrale pentru studiul plăcilor de aterom în zece colorații.

*Diploma de assistant étranger
la Facultatea de Medicină din Paris (1970)*

Eu aveam experiență histologică de la București, dar aici erau exigențe la nivel american. Din acest motiv mă apreciau și cum spuneau ei: „Monsieur Constantin cunoaște cel mai bine vasele creierului”. După un an de muncă – inclusiv sâmbăta și, uneori, duminica –, profesorii mi-au propus să intru în învățământ. Predam deja la interni și studenți când eram solicitat și am ajuns să dau examen la Facultatea de Medicină și să devin *assistant étranger* al Facultății de Medicină din Paris. Mi-am propus să realizez și o a doua teză de doctorat sub conducerea profesorului J.K. Gautier, teză pe care am susținut-o ulterior cu mare fast.

Cătălin Mosoia: *Ați susținut două teze de doctorat, una la București și cealaltă la Paris?*

Acad. Constantin Popa: Exact. La Paris, comisia a fost formată din profesori francezi și un profesor invitat din Londra. Am avut emoții, redactând singur în limba franceză peste 200 de pagini și o Anexă enormă cu datele de laborator. Un om de specialitate a verificat textul în franceză și un amply rezumat în engleză și, neavând

observații, le-am prezentat în fața comisiei conduse de P. Castaigne, decanul facultății. Pot spune că i-au interesat mai mult Anexa, care și astăzi este menționată în numeroase lucrări.

Trebuie să mai spun că în perioada pariziană am redactat numeroase studii și am participat, împreună cu profesorii francezi, la congrese, conferințe, aproape în toate centrele neurologice importante din lume. Atmosfera academică și colegială mi se părea o simfonie; în fiecare lună se organizau sesiuni științifice, iar săptămânal se prezentau studii de caz și aveau loc întâlniri colegiale. Pe unul dintre holurile spitalului aveam la dispoziție o masă cu 20 de periodice de specialitate pe care le consultam zilnic, la orice oră – lectura acestor reviste a fost o ocazie de care am profitat la maximum.

Am revenit în țară și am fost hotărât să continui cercetările mele în domeniul bolilor neurovasculare, teritoriu care nu era abordat în România, la nivel occidental.

Cătălin Mosoia: *Ce anume v-a motivat să realizați, la nivel de excelență, atât de multe lucruri importante, domnule academician Constantin Popa?*

Acad. Constantin Popa: Primul lucru care m-a motivat a fost faptul că m-am născut la țară, într-un mediu modest, dar cu principii, reguli, meditație, religie și ordine. Fiind zece copii în familia mea, nici nu exista altă soluție. Școala Medicină Tehnică Medicală mi-a oferit baza practică. Și acum sunt doctorul care sesizează toate neregulile dintr-un spital, fie că este vorba de curățenie, de modul în care se fac intubațiile și injecțiile, cum este făcut patul bolnavului sau cum se vorbește cu pacientul. Un alt moment important a fost întâlnirea cu profesorii pe care i-am avut. Esențială pentru formarea profesională a fost întreaga perioadă de studii, atât la Școala Medicină Tehnică Medicală, cât și la Facultatea de Medicină. Am avut norocul să fiu în preajma unor oameni cu totul deosebiți, fie că erau profesori ori șefi de clinică. Oscar Sager mi-a imprimat profunzimea cercetării științifice anatomo-clinice și, tot el, m-a introdus în circuitul academic înalt: mă invita să merg cu el la Academie. Întregul meu parcurs profesional nu ar fi fost posibil fără înțelegerea familiei mele – soția, în mod special, a parcurs cu mine, inteligent, un adevărat sacrificiu!

Încercând acum o scurtă privire retrospectivă asupra domeniului, cineva trebuia să deschidă o nouă perioadă în neurologia modernă, cuprinzând și *neurovascular disease* la nivel occidental.

Trebuie să subliniez faptul că în perioada lui Gheorghe Marinescu (1863–1938) nu se cercetau bolile neurovasculare. Angiografia cerebrală s-a utilizat abia în 1924 de către Egas Moniz¹², dar, la început, numai pentru diagnosticul tumorilor cerebrale; dezvoltarea acestei metode, indispensabile în zilele noastre, s-a realizat în anii 1960; o perioadă de aproape 15 ani s-au folosit izotopi radioactivi (la care probabil se va reveni cu markeri terapeutici etc.), însă este înlocuită astăzi de angiMRI, ultrasonografie Doppler și de altele.

J.M. Charcot, Gheorghe Marinescu, Ramón y Cajal¹³ sunt cei care în cunoașterea creierului nu aveau altă prioritate decât cunoașterea structurală, descoperirea leziunilor de orice natură, substratul anatomic al leziunilor neuronale, prin tehnici histologice ce au devenit clasice, de o finețe pe care nu o mai întâlnim astăzi. Limita era absența microscopului electronic și imposibilitatea pătrunderii în universul celular. În anii 1970, când am lucrat chiar în laboratorul ce i s-a păstrat lui Gheorghe Marinescu, se căutau lamele originale dintr-o biopsie, în eminența tenară, de la o pacientă care avea Boala Charcot Marie Toth – Gheorghe Marinescu descoperise diagnosticul anatomic al pacienților.

Chiar și la începuturile mele, în anii 1960, aceste boli neurovasculare nu se internau în spital. Se recomanda pacienților să revină după două zile „pentru a se liniști”... Abia în 1970 s-a observat că bolile neurovasculare reprezintă prima cauză de morbiditate și prima sau a doua cauză de mortalitate în unele țări, printre care și România. Neurologii se ocupau de epilepsie, de miopatii, de encefalopatii infantile, de bolile nervilor periferici, de unele boli ale sinapsei neuromusculare, de migrenă etc. În prima mea zi de lucru în salonul de neurologie aveam doar sechele neurologice și multe nevroze...

Medicul Constantin Bălăceanu-Stolnici, membru de onoare al Academiei Române (1992), cel care a introdus în cercetare Gerontologia și a deschis elemente de genetică în medicină, apreciind eforturile mele – la început, de neînțeles de unii –, a spus: „În neurologie, fără dumneata, trecerea de

la Marinescu la epoca modernă nu era posibilă”. Deși nu este în întregime așa, neurologul nostru centenar, în afara persoanei mele, exprimă un adevăr în evoluția obiectivă a medicinei, în sensul în care, astăzi, fără neuroștiințe nu putem aprofunda cunoașterea.

Cătălin Mosoia: *Înțeleg că întâlnirea cu Academia Română a avut loc prin intermediul acad. Oscar Sager.*

Acad. Constantin Popa: Da, mă invita să asist la lucrările pe care le avea de susținut la Academia Română. Aceste întruniri aveau loc prin anii mei de medic intern, 1966/7, și după întoarcerea mea din Franța (1970). La aceste reuniuni de la Academie erau prezenți și alți medici academicieni. Mă interesau foarte mult lucrările care se prezentau la aceste sesiuni. Important pentru mine era faptul că Oscar Sager și, mai ales, Arthur Kreindler, mă întrebau ce părere am despre lucrările susținute – cu siguranță, erau întrebări test...

La un moment dat, m-au rugat să prezint la Academie toate lucrările pe care le-am realizat la Paris. După această prezentare, Sager, care era și conducătorul tezei mele de doctorat, mi-a dat undă verde să mă ocup numai de domeniul pe care îl îndrăgeam și pentru care aveam rezultate notabile; totodată, mi-a recomandat să discut mai mult cu medicul acad. Arthur Kreindler¹⁴, profesor de neurologie la Institutul de Neurologie, unde se practica medicina experimentală. Așa am ajuns să particip și la sesiunile științifice lunare care se desfășurau la acest institut.

Oscar Sager și Arthur Kreindler au fost elevii lui Gheorghe Marinescu; toți trei au făcut cercetări și au elaborat împreună aproximativ 50 de tehnici pe care le-au pus la dispoziție în clinica de la „Colentina” și în lume. Grație lui Sager și Kreindler l-am cunoscut indirect pe Marinescu; tot ei mi-au povestit despre primul film științific din lume, realizat în 1898 de profesorul lor, și apoi cum Gheorghe Marinescu a pus bazele celei de a doua clinici de neurologie din lume, la Spitalul Clinic „Colentina”, proiect început în 1910 și finalizat în 1928. Pe traiectoria mea profesională, alături de acad. Oscar Sager și acad. Arthur Kreindler, se înscrie și acad. Vlad Voiculescu¹⁵, poate cel mai mare clinician pe care l-am cunoscut. Acad. Vlad Voiculescu este cel care mi-a

urmărit evoluția și mi-a definit perspectiva alături de acad. Nicolae Cajal.

Cătălin Mosoia: *În 2001 ați fost ales membru corespondent și după doi ani, membru titular al Academiei Române.*

Acad. Constantin Popa: La recomandările acad. Nicolae Cajal – la vremea respectivă, președintele Secției de științe medicale –, acad. Vlad Voiculescu, acad. Laurențiu Mircea Popescu¹⁶ și a unei recomandări anterioare a acad. Oscar Sager¹⁷, am fost ales, la 21 decembrie 2001, membru corespondent al Academiei Române. În aceeași perioadă, a fost primit în Academia Română și eminentul meu coleg de facultate, academicianul Costin Cernescu¹⁸, cel care ilustrează și în epoca modernă, prestigiul internațional al virusologiei românești.

Ulterior (2003), în Aula Academiei Române, am organizat o sesiune aniversară Gheorghe Marinescu, la care au participat personalități internaționale de mare prestigiu din Europa, SUA și Canada. Domnul profesor Jean Askenasy, membru de onoare al Academiei Române (2016), elev al acad. Oscar Sager, a ilustrat remarcabil valoarea Școlii de neurologie inițiată de Gheorghe Marinescu. Practic, domeniul investigației științifice a bolilor neurovasculare în România a fost deschis la Academia Română. Aula a fost plină de medici și profesori de la Medicină, dar și de la alte specialități, pentru că era un domeniu nou. La vremea respectivă, acad. Eugen Simion¹⁹, președintele Academiei Române, a fost foarte impresionat de eveniment. Cercetările moderne în domeniul *neurovascular disease* de la noi au avut printre consecințe imediate includerea și recunoașterea României în peisajul științific internațional. Un rol important l-au avut Ioan Pascu, la Târgu Mureș, Emil Câmpănu, la Cluj, Felicia Ștefanache, la Iași, Alexandru Zolog, la Timișoara, și Valeriu Nesteanu, la Craiova.

Este obligatoriu să subliniez că în urmă cu peste 25 de ani, regretatul nostru coleg, profesorul Ovidiu Băjenaru (1957–2020), membru corespondent al Academiei Române, ilustru specialist în neuroștiințe și creator de școală modernă în colectivul de la Spitalul Universitar, a deschis drumuri europene în neurologie. Valoarea tânărului neurolog cu viziune în domeniul cunoașterii

creierului a fost remarcată de întreaga noastră comunitate de neurologi, astfel că la alegerile din anul 2001 de la Societatea de Neurologie din România, profesorul Ovidiu Băjenaru a fost ales președinte al Societății, iar în 2013, președinte de onoare *ad vitam*. Subliniez că meritul organizării Societății de Neurologie din România, într-o formulă modernă, aparține, în egală măsură, fiecărui neurolog român și comunității noastre de specialiști care, într-un consens național, au reușit să depășească o perioadă dificilă din punct de vedere istoric.

După doi ani de la alegerea mea ca membru corespondent – la recomandarea medicului și farmacologului acad. Victor Voicu²⁰, președintele Secției de științe medicale din acea vreme, și a unor recomandări anterioare, ale acad. Nicolae Cajal și acad. Vlad Voiculescu – am devenit, la 21 iulie 2003, membru titular al Academiei Române. A fost un punct de reper în activitatea mea profesională și, totodată, un imbold, pentru că, din acel moment, am avut energia de a caracteriza „teritoriul” în care m-am implicat timp de aproape șase decenii: bolile neurovasculare și neuroștiințe în ansamblul neurologiei moderne.

Cătălin Mosoia: *Vă rog să treceți în revistă câteva dintre realizările dumneavoastră profesionale.*

Acad. Constantin Popa: Am introdus întreaga tehnologie de cercetare în bolile neurovasculare; am dezvoltat primul laborator de boli neurovasculare, primul laborator de hemodinamică cerebrală – am lucrat cu izotopi radioactivi pentru a determina o serie de parametri de circulație și am pus la punct patru tehnici originale de detectare a ocluziilor arteriale, ceea ce a reprezentat o premieră științifică absolută în Europa. De exemplu, am stabilit timpul de tranzit transcerebral, timpul de circulație vena cubitală – artera cerebrală anterioară, timpul de tranzit în întreaga circulație sanguină umană și vizualizarea acesteia cu ajutorul unui radionuclid (99mTc) în soluție de ser fiziologic – cu o durată maximă de 60 de secunde – și vizualizarea cavitaților cardiace. În acest mod se puteau descoperi rapid, în cel mult trei minute, leziuni mixte la nivelul cavitaților cardiace și la nivelul vaselor cervico-cerebrale (inclusiv timpul venos).

Cătălin Mosoia: *În 1986, în premieră mondială, ați dedicat acestei metode și o monografie...*

Acad. Constantin Popa: Da, este vorba despre volumul *Gamma-angio-encefalografie*. Această sinteză a fost publicată în 1986, la Editura Medicală.

În istoria medicinei se menționează contribuția mea în neurologie și se subliniază domeniul bolilor neurovasculare, care nu s-a putut aborda științific decât odată cu a doua parte a secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea. Trecerea de la Școala anatomo-clinică, ale cărei baze au fost puse de Gheorghe Marinescu, la cercetarea modernă, funcțională, nu se putea face fără o Școală de neurologie și fără o tehnologie adecvată.

Contribuții originale – selecție

- Utilizarea izotopilor radioactivi în studiul hemodinamic al circulației sangvine cerebrale – premieră pentru România.

- Primul laborator de hemodinamică cerebrală din România care a utilizat radionuclizi și gamma-cameră.

- Metodă originală de diagnostic rapid (60 de secunde) a ocluziilor arteriale cervico-cerebrale utilizând tehneciū²¹ injectat în vena cubitală.

- În practica de cercetare, dezvoltarea metodologiei de determinare a timpului de circulație transcerebral și a timpului de circulație braț-creier.

- Metodologia de explorare a sistemului arterial cervico-cerebral prin intermediul ultrasonografiei Doppler (din 1986).

- Primele determinări *Single Photon Emission Computer Tomography* (SPECT) din România și publicarea de studii privind tumorile și leziunile vasculare cerebrale.

- Zece metode noi de explorare la bolnavii vasculari cerebrali, pentru diagnosticul precoce al leziunilor arteriale cervico-cerebrale.

- Prima stație pilot din țară cu privire la atacul ischemic cerebral tranzitor.

- Prima *Conferință Națională de Stroke* (AVC) din România cu participare internațională (București, 5–6 noiembrie 1998), urmată de conferințe anuale timp de 22 ani.

- Organizarea Unității de Stroke în cadrul Institutului Național de Neurologie și Boli Neurovasculare.

- Introducerea tratamentului fibrinolitik în primele ore după stroke (AVC).

Cătălin Mosoia: *Înțeleg, domnule academi-cian Constantin Popa, că dumneavoastră ați continuat cu metode inedite și noninvasive ceea ce a început Gheorghe Marinescu cu mijloacele pe care le avea la dispoziție la vremea sa.*

Acad. Constantin Popa: În plus, metodele nu aveau un element funcțional; înainte nu se puteau observa și nu se cunoșteau consecințele. Iar relația cord-creier s-a definit prin ceea ce astăzi se numește neurocardiologie.

Perioada istorică la care vă referiți era dominată în bolile vasculare de cardiologie, iar patologia neurovasculară era inclusă „convingător” în cardiologie și acoperită în asistența medicală, în primul rând, de cardiologi. Tehnologia epocii, dar și gândirea medicală se baza pe medicina practică. Caracterul holistic, personalizat al medicinei a venit progresiv, iar „liniștea” de atunci în *neurovascular disease* a urmat după o perioadă „zgomotoasă” în relația dintre specialități; astăzi, sunt efectiv fericit să vorbim tot timpul de neurocardiologie – deci, este vorba de oameni cognitiv inimoși!

Timp de aproape 60 de ani, cu ajutorul Ministerului Sănătății și al Societății de Neurologie, s-a pus la punct întreaga rețea de boli neurovasculare, inclusiv protocoalele corespunzătoare. Am înființat în România, la București, primul Institut Național de Neurologie și Boli Neurovasculare (INNBNV) din sud-estul Europei; am condus Institutul până în 2020, când am facilitat încheierea unei noi echipe de conducere alături de care colaborez și în prezent, ca membru fondator. Institutul Național de Neurologie și Boli Neurovasculare (INNBNV) are un program modern de cercetări. Am sprijinit un proiect european de finanțare (2019) care s-a finalizat cu ajutorul Asociației Naționale Române de Stroke (AVC), al cărei președinte sunt de la înființarea acesteia în urmă cu 22 de ani. Se mențin legăturile cu Societatea Europeană de Stroke și Asociația Mondială de Stroke și, în prezent, aplicăm protocoalele internaționale de prevenție în stroke (AVC), adaptate la morbiditatea și mortalitatea națională.

„Nu câștigi încrederea în domeniul științei cu un CV sau cu o carte publicată. Important este să ai în spate o «școală» bine cotate, un institut de prestigiu, o universitate exigentă și, în plus, colaborări și proiecte comune pe plan internațional.²²» (Acad. Mircea Malița²³)

Am introdus ultrasonografia Doppler, metodă noninvazivă. Am reușit o dotare modernă, adaptată ultrasonografiei Doppler pentru vasele creierului; spre deosebire de metoda în care se folosesc izotopi. În această situație se distinge un semnal, iar ca să-ți dai seama de valoarea semnalului trebuie să observi traseul extrapolat matematic sub forma unor curbe caracteristice pentru ocluzii, stenoze, anomalii. Această metodă era mai ieftină decât altele, de exemplu, RMN-ul funcțional. Introducerea ultrasonografiei Doppler a reprezentat un moment esențial în punerea la punct a tehnologiei de investigație a bolilor neurovasculare și dezvoltarea unei rețele naționale. Astfel, s-au alăturat Institutului de Neurologie din București entități din Cluj-Napoca, Târgu Mureș, Iași, Timișoara și Craiova.

Pornind de la anumite cazuri, am înființat unități medicale specializate, care și în Europa erau la început: Unitățile de Atac Ischemic Tranzitor (AIT). Aici aveam pacienți cu paralizie, care dispărea după două-trei ore, dar care se reinstala după câteva zile; prin urmare, era vorba de un proces dinamic ale cărui consecințe erau necunoscute. Îmi aduc aminte de un pacient care a avut pierdere de vedere de unul-două minute la fiecare ochi, 700 de perioade de cecitate monoculară, x *alternantă*. Cum nervul optic este irigat de artera oftalmică, ramură din artera carotidă internă, examinând-o Doppler, am observat o stenoză strânsă de carotidă, bilateral; era prima dată, la noi, când s-a observat acest lucru, explicând cecitatea tranzitorie prin microemboli de la ateroamele carotidiene, din care se desprind trombusuri albi formați din trombocite și care obstruau temporar artera oftalmică, producând cecitate. Dispariția, spontană, în câteva zeci de secunde a cecității se explică prin disiparea fragmentului de trombus și eliberarea circulației. Acest fenomen este anihilat de aspirină. **Fără intervenție terapeutică, aceste episoade trecătoare, aparent benigne, se transformă, în săptămâni sau luni de zile, în accidente vasculare definitive.** Noi am observat acest fenomen în 1974, după ce, în SUA,

Miller Fisher a observat un caz similar și făcându-i endarectomie carotidiană au dispărut fenomenele oculare (*Brain*, ianuarie, 1969). Deși endarectomiile nu erau omologate atunci, cu acordul pacienților am operat 127 de pacienți cu atacuri ischemice tranzitorii carotidiene cu ajutorul colegului meu chirurg vascular, dr. Martin Constantinescu (Spitalul Fundeni), iar toți bolnavii au evoluat favorabil. Datele noastre au fost evaluate la Academia Română, iar lucrările au fost distinse cu Premiul „Victor Babeș” al Academiei Române (1981).

Activitate științifică cu impact internațional – selecție

- Colaborarea cu Departamentul Clinic al Universității din Edinburgh, Scoția, în cadrul unui trial internațional cu privire la utilizarea anticoagulantelor în ictusul cerebral acut (șef program: prof. Peter Sandercock).

- Finalizarea unui contract de colaborare cu prof. D.H. Barer, University of Newcastle, Newcastle General Hospital, cu privire la ictusul cerebral acut.

- Participarea la *Pan-European Consensus Meeting on Stroke Management*, 8–10 noiembrie 1995, Helsingborg, Suedia.

- Traducerea în limba germană a volumului *Imagistica cerebrală prin rezonanță magnetică*, de Opreș, L. și Popa, C., Editura Solness, Timișoara 2004. Lucrarea a fost realizată la INNBNV București. Coordonator și prefață de acad. Constantin Popa.

- Participarea la două granturi, în urma concursului din 2005, de cercetare de excelență internațională:

- „Studiul molecular și genetic al compartimentului neurovascular și al unor factori de mediu posibil implicați în procesul de îmbătrânire a creierului”;

- „Accidentele vasculare cerebrale ischemice: influența neurotrofinei 3 și a citokinelor inflamatorii asupra evoluției și capacității de răspuns imun a organismului. AVC-NT3-CK”.

- Realizarea primei rețele de telestroke din zona centrală și sud-est europeană (2005), în colaborare cu Info World și Alcatel.

- Republicarea în limba engleză a articolului intitulat *Arterial occlusion in the vertebro-basilar system: a study of 44 patients with post-mortem data*, în prestigioasa revistă științifică „Brain” (aprilie 2009, volumul 132, numărul 4, p. 827–830²⁴).

- Participarea la 12 studii științifice multicentrice internaționale și mondiale în perioada 1981–2015.

În anii 1974 și 1975, timp de câteva săptămâni, am lucrat, la Institutul de Științe din Paris, cu profesorul Pierre Buser, pe modele experimentale, activitatea neuronală și rețele neuronale folosind microelectrozi de tungsten, intracelulari. Era o continuare a ceea ce lucrasem cu acad. Sager. Apoi am continuat în țară această tehnică. Astăzi, în modelele experimentale se utilizează tehnici noninvazive, dar au ca referință și datele experimentale anterioare. Astăzi, nu se mai folosesc metodele experimentale pe animale, însă informațiile acumulate în perioada experimentală pe animale de laborator, în multe capitole, au rămas date de referință, necesare tehnologiei actuale.

La solicitarea acad. Constantin Arseni²⁵, șeful Clinicii de Neurochirurgie, am reușit realizarea unui proiect aproape imposibil din cauza crizei economice: *Tratatul de neurologie*, coordonat de dumnealui ca neurochirurg, iar eu ca neurolog. S-au scris cinci volume, iar fiecare volum avea două părți – practic, au fost zece volume însumând 6000 de pagini – în timp de trei ani (1979–1981), cu 120 de colaboratori din toată țara. Personal, am realizat, în mare parte, volumul IV și o parte din volumul V, dar răspundeam de unul singur, aproape de întreaga coordonare. O carte valoroasă, unică pentru acea vreme, dar extrem de costisitoare, deoarece acad. Arseni a dorit un tiraj de 10 000 de exemplare, pe hârtie cretată – acest fapt s-a realizat, însă cu prețul blocării exportului de hârtie la fabrica Letea-Bacău.

Îmi amintesc că în 1993, la marcarea unui veac de la moartea celebrului neurolog J.M. Charcot, am fost invitat de colegii francezi la Paris să prezint activitatea mea, pentru că fusesem un elev de-al lor, din Școala lui Charcot; la această reuniune am susținut două lucrări.

Cătălin Mosoia: *Domnule academician Constantin Popa, ce personalități din afara medicinei v-au marcat activitatea dumneavoastră profesională?*

Acad. Constantin Popa: Două somități din domeniul aparent paramedicale m-au influențat neașteptat de mult pe parcursul carierei: acad. Horia Hulubei²⁶ și acad. Grigore Moisil²⁷; prin urmare, este vorba de fizica nucleară și de ciber-

netică, în vremurile de început ale acestor științe.

Cătălin Mosoia: *Știu că muzica clasică și teoria muzicii sunt printre pasiunile dumneavoastră.*

Acad. Constantin Popa: În 2016, în numele Academiei Române, am organizat, la Ateneul Român, un concert extraordinar, cu participarea Orchestrei Mondiale a Medicilor, la care s-a alăturat și Orchestra Medicilor din România. În programul concertelor mi s-au adresat mulțumiri pentru contribuția pe care am avut-o la acest eveniment muzical internațional.

Muzica face parte din viața mea. Eu cred că face parte din viața omului, chiar dacă nu este pasionat de cultura muzicală. Creierul nostru are o muzică ancestrală. Cea mai profundă comunicare între oameni, realizată conștient sau în subconștient, este tot muzică. Poate că de aceea muzica a contribuit la apariția limbajului articulat specific omului. Iar până la acest moment au fost trăirea lui și comunicarea cu semenii, armonică sau nu, prin muzică. Și, poate că așa, omul a ajuns OM.

Ascult Johann Sebastian Bach și mă pot „justifica” drept cel care are de-a face cu funcțiile creierului – mă gândesc la cei 50 de membri din familia Bach, la rolul muzicii, la o filosofie existențială. La Mozart, creierul se multiplică în rețele neuronale, se deschide, încât la copiii care ascultă muzica lui – chiar dacă este vorba de perioada în care mama se află în graviditate –, s-a constatat un coeficient de inteligență mai mare (Efectul Mozart). Iar Beethoven, care 12 ani nu și-a putut asculta operele, ne-a dăruit *Oda bucuriei* și concertul *Imperialul*, ca noi să ne bucurăm; el n-a trăit pentru el, a trăit pentru noi și cei care ne vor urma.

Am avut șansa să fiu în sala Operei Române în anul 1958, la primul Festival „George Enescu”. Opera *Oedip* m-a direcționat către Sofocle și cred că l-am cunoscut pe Enescu construit doar din „graiul sufletului muzical”. Când am aflat că pianistului Li Min-Cean²⁸, laureat al Premiului I la concursul de pian de la prima ediție a Festivalului Enescu, chinezii i-au strivit degetele, în timpul revoluției culturale din anii 1960, pentru a nu mai cânta, la acea vârstă atât de tânără, m-am simțit

„rănit”... Cea mai mare bucurie m-a cuprins văzându-l și ascultându-l pe violonistul Yehudi Menuhin²⁹, elevul de suflet al lui George Enescu³⁰, un muzician complet.

Aceasta este muzica pentru mine. Pare moștenită din altă trăire, dar te face să-ți continui viața în frumos.

Cătălin Mosoia: *Domnule academician Constantin Popa, sunteți mulțumit de activitatea dumneavoastră profesională?*

Acad. Constantin Popa: Înainte de a răspunde la întrebarea dumneavoastră, fac următoarea precizare: contribuțiile despre care am discutat în acest interviu nu se referă însă la **salvarea a sute de mii de vieți**, scopul și esența noului concept în *neurovascular disease* valabil în toată lumea dezvoltată; vreau să spun că *scientometria*, care se aplică în prezent, nu poate să cuprindă în mod adecvat impactul social al practicii medicale, în fapt, al științelor medicale.

Acum, îndrăznesc să vă răspund cu o expresie aparținând filosofului Constantin Rădulescu-Motru³¹ despre opera sa: „Nu sunt mulțumit de ce am făcut, dar sunt mulțumit de ceea ce spun alții despre mine“.

(Vineri, 10 iunie 2022)

Note

¹ Acad. Oscar Sager (1894–1981), membru titular al Academiei Române din 1963 (membru corespondent în 1948).

² p.9, Scurt istoric al Spitalului Clinic Colentina, http://www.spitalulcolentina.ro/scc-ro/scc_files/-scc_meniuri/meniuri_secundare/Istoric-Colentina.pdf

³ Idem 2.

⁴ {BnF | Bibliothèque nationale de France, https://data.bnf.fr/en/12911202/valeriu_lucian_bologa/

⁵ Acad. Nicolae Simionescu (1926–1995), vicepreședinte al Academiei Române (1994–1995), este omul de știință care, în America, a devenit colaboratorul lui George Emil Palade, iar în România a pus bazele Institutului de Biologie și Patologie Celulară al Academiei Române.

⁶ Acad. Nicolae Cajal (1919–2004), vicepreședinte al Academiei Române (1990–1994), membru titular din 1990, membru corespondent în 1963; președinte al Secției de științe medicale (1995–2004).

⁷ Toate promovările menționate în acest interviu s-au realizat numai prin concurs.

⁸ Acad. Vlad Voiculescu (1913–2001) a fost directorul Clinicii de Neurologie a Spitalului Nr. 9, IMF, București, până în 1985, când s-a pensionat.

⁹ Primul conferențiar care a devenit profesor de neurologie la IMF București, după Revoluția din 1989.

¹⁰ Acad. Gheorghe Marinescu (1863–1938) vicepreședinte al Academiei Române (1916–1918 și 1925–1928), membru titular din 1905 (membru corespondent în 1899).

¹¹ Medicul neurolog Jean-Martin Charcot (1825–1893) a devenit profesor la Universitatea din Paris în anul 1860 și, doi ani mai târziu, și-a început activitatea la Spitalul Salpêtrière, unde a lucrat până la ultima picătură de energie. <https://www.britannica.com/biography/Jean-Martin-Charcot>.

¹² António Egas Moniz (1874–1955), neurolog portughez.

¹³ Santiago Ramón y Cajal (1852–1934), laureat al Premiului Nobel pentru Medicină (1906), <https://www.nobel-prize.org/prizes/medicine/1906/summary/>.

¹⁴ Acad. Arthur Kreindler (1900–1988), membru titular al Academiei Române (1948).

¹⁵ Acad. Vlad Voiculescu (1913–2001), membru titular al Academiei Române din 1991 (membru corespondent în 1990); a lucrat la Clinica de Neurologie de la Spitalul Nr. 9 din București.

¹⁶ Acad. Laurențiu Mircea Popescu (1944–2015), președinte al Secției de științe medicale (2005–2013), membru titular al Academiei Române din 2001 (membru corespondent în 1995).

¹⁷ Mulțumirile noastre se îndreaptă către dr. Alexandrina Popescu, secretar științific al Secției de științe medicale, care ne-a furnizat aceste informații.

¹⁸ Acad. Costin Eugen Cernescu, membru titular al Academiei Române din 2018 (membru corespondent în 2001).

¹⁹ Acad. Eugen Simion, președinte al Academiei Române (1998–2006), președinte interimar al Academiei Române (octombrie 1997–ianuarie 1998) și vicepreședinte al Academiei Române (1994–1998); este președinte al Secției de filologie și literatură (din 2006).

²⁰ Acad. Victor Voicu, vicepreședinte al Academiei Române (2018–2022), secretar general al Academiei Române (2002–2006 și 2014–2018), președintele Secției de științe medicale, membru titular al Academiei Române din 2001 (membru corespondent în 1991).

²¹ Technetiu, ^{99m}Tc, era cel mai utilizat radioizotop (izotop radioactiv).

²² *Istoria văzută prin ochii diplomatului*, de Mircea Malița și Dan Dungaciu, p. 321, Editura RAO, București, 2014.

²³ Acad. Mircea Malița (1927–2018), matematician, diplomat și eseist; membru titular al Academiei Române în 1994 (corespondent în 1974).

²⁴ <https://academic.oup.com/brain/article/132/4/827/-288777>

²⁵ La vremea respectivă, medicul Constantin Arseni (1912–1994) era, din 1974, membru corespondent al Academiei Române; a devenit membru titular în 1991.

²⁶ Acad. Horia Hulubei (1896–1972), fizician pe care acad. Constantin Popa l-a apreciat în perioada când s-a

specializat în fizică nucleară la Institutul de Fizică Atomică.

²⁷ Acad. Grigore C. Moisil (1906–1973), matematician pe care acad. Constantin Popa l-a cunoscut cu ocazia prelegerilor pe tema ciberneticii, pe care celebrul matematician le susținea la Casa de Cultură a Studenților din București.

²⁸ În anul 1990, Li Min-Cean a revenit la București ca membru în juriul primului Concurs „George Enescu” de după revoluția din 1989. Sursa: Fundația Silvestri,

24.09.2019, <https://www.facebook.com/destin tragic56/-posts/2274236092704096/>

²⁹ Sir Yehudi Menuhin (1916–1999), membru de onoare al Academiei Române (1994).

³⁰ Acad. George Enescu (1881–1955), membru titular al Academiei Române (1932).

³¹ Acad. Constantin Rădulescu-Motru (1868–1957), președinte al Academiei Române (1938–1941), vicepreședinte al Academiei Române (1935–1938 și 1941–1944), membru titular (1923).

Centenar Ștefan Augustin Doinaș

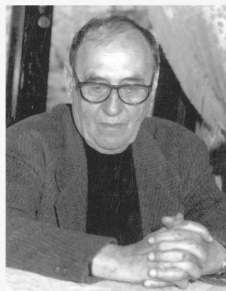
ACADEMIA ROMÂNĂ FILIALA TIMIȘOARA

INSTITUTUL DE STUDII BANATICE „TITU MAIORESCU”
BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE – FILIALA TIMIȘOARA

în colaborare cu

UNIUNEA ZIARIȘTILOR PROFESIONIȘTI DIN ROMÂNIA
FILIALA „VALERIU BRANIȘTE” – TIMIȘ

vă invită să participați la Simpozionul științific

ȘTEFAN AUG. DOINAȘ
o sută de ani de la naștere

Ștefan Augustin Doinaș – o sută de ani de la naștere*

Ioan David**

Simpozion științific

Sub acest generic, poetul, eseistul, traducătorul, deținutul politic, academicianul și senatorul Ștefan Augustin Doinaș a fost omagiat, recent, în orașul de pe Bega.

Manifestarea științifică s-a desfășurat la inițiativa Filialei Timișoara a Academiei Române, Institutului de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, Bibliotecii Academiei Române, Filiala Timișoara, în colaborare cu Uniunea Ziariștilor Profesioniști din România, Filiala „Valeriu Braniște” – Timiș.

Despre viața și opera regretatului poet au vorbit, în cadrul simpozionului, acad. Păun Ion Otiman, președinte de onoare al Filialei Timișoara a Academiei Române (*Ștefan Augustin Doinaș – persoană publică*), prof. univ. dr. Alexandru Ruja de la Universitatea de Vest din Timișoara (*Opera lui Ștefan Augustin Doinaș sub semnul înaltei culturi*), conf. univ. dr. Adina Chirilă, de la aceeași instituție de învățământ universitar (*„Psalmii” – note de lectură ale unui cititor profan*), iar conf. univ. dr. Bogdan Mihai Dascălu, de la Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” al Academiei

Române, Filiala Timișoara, s-a oprit în discursul Domniei Sale, la una dintre cele mai recente apariții editoriale semnate de criticul și istoricul literar Alexandru Ruja, *Ștefan Augustin Doinaș – sinteză monografică*.

Întâlnirea omagială dedicată regretatului om de cultură și știință, Ștefan Augustin Doinaș – în acest an s-au împlinit și 20 de ani de la trecerea în nemurire –, a fost întregită de derularea a două pelicule cinematografice, filmele documentare prezentate (*Interviu cu Ștefan Augustin Doinaș, despre începuturile sale literare* – realizat de Cleopatra Lorințiu și Ștefan Augustin Doinaș – *confesiuni literare*, autor Victor Popa) au adus în atenția auditoriului, prezent în număr mare în aula academică timișoreană, momente inedite din viața și activitatea creatoare a poetului.

În paginile ce vor urma, redăm o parte dintre intervențiile participanților la această întâlnire omagială dedicată poetului Ștefan Augustin Doinaș, moderată de cel ce semnează această știre.

*Prezentare susținută la simpozionul științific „Ștefan Augustin Doinaș – o sută de ani de la naștere” (6 mai 2022, Aula Filialei din Timișoara a Academiei Române)

**Conferențiar universitar dr., directorul Bibliotecii Academiei Române, Filiala Timișoara

Ștefan Augustin Doinaș – persoană publică, om al Cetății. Evocări*

Acad. Păun Ion Otiman

Președinte de onoare al Filialei Timișoara a Academiei Române

Momentul literar de astăzi, care are loc la Filiala din Timișoara a Academiei Române – prin care încercăm să readucem, parțial, în actualitate viața și opera unui mare poet, filosof, eseist, om al cetății, care a văzut lumina zilei și și-a petrecut o parte a tinereții sale în vecinătatea noastră, în câmpia dintre Mureș și Criș, fiind cazul lui Ștefan Augustin Doinaș – îl datorăm profesorului Alexandru Ruja, competentul editor al operelor lui Doinaș, apărute în două volume, în colecția *Opere Fundamentale* a Fundației Naționale pentru Știință și Artă a Academiei Române, coordonată de academicianul Eugen Simion.

Desigur, dumneavoastră, când ați primit invitația la acest simpozion sau ați citit programul acestui eveniment, v-ați întrebat cum a îndrăznit profesorul Otiman să se înscrie cu o lucrare sau, poate mai degrabă, cu o consemnare despre viața și activitatea publică și, evident, și politică a marelui poet Ștefan Augustin Doinaș? Vă declar, cu sinceritate, că am acceptat această întreprindere, temerară pentru mine, atât cu profundă emoție și îngrijorare, dar și cu adânci și puternice amintiri, având în vedere, pe de o parte, formația mea profesională îndepărtată de cea a unuia dintre cei mai mari poeți români și, pe de altă parte, privilegiul de a-i fi fost coleg la Academie și la Senat mai bine de zece ani.

Fiind aproape contemporan cu Ștefan Augustin Doinaș, nu l-am învățat la literatura română în anii de liceu (1956–1960) ca pe unul dintre marii poeți ai neamului. În timp însă, prin anii '70, introdus în programa de liceu, am început să-i citesc unele

dintre poezii, „furându-i”, seara, de pe noptieră, soției mele, profesoară de limba română, manualul de literatură, revistele literare sau volumele de poezie apărute. Deși nu am avut știința necesară aprecierii calității lor poetice, mi-au plăcut versurile autorului, pline de spontaneitate, vigoare, ritm și candoare, dar, în mare parte, fiind criptice sau filosofice, de multe ori îmi dădeau bătăi de cap pentru a le înțelege. Este motivul pentru care nu m-am aventurat să scriu despre poetul, filosoful și eseistul Doinaș, ci despre persoana publică, omul cetății, deci să-l evoc așa cum l-am cunoscut timp de mai bine de zece ani pe Ștefan Augustin Doinaș.

Prin urmare, doresc, pentru început să relatez câteva dintre impresiile care mi-au rămas întipărite despre Ștefan Augustin Doinaș – persoană publică. Și voi începe chiar cu momentul când Doinaș, pentru prima dată, s-a exprimat în activitatea sa publică și politică a țării, atât ca senator, cât și ca om al Cetății, fiind convins că atunci Ștefan Augustin Doinaș i-a avut în minte și în pildă, după cum va declara chiar el, pe înaintașii săi – oamenii politici și, totodată, intelectualii de mare valoare ai României interbelice.

Ștefan Augustin Doinaș, în tot ceea ce a întreprins ca senator, în pozițiile sale publice, a dovedit că știința și cultura nu sunt incompatibile cu destinul civic, ci, dimpotrivă, a arătat că poți fi prezent pe scena publică și politică, **fără să abandonezi exigențele purtării demne, ale rostirii elegante și ale limbii române curate și frumoase.** Poetul și senatorul Ștefan Augustin

*Alocuțiune susținută la simpozionul științific „Ștefan Augustin Doinaș – o sută de ani de la naștere” (6 mai 2022, Aula Filialei din Timișoara a Academiei Române)

Doinaş a fost printre puţinii oameni politici români de după 1989 care a demonstrat cu prisosinţă faptul că alesele elite intelectuale pot să fie, totodată, şi înalte elite politice, adevăraţi bărbaţi de stat.

Cei mai mulţi intelectuali contemporani lui, de valoarea şi onoarea lui Ştefan Augustin Doinaş, spre deosebire de acesta, poate din onestitate sau poate din naivitate, crezând că vor fi auziţi şi mai ales „ascuţaţi”, au folosit, în poziţiile lor publice, după 1989, cu predilecţie, formule de genul „apelului către lichele” sau al „proclamaţiei de la Timişoara”, cerând, decent şi elegant, ca toţi cei care au contribuit la degradarea politică, economică şi socială a României din perioada comunistă să se retragă „de bună voie” de pe scena politică post-decembristă. Ce imensă naivitate!

În schimb, Ştefan Augustin Doinaş, după anul 1990, a fost printre puţinii intelectuali de valoare ai României care s-au străduit „din răputeri” să contribuie la edificarea unei societăţi democratice în România care să genereze elite implicate fără rezerve în atât de necesara operă de reconstrucţie, întâi morală, apoi economică, socială şi juridică a ţării.

Prima impresie şi cea mai puternică mi-a făcut-o întâiul său discurs rostit la intrarea în Senatul României, din care reproduc următorul fragment:

„Un proverb românesc spune că omul sfinţeşte locul. Noi ştim însă că locurile acestea – nu mă refer la sala în care ne aflăm, ci la instituţia din care facem parte – au fost sfinţite cu mult înainte de către bărbaţi de seamă, care s-au devotat intereselor acestui popor şi afirmării lui în Istorie: iluștri oameni de stat care ne transmit, întâi de toate, invitația tacită de a nu pângări ceea ce ei au sfințit. Meditând la faptele lor, îmi permit să vă spun că Istoria mi se pare o continuă provocare, o neîntreruptă somație adresată popoarelor: – aceea de a-și făuri ele însele destinul propriu. Politica, în care ne-am angajat cu toții, nu este decât spațiul în care contemporanii receptează înzecit, însutit, înmiit, sunetul acestei nobile somații. Venind aici, mă voi bucura, ca și Domniile Voastre, de un singur mare privilegiu: acela de a ști că, din această clipă, răspunderea mea sporește nemăsurat,

conștiința datoriiilor mele”. (Monitorul oficial al României, Partea a III-a, Discursuri parlamentare, februarie 1993.)

Cu privire la prezența și prestația sa seniorială din Academia Română, audiindu-i discursurile de la înalta tribună, împărtășesc o parte dintre opiniile lui Eugen Simion:

„Biografia sa este plină de accidente. Nu este locul să o comentez aici. Voi aminti doar că Doinaş vine din părțile Aradului, este, dar, un om de pustă, ca și Slavici. Cert este că Doinaş nu și-a renegat niciodată obârșiile. Semn de inteligență și de caracter rectiliniu. Fără să-i cunosc rădăcinile și fără să fiu prieten cu el, am bănuț în modul lui protocolar de a fi și în solemnitatea discursului său noblețea lui țărănească. Avea aerul unui aristocrat coborât într-o cetate, vorbea puțin și totdeauna atent, ordonat, iar când vorbea în public, ținea totdeauna o hârtie scrisă în față (deși nu citea, s.n.), nu voia să se lase în voia spontaneității și improvizăției. Spunea, de regulă, lucruri interesante, evita banalitățile, clișeele și, înainte de orice, punea o neobișnuită gravitate în tot ce spune.

Scritorii, când vorbesc, vor să placă și să fie admirați, de aceea trag ușor spre glumă și calambur, așteptând aplauzele.

Am avut mereu sentimentul, ascultându-l pe Doinaş, în adunările de la Uniunea Scriitorilor, înainte de 1989, dar mai ales în Aula Academiei, după 1990, că el nu vrea să placă publicului, ci să fie crezut. Ușor țeapăn, solemn, cu vocea ordonată și expresivă, își comunica opiniile fără să le timbreze aproape deloc afectiv. Comunica de la un etaj superior al ideilor și de la un anumit grad de subiectivitate bine controlată și temperată”. (Ştefan Augustin Doinaş, *Opere, Introducere*, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă.)

Pe Ştefan Augustin Doinaş, o parte dintre colegii săi de breaslă l-au apreciat, după cum este firesc, divers, și bine și rău. În schimb, mulți delatori de profesie i-au judecat cu asprime, chiar cu patimă, minusurile vieții sale generate de perioada de detenție politică din perioada comunistă, deoarece nu au avut în vedere în judecarea lui Doinaş contextul social și politic al acelor perioade.

Acum, făcând o retrospectivă a vieții și a activității de om al cetății, ca om public, pe poetul

Ștefan Augustin Doinaș, cred cu tărie, că trebuie să-l analizăm și să-l apreciem în funcție de perioada în care a lucrat și a creat.

Având privilegiul, cum am amintit la început, de a mă afla câțiva ani la rând aproape de remarcabilii oameni de cultură Nicolae Manolescu, Alecu Paleologu, Ioan Alexandru, actorul Ștefan Radof și să fiu coleg de bancă cu Ștefan Augustin Doinaș de două ori, timp de patru ani, la Senatul României, în perioada 1992–1996, și timp de zece ani coleg în Academia Română, din anul 1993, până în anul 2002, anul plecării lui în ceruri, pot să-l apreciez în contextul perioadei pe care a parcurs-o.

Cea mai mare parte a perioadei în care a lucrat Ștefan Augustin Doinaș, înainte de anul 1989, a fost una dintre cele mai grele și mai complexe din întreaga istorie a României, marcată de ocupația sovietică, ideologizarea excesivă, destructurarea instituțiilor democratice și înlocuirea lor cu organele totalitarismului, distrugerea societății civile, degradarea libertăților academice și universitare, limitarea, până la dispariție, a libertății cuvântului și a opiniilor. În acest context este firesc să ne punem întrebarea cu ce au contribuit intelectualii noștri din acea perioadă nefastă la progresul societății românești?

Pentru a răspunde cât mai corect la această întrebare, pentru a așeza fiecare personalitate a perioadei în galeria timpului la locul unde i se cuvine, pentru a evalua cât mai bine meritele și erorile, luminile și umbrele acestor bărbați, inclusiv ale lui Ștefan Augustin Doinaș, care au trăit și muncit sub vremuri grele, nu trebuie să eludăm contextul social-politic amintit anterior. Prin urmare, factorul determinant în aprecierea personalității, în evaluarea eforturilor și rezultatelor activității lor, inclusiv ale lui Doinaș, trebuie să fie efectele perene peste timp. Orice om, în oricare perioadă, are luminile și umbrele lui. În acest moment, când îl evocăm pe Ștefan Augustin Doinaș, să vedem chipul său luminos, să vedem partea frumoasă a fiecărei perioade, deoarece istoria ne va judeca pe fiecare dintre noi și pe noi toți, ca societate și sistem, funcție de ceea ce am făcut bine sau rău acestui neam, funcție de ceea ce am făcut, am construit în societate, funcție de ce am creat în cultura și știința noastră. Și, har Domnului, Doinaș a creat! Deci, să nu acoperim

luminile și să nu ne dăm înapoi din a ne asuma erorile predecesorilor și ale noastre. Este spre binele neamului românesc, spre întronarea adevărului, spre educarea tineretului, mai presus de toate, spre refacerea, atât de necesară, a moralității societății noastre.

După cum rezultă din cronologia întocmită de profesorul Alexandru Ruja, Ștefan Popa – cunoscut ca scriitor cu numele de Ștefan Augustin Doinaș – s-a născut, la 26 aprilie 1922, în localitatea Caporal Alexa din județul Arad, sat care se numea înainte Cherechi. Era o localitate bine așezată, o vatră puternică, bogată, deci, la fel ca altele apropiate din Câmpia de Vest: Sântana, Șimand, Pâncota, Zărand, Șiria, Curtici, Pecica, Socodor. Părinții săi – Florița, n. Laza, și Augustin Popa – erau oameni gospodari „cu stare”, pe care adeseori Doinaș îi evocă în scrierile sale:

„M-am născut într-o casă de oameni înstăriți. O gospodărie înstărită, la Caporal Alexa era compusă din casă, curte, grajd, colnă – șură – grădină, toate lucrurile acestea alcătuind o arie mare, cum era la noi, unde erau căpițe de fân sau paie și chiar pupuri de tulei. Deci, toate lucrurile acestea dădeau impresia unei bune stări, care nu era doar aparentă, ci era, într-adevăr, reală”.

Legăturile sufletești ale lui Doinaș cu mediul său rural, cu satul natal, cu originile țărănești, de care a fost mereu mândru, și modul cum s-a simțit în satul lui sunt descrise atât de frumos în versuri, astfel:

*„Aici am fost întotdeauna-n centru
Cu ochiul spânzurat de-o stea, eram
prea-nlănțuit pe verticală pentru
a mai râvni vreo zare. Nici un ram,
din câți copaci! n-ar fi putut să-ntindă
o frunză spre-a-mi schimba ierbosul hram (...)
Copilule, ca ieri cutreierai
aceste câmpuri, înverzite jaruri
ce pâlpâiau ca pe-un imens vătrai!
Născut, crescut, și-ades muștrat de haruri
eram mușcat de aur și tămâi;
iar noaptea-n somn, ca înger, sfinții aburi
de pâine mă vegheau la căpătâi.
Gutui ca lămpi lehuze pe dulapuri,
mirozna frunzelor de dud, când ard,
și izul fad al mușchiului pe jghiaburi, –
o, sat pierdut, imperiul meu de nard.”*

A urmat școala primară în satul natal, Caporal Alexa, din Câmpia Crișului, pe care îl descrie cu nostalgie, peste ani:

„Lumea din care provin, satul ardelenesc, era un univers în miniatură, perfect constituit, cu ethosul lui aparte, cu tradiția lui foarte puternică, cu prejudecățile inerente, care – toate – în mine au lăsat urme. Faptul că mama mea, o țărăncă, socotea că nu se face ca o gospodină adevărată să iasă la odihnă pe lavița din fața casei, decât duminica după-amiază (pentru că, în restul timpului, are treburi ce nu pot fi amânate) spune mult. Mama mea era, poate, o excepție: dar tocmai excepțiile dau măsura nobilă a unei vieți. [...] Pe măsură ce tradiția se dizolvă în timp (se pare că timpul este foarte corosiv, în privința aceasta, mai ales timpul atât de rapid al acestui secol), nu putem să păstrăm, în toată splendoarea lor, valorile tradiționale, decât mitizându-le, adică ridicându-le deasupra timpului, decretându-le alterabile. Sunt ele hrana creatorului? Uneori da, alteori nu. Pentru mine ele acționează ca niște drojdii, fără de care imaginația mea nu poate să fermenteze și să crească.”

După ani, asemenea lui Blaga, și Rebreanu va regreta satul copilăriei sale, care, în perioada comunistă, nu a mai existat așa cum l-a cunoscut și iubit Ștefan Augustin Doinaș, în copilărie.

„Pe vremea represiunii comuniste, părinții mei au fost declarați chiaburi. În fond erau proprietarii a 16 ha de pământ! Dar, gospodăria, fără îndoială, dacă aș vedea-o astăzi, așa cum era atunci, ar fi cu totul impresionantă! Astăzi, în general, țărani nu mai dispun de utilajele de care dispunea pe atunci un țăran înstărit.”

Am ascultat cuvântul rostit de Ștefan Augustin Doinaș și în data de 26 aprilie 2002, la Academia Română, când a fost sărbătorit la împlinirea vârstei de 80 de ani, din care citez:

„Cu trecerea timpului, viața se transformă – dintr-un dar – într-o sarcină. Nimeni nu ne obligă să trăim mult, dar, dacă facem imprudența aceasta, se cuvine s-o și justificăm. Vedeți, romanticii trăiau puțin. Ei nu se temeau să moară, pentru că erau siguri de nemurire. Noi, modernii, ne străduim să adunăm ani mulți, pentru că facem confuzie între cantitate și calitate”.

S-a stins din viață, peste o lună, la 25 mai 2002.

La aflarea morții sale, celebra primbalerină a Operei Române, soția, Irinel Liciu, și-a oprit singură lumina ochilor și bătaia inimii cu cuvintele: *„Domnul meu și Dumnezeu meu, iartă-mă, Doinaș, dulcele meu, o prea mare iubire ucide”*, iar exegetul său, Alexandru Ruja, se întreabă: *„Să fi avut, oare, Doinaș premoniția sfârșitului său?”* Deoarece despre moarte, Doinaș a scris poezia cu titlul *Despre moarte*, ca despre un fapt simplu:

*„Cât de simplu moare orice om!
Chipul, zi de zi, i se desface
ca o frunză tânără din pom”.*

Iar despre viața lui stinsă, în *Epitaf*, la numai 23 de ani (1945), Doinaș scrie:

*„Uitați-mă. Și nici un val mai sprinten
să nu atingă țărmul vostru dur,
nici glas răzbit din limbul meu obscur,
nici pasăre, nici fir de vânt, nici pinten.
Absența mea să fie goală.
Ca pentru totdeauna dus să fiu [...] și ca să nu purceadă amintire
din lene, slăbiciune sau nărav,
muițați în răs prostesc cuvântul grav
și ocoliți cuvântul de iubire.
Așadar, mie – mortului – uitare.
Praf să s-aleagă de scriptura mea:
ca fiecare dintre voi să-și ia
măsura drept temei pentru-ngâmfare”.*

Despre tragicul eveniment al plecării în ceruri, am așezat pe hârtie¹ sentimentele mele profunde de regret și compasiune referitor la marea dispariție a lui Ștefan Augustin Doinaș din lumea românească:

„Cu puțin timp în urmă, cultura românească, Academia Română, viața politică și publică din țara noastră, noi toți, am pierdut un mare cărturar, un mare poet și, deopotrivă, un remarcabil și lucid om politic, un mare prieten: Ștefan Augustin Doinaș. Ștefan Augustin Doinaș s-a făcut cunoscut în primul rând ca poet și eseist, provenind din rândurile cercului literar de la Sibiu condus de Lucian Blaga, iar în anii din urmă, ca publicist sau prozator, romanul T de la Trezor, ultima sa creație, a fost nominalizat, în anul 2001, la Premiul pentru proză al Uniunii Scriitorilor din România.

Debutul ca poet a avut loc, în 1939, în «Jurnalul literar», iar în 1947, a primit Premiul

«Eugen Lovinescu» pentru manuscrisul Alfabet poetic. Din 1956 a fost redactor la revista «Teatrul», iar din 1969, redactor al revistei «Secolul XX».

Ștefan Augustin Doinaș a fost un distins eseist, cu o vastă cultură filosofică. S-a remarcat și ca excelent traducător al unor capodopere ale literaturii universale.

Academician și președinte de onoare al Uniunii Scriitorilor, laureat al numeroase premii internaționale și naționale, Ștefan Augustin Doinaș s-a implicat, în ultimii 12 ani, și în viața politică, fiind senator de București din partea Partidului Alianței Civice, în legislatura 1992–1996, membru fondator al Grupului pentru Dialog Social, al Alianței Civice și al Partidului Alianței Civice.

Am fost coleg cu Domnia Sa la Academia Română și în Senatul României. Mi-l amintesc, ca senator, cât de elegante și pline de substanță au fost cuvântările lui Ștefan Augustin Doinaș. Rămân remarcabile și pline de pilde, sper pentru noi toți, discursurile rostite atât în Senatul României, precum și scrierile sale politice publicate în mai multe ziare și reviste.

La Academia Română, ori de câte ori vorbea academicianul Ștefan Augustin Doinaș, ne aflam, de fapt, în fața unui discurs regal. Orator de neegalat!

Partidul Național Liberal i-a acordat, chiar în ultima sa zi de viață, Premiul «Ion I.C. Brătianu», în semn de profundă prețuire pentru întreaga sa activitate.

Săgețile mitice ale morții alegorice l-au ajuns din urmă pe prințul contemporan nouă, care a tronat aristocratic gândirea lirică, filosofică, politică decenii la rând, ca-ntr-o devenire simbolică a tot ce divinitatea i-a creat har gândirii românești.

Iată cum cel hărăzit de Dumnezeu să lumineze, atunci când a fost întuneric în lirism, să lumineze atunci când neguri pluteau în politică, să lumineze cu limpezimea apei, clarul lunii și prospețimea firului de iarbă caractere în formare, să dăltuiască și să se dăruiască în iubire pleacă dintre noi și ne lasă sărăciți spiritual, frustrați într-o mare pierdere valorică.

Ștefan Augustin Doinaș, care și-a creat un nume al nemuririi prin mirajul **colților de argint**,

va rămâne integrat în spiritualitatea plaiului mioritic și, încărcat de acest parfum ales, în spiritualitatea universală, va dăinui ca simbol al nemuririi noastre.

Acum, la despărțirea de Prințul din Levant, să-i păstrăm veșnic vie memoria marelui dispărut.

În momentul greu, al plecării în ceruri, în semn de adânc respect și profund regret, încheiem cu câteva rânduri și gânduri ale lui Doinaș despre **Prințul din Levant**, căzut și el de colții de argint ai mistrețului, din poezia «Mistrețul cu colți de argint»:

«– Stăpâne, mistrețul cu colți ca argintul,
chiar el te-a cuprins grohăind sub copaci.
Ascultă cum latră copoii gonindu-l ...
Dar prințul răspunse-ntorcându-se: – Taci
Mai bine ia cornul și sună într-una.
Să suni până mor, către cerul senin...
Atunci asfinți după creștete luna
și cornul sună, însă foarte puțin»”.

*

Nu pot încheia aceste rânduri fără a evoca, în câteva cuvinte, poate prea sărace, modul în care l-am cunoscut și l-am văzut pe Ștefan Augustin Doinaș împreună cu soția sa – delicata, distinsa, magnifica balerină Irinel Liciu. Din când în când, nu foarte des, i-am întâlnit, luând masa, la Casa Oamenilor de Știință a Academiei Române din Piața Lahovari. Deși, ambii la o vârstă respectabilă, erau de o distincție intelectuală aparte: discreția și eleganța parcă făceau parte din sufletul, din comportamentul și trupul lor. Mai presus de toate aveau, fără ostentație, o aleasă armonie a cuplului intelectual de marcă.

Cât privește perioada „politică”, de senator a lui Doinaș, am câteva amintiri inedite din timpul extraparlamentar petrecut de grupul nostru, după orele, nu de puține ori lungi, grele, obositoare, uneori plictisitoare de program parlamentar, când, și noi ne permiteam să mergem împreună la câte o „relaxare”. Din grup nu lipseau niciodată Nicolae Manolescu, Conu’ Alecu Paleologu, actorul poet Ștefan Radof, doctorul Emil Negruțiu, câteodată poetul Ioan Alexandru (căruia, deși nu făcea parte din grupul nostru politic, îi făcea plăcere compania noastră extrapolitică) și, evident, Prințul (cum îi plăcea lui Ștefan Radof să i se adreseze) Ștefan Augustin Doinaș.

În grupul nostru, animator era, desigur, marele actor Ștefan Radof, care, mereu pus pe glume, îl provoca pe mai taciturnul Doinaș, căruia i se adresa, cum am prezentat mai sus, *Prințe* sau *Tizule* (amândoi fiind Ștefan): „*Hai spune-ne ce admiri tu, ca poet, cu simț artistic deosebit, mai mult și mai ca frumos pe lumea asta?*”

Răspunsul lui Doinaș, conform dorinței sale, a rămas la discreția noastră, întrucât se referea la soția sa, marea balerină Irinel Liciu.

Este greu de descris în cuvinte atmosfera selectă a grupului, care mi-a rămas întipărită pen-

tru totdeauna în minte și în suflet, datorată momentelor admirabile petrecute împreună cu acești magnifici, în primul rând, intelectuali români, din care, cu aleasă distincție și dedicație, a făcut parte și **Prințul Ștefan Augustin Doinaș**.

Notă

¹ P.I. Oțiman – *Prințul din Levant*, în vol. *Drumuri și popasuri. Oameni și fapte dintr-o viață*, Editura Academiei Române, 2017.

Opera lui Ștefan Augustin Doinaș sub semnul înaltei culturi*

Alexandru Ruja**

Există momente existențiale și de creație literară datorită cărora pe Ștefan Augustin Doinaș, poet de valoare națională, membru prestigios al Academiei Române și al Cercului Literar de la Sibiu, îl putem asocia cu spațiul cultural existent în jurul a două centre universitare, academice, culturale puternice: Timișoara și Arad. În primul rând prin locul nașterii, localitatea Caporal Alexa (Cherechi) din județul Arad, la 26.IV.1922, prin anii de școală petrecuți în localitatea natală și la Liceul „Moise Nicoară” din Arad. Dar și prin o parte din opera sa creată aici, pentru că, după terminarea facultății, a fost nevoit să plece din Cluj și să se retragă în satul natal. Se știe că, după schimbarea de regim, împotriva membrilor Cercului Literar de la Sibiu s-a dezlănțuit o adevărată prigoană politică, iar cei mai mulți au părăsit Clujul. În perioada 1948–1950, Doinaș a fost profesor de limba și literatura română la Caporal Alexa, iar între 1950–1953, profesor la Hălmagiu. Aici a început traducerea tragediei *Faust* de Goethe¹, a scris piesa de teatru *Brutus și fiii săi*² și ciclul de poezii *Sonetele mâniei*³. Evident că nu putea să publice atunci nimic din ceea ce a scris sau a tradus. În perioada 1953–1955 a fost profesor în localitatea Gurahonț din județul Arad. Deci, Ștefan Aug. Doinaș a fost legat puternic de această parte de țară, de orașele Arad și Timișoara. La Timișoara a venit de mai multe ori, având aici doi buni prieteni, pe Ovidiu Cotruș și pe Deliu Petroiu. La Ovidiu Cotruș a locuit un timp, înainte de a pleca la București. De Timișoara este legat și prin colaborarea la revista „Scrisul bănățean”,

apoi „Orizont”, revista timișoreană fiind între primele din țară care îi publică poezii (încă din 1956), facilitând revenirea poetului în presă⁴.

Trecerea timpului profilează și stilizează mai exact imaginea poetului irepetabil, a intelectualului de anvergură, a eseistului și teoreticianului încărcat de marea cultură, a omului afabil și distins care este (*nu*, a fost) și rămâne Ștefan Aug. Doinaș. L-am cunoscut pe poet în primăvara anului 1976, când l-am invitat la o întâlnire literară în orașelul de pe valea Crișului Alb, unde îmi desfășuram activitatea ca profesor. A venit împreună cu soția sa, Irinel Liciu. I-am făcut o prezentare la acea întâlnire, de care se vede că poetul a fost mulțumit fiindcă a scris pe volumul său de *Versuri* următoarea dedicație: „Criticului literar, omului de aleasă cultură, Domnului Alexandru Ruja, cu recunoștință pentru o excepțională prezentare, cu alese sentimente de stimă și prietenie. Ștefan Aug. Doinaș. 28.IV.1976, Chișineu-Criș”. A fost singura dată când l-am întâlnit, dar a fost suficient, din discuția avută, să-mi dau seama despre anvergura și valoarea omului de cultură. Am publicat, în anul următor în revista „Orizont”, un eseu despre poezia sa, sub titlul *Ștefan Aug. Doinaș și limpiditatea expresiei*⁵. Doinaș avea o structură de autentic intelectual, bine calibrat cultural și orice discuție cu el însemna un câștig de cunoaștere în plan cultural. Agreabil în dialog, poetul se manifesta cu un normal respect pentru conlocutor, cu modestia omului rafinat de înaltă cultură, fără vreo prețiozitate în vorbire, dar și fără să coboare

*Alocuțiune susținută la simpozionul științific „Ștefan Augustin Doinaș – o sută de ani de la naștere” (6 mai 2022, Aula Filialei din Timișoara a Academiei Române)

**Profesor universitar dr., Universitatea de Vest din Timișoara

discuția ori dezbateră vreunei idei sub un anume standard cultural.

Peste mai mulți ani (1998), la sugestia lui Ștefan Aug. Doinaș am fost invitat la un simpozion organizat la București de către Muzeul Național al Literaturii Române, având ca temă *Scriptori români – diplomați*. Știa că mă ocup de Aron Cotruș și că am documente inedite despre activitatea de diplomat a poetului în Italia, Polonia, Spania. Am susținut acolo o comunicare pe această temă, care a fost publicată în revista „Manuscriptum”⁶. Din diverse motive, Doinaș nu a putut participa la simpozion. Rețin participarea lui Dorli Blaga care a vorbit despre activitatea de diplomat a lui Lucian Blaga. În anul următor, i-am solicitat un interviu lui Doinaș, iar poetul a răspuns cu promptitudine întrebărilor mele, menționând răspunsurile printr-un text scris (4 mai 1999). Dacă acestea au fost întâlniri cu Ștefan Aug. Doinaș în timpul vieții sale, întâlnirea cu opera sa literară a fost permanentă. Îi cunosc bine opera poetică, fapt ce mi-a permis să realizez ediția de *Opere*⁷, în două volume, care cuprinde integral poezia sa (plus un număr de poezii care nu au fost incluse în volume și pe care le-am recuperat din reviste), ediție apărută sub egida Academiei Române. Ediția, care are o extindere de peste două mii șase sute de pagini, a apărut în colecția *Opere fundamentale*, coordonată de acad. Eugen Simion.

Despre poezia lui Ștefan Aug. Doinaș am scris de-a lungul timpului și cred, în continuare, că el rămâne poetul emblematic pentru literatura română actuală, cu o poezie care a deschis un alt orizont liricii românești și a statuat un alt mod de raportare la marea literatură, în care *factorul cultural* a devenit dominant. Doinaș trebuia să debuteze editorial în anul 1944, la o vârstă tânără, de douăzeci și doi de ani, când avea gata pentru tipar volumul *Manual de dragoste*, după cum rezultă dintr-un anunț: „Membrii Cercului Literar speră să poată face să apară în decursul acestui an literar o serie de lucrări în colecția personală a Cercului: *Contribuții la ideea de sistem în estetică* (Victor Iancu); *Noi poeți români – antologie franceză* (H. Jacquier); *Baladele Regelui* (Radu Stanca); **Manual de dragoste (Ștefan Aug. Doinaș)**; *Ora de franceză* (Ioanichie Olteanu); *Arta portretului la Eminescu* (C. Regman);

Introducere în poezia română (I. Negoïtescu)”. Speranță zadarnică, niciuna dintre aceste lucrări nu a apărut, deși erau gata pentru publicare. Parcă prevăzând schimbările ce vor veni în anunț s-a folosit sintagma „speră să poată face să apară”⁸.

Vremurile au fost potrivnice cerchiștilor, i-au fost potrivnice și poetului încă mult timp; a trebuit să treacă alte două decenii de la această încercare, pentru a debuta cu volumul *Cartea marelor* (1964). De aici până la ultimul volum de autor, apărut în timpul vieții poetului, – *Ovidiu la Tomis: versuri „din exil”* (1998) – se întinde activitatea poetică a unuia dintre poeții irepetabili ai literaturii române, cu o poezie în care solemnitatea ritualului poetic se unește cu farmecul unei limbi rafinate prin filtru cultural. Prin poezie se consolidează puntea spre echilibrul cosmic – „Poezia, echivalență-ntre hazard și lume”. Ștefan Aug. Doinaș este prea conștient de valoarea actului poetic ca să nu-l cenzureze mereu prin estetica unei rațiuni culturale. El află sentimentul statorniciei și înălțimii culturale a poeziei în echilibrul dintre efluviile romantice, de imagini nebuloase și imperfecte, spiritul clasic, geometrizat în forme perfecte și turbulența imaginativă a liricii moderne. Își răspund măsurat și egal, într-o înaltă sferă a cosmosului poetic, sonorile limpezi ale clasicității și cele contorsionate de fantezie ale unui romantism întins spre expresia mai descongestionată a poeziei moderne. Lirica lui Ștefan Aug. Doinaș reprezintă această unitate în poezia română contemporană.

Dar această profunzime a factorului cultural, această continuă contaminare de cultură care, cum spune Doinaș, „constituie baia lustrală de fiecare zi a poetului”, se observă cu claritate și în eseurile, studiile și articolele sale, parte fundamentală a operei, destul de extinsă, despre care s-a scris și s-a vorbit mai puțin. La centenarul nașterii sale și la două decenii de la moarte, alături de inconfundabila sa poezie se așază sub semnul mai înalt al culturii și opera de exegeză literară, de cultivare a unei atitudini distincte față de problemele modernității și neomodernității poetice, de conștientizare a condiției adevăratelor valori literare.

Eseurile lui Ștefan Aug. Doinaș vin dintr-o relație cu filosofia culturii. Eseiului îi repugnă superficialitatea, privirea pe deasupra și de aceea

mereu sondează în adâncimea ideilor, se plasează pe o dimensiune filosofică a interpretării. Fie că sunt eseuri pe o chestiune teoretică, fie că discută o problemă aplicată operei unui scriitor, întotdeauna analiza are profunzime, făcând dovada cunoașterii și stăpânirii unei sfere de cultură cum puțini dintre scriitorii noștri o fac. Discutând despre *Dialectica liricii moderne*⁹ eseistul observă un fapt esențial, dar nu întotdeauna reținut de comentatori, în legătură cu paradoxul limbajului poeziei moderne. Și anume că „negația nu desființează lucrul negat”. Și demonstrează rolul negației în limbajul poetic modern, în care funcția mitopoeică se păstrează.

Doinaș a scris multe eseuri despre poezia modernă, dar întotdeauna textul are claritate, limpezime clasică și orizont cultural. În eseu *Câteva mituri ale poeziei moderne* concluzia este exprimată logic și elegant. „Polarizând în mituri ale originii și mituri ale sfârșitului, laicizate și refuzându-și orice figurație antropomorfică, toate aceste plăsmuiri – Inteligența, Fantezia, Tăcerea, Neantul, Absența, Vocalele, Necuvintele, Ficțiunea, Tiparele, Limbajul, Increatul, Eul modern etc. etc. – constituie zeii mitologiei lirice a timpului nostru: născându-se înarmate până-n dinți ca Palas, frumoase și seducătoare ca Afrodita, capricioase ca Zeus, egocentrice ca Narcis, iscusite ca Hefaistos, sau viclene ca Hermes, ele își dispută poetul modern, pentru a face din gura lui propriul oracol.”¹⁰ Sunt multe studiile și eseurile care pot fi citate și despre care se poate discuta: *Tragic și demonic*, *Eseu asupra poeziei lui Lucian Blaga*, *Poetica lui Valéry, Mallarmé și secesiunea limbajului*, „*Legenda lumii*” la Heidegger și Blaga, *Cvadrupla conștiință a poeziei moderne*, *Poezie și experiment*, *Dialectica liricii moderne*, *Câteva mituri ale poeziei moderne*, *Jorge Luis Borges sau Gâlceava cărturarului cu lumea*, *Nietzsche și „discursul mixt”* ș.a.

Să rămânem în acest articol la un studiu din perioada tinereții universitare, *Tragic și demonic*, pentru că arată ansamblul de cultură în care se mișca scriitorul încă din acei tineri ani. Este o perioadă din care nu trebuie uitată nici articolele de atitudine, mai puțin comentate sau chiar necunoscute, cum este articolul *Epurăția în artă*¹¹. Reîntoarcerea la perioada de tinerețe a scriitorului arată ce beneficii ar fi avut literatura română dacă

schimbarea de regim nu l-ar fi exclus pe Doinaș din spațiul literar, alături de colegii săi de generație, scriitorii din Cercul Literar de la Sibiu și dacă nu ar fi făcut loc, în schimb, carierismului, oportunismului și veleitarismului literar. De aceea este, cred, benefic să privim opera/activitatea lui Doinaș dinspre centenar spre tinerețe. Curajul tânărului Doinaș de a dezvălui intenția de masacrare a culturii române prin acțiunea de epurare poate fi privit acum, prin grila istoriei și trecerea timpului, ca un act aproape sinucigaș, având în vedere pericolul la care s-a expus tânărul poet. Un act de curaj, în primul rând, de care nu știu câți dintre aceia care astăzi îi dau „lecții” scriitorului ar fi fost în stare. Scris și publicat la o vârstă tânără, la nici douăzeci și doi de ani, în articolul *Epurăția în artă*, Doinaș ia atitudine publică față de eliminarea unor personalități culturale și științifice din instituțiile publice, a unor scriitori și jurnaliști din presă, a unor academicieni din Academia Română. Doinaș ia apărarea scriitorilor, a oamenilor de cultură, a dreptului acestora la opinie, într-un timp al bulversării valorilor, al etichetelor politice puse pe anumiți scriitori, care deveneau acte de acuzare și conduceau la procesul de epurăție.

Procesul de epurăție, care va porni ca un tăvălug peste cultura română câțiva ani la rând, a fost intuit, a fost prevăzut de poet, care atenționează din timp asupra lui. „Se pretinde din ce în ce mai insistent în ultimul timp epurăția unor personalități literare și artistice. Dacă ar fi un simplu glas izolat, stârnit din naive și inofensive ambiții de ucenic, l-am trece cu vederea; însă fenomenul s-a generalizat, devenind o larmă ordinară, care a invadat incolora pagină a II-a a întregii noastre prese. Uneori în coloane întregi, semnate de nume fără nicio rezonanță sunt atacați vulgar unii dintre fruntașii scrisului românesc.[...] Un scriitor este înainte de toate un factor care îmbogățește patrimoniul spiritual al unei națiuni, o valoare, care promovată în veșnicie rămâne intangibilă. Lovind la un moment dat în instituțiile de cultură care l-au răsplătit la modul relativ și adiacent, – dacă au binevoit să o facă! – și cerând înlăturarea lui de la un foarte înalt scaun, nu se realizează altceva decât denigrarea autorității spirituale a unei instituții ca, de pildă, Academia. În această lume a valorilor, epurăția nu se poate face în fiecare clipă,

de către oricine, pe baza unei simple etichete politice.” Ștefan Aug. Doinaș și numește categoria celor care îndemnau la epurația valorilor, pregătind atmosfera pentru un asemenea proces, care, din păcate, s-a produs în anii postbelici în cultura română. „Aname, remarcăm că cei ce îndeamnă, vociferând la epurație sunt tocmai elementele cele mai labile ale scrisului românesc, elementele ocazionale și spălăcite, care încearcă în felul acesta să-și facă o trambulină pentru salturi politice. Sau mai sunt o serie de tineri, insuficient educați pentru un stil cultivat și prea puțin coțiți pentru seriozitate, care compromit gazetăria prin oportunistism domestic și vulgaritate.”

Articolul lui Doinaș arată o conduită morală, culturală pe care scriitorul și-a conturat-o încă de atunci și, dacă nu cumva este prima atitudine publică de acest fel a unui scriitor, este cu certitudine între primele. După încheierea războiului, din 1945, a început epurarea personalităților din instituțiile publice, din Academie, din universități, din redacțiile revistelor, iar prin Legea nr. 364 din 2 mai 1945 s-a hotărât înființarea unei comisii care a stabilit lista cu cărțile și publicațiile care trebuia epurate, din «biblioteci, anticării, librării...».

Studiul din perioada tinereții universitare, *Tragic și demonic* dezvoltă problematica despre cele două paradigme culturale/filosofice/literare și dacă Ștefan Aug. Doinaș ar fi reușit să lărgescă demersul exegetic aducându-l în relație cu cercetările mai noi în domeniu, ar fi rămas o lucrare de referință nu doar în cultura română. Și așa este unul dintre cele mai importante studii despre tragic și demonic. Studiul a fost publicat târziu, în volumul *Lectura poeziei*¹², dar a fost lucrat, inițial, ca teză de licență, în coordonarea lui Lucian Blaga¹³. Cercetarea tânărului student nu era doar rezultatul unor obligații de nivel universitar în vederea încheierii studiilor, ci se încadra în preocupările tinerilor din „Cercul Literar”, după cum mărturisește chiar autorul: „Atunci când au fost scrise ele se încadrau perfect în atmosfera Cercului Literar, în care problematica tragicului a constituit, poate, obiectul teoretic cel mai îndelung dezbătut: tineri scriitori, în plin proces de edificare interioară, noi vedeam în tragic o dimensiune a vieții și artei. În problema tragicului artistic, lucrarea mea încerca să ajungă la o soluție

personală, prin corelarea fenomenului în cauză cu demonicul, noțiune goetheeană, frecventată prin intermediul unor lucrări ale lui Blaga”¹⁴

Înainte de a ajunge la exemplificarea prin opere literare, autorul operează fine disocieri de ordin teoretic pentru clarificarea conceptelor, *tragic* (folosit cu valoarea adjectivală), *tragicul* (substantiv), *ideea de tragic*, *demnitatea tragică*, *conștiința tragică*, *eroul tragic*, *fenomenul tragic*, *voința tragică*, *funcția tragică*, *atmosfera tragică*, *nodul tragic*, poate mult prea multe concepte pentru a putea fi limpezite într-o vreme ea însăși încărcată de tragic (în sensul obișnuit al termenului), cum a fost vremea în care Doinaș și-a elaborat studiul. În discuția asupra destinului eroului tragic, a personalității sale, esențială rămâne identificarea *conștiinței tragice*; nu orice personaj al unei opere care sfârșește prin moarte este un personaj tragic. El trebuie să-și asume și să-și conștientizeze condiția tragică. „Este indiscutabil că trebuie să deosebim personajul care are *conștiința tragică*, de cel ce nu o are, – și totodată să lămurim aceste concept; operația este necesară pentru a putea disocia între prăbușirea plină de sensuri a eroului tragic și moartea nesemnificativă a unei victime. Planul distincției este, fără îndoială, unul interior sferei spirituale a eroilor.”¹⁵ Argumentarea merge în acest sens al înțelegerii și al demonstrării tragicului. Tragicul nu poate exista într-un „cosmos monist și mecanic”, ca urmare a unei oarbe fatalități, ci pentru ca tragicul să existe „lumea trebuie să cunoască libertatea, iar individul uman să se miște într-un plan în care actele sale să fie determinate de propria voință.”

Ștefan Aug. Doinaș trece dincolo de ideea tragicului fixată pe personaj, lucru oarecum mai cunoscut, și își extinde comentariul și analiza înspre *tragic și sfera morală*. *Necesitatea tragică* este mai mult decât o simplă determinare în destinul eroului, al personajului, ea transcende existența chiar existentă sub forța destinului și reprezintă o „expresie metafizică”. Poate să existe o interferență între sfera tragicului și sfera morală, nu se poate nega că „tragicul și moralul se întâlnesc și se influențează reciproc”. De aici, însă, până la a stabili o cauză directă între moral și tragic, de tipul cauză și efect, o echivalență de tip matematic între faptă și răspundere distanța este mare și nu are justificare. Condiția tragică a

unui personaj rămâne dincolo de condiția moralității lui. După contemplarea tragicului – afirmă eseistul – sfera morală se reduce la o dimensiune și importanță minime, iar concepte ca *vină*, *pedeapsă* (din sfera morală) rămân simple noțiuni, fără o relevanță majoră în definirea tragicului. *Răul* din fenomenul tragic există *dincolo* de simpla înțelegere și definire a unor noțiuni ca *drept* și *nedrept*, *vinovat* și *nevinovat* manifestate în sfera morală. Acest *dincolo* s-ar putea localiza în ceea ce autorul studiului numește *zarea metafizică*. Fenomenul tragic are, deci, o *semnificație metafizică*.

Partea a doua a studiului se ocupă de *fenomenul demonic*. Direcția asupra demonicului a deschis-o Lucian Blaga¹⁶, având în vedere opera lui Goethe, în care găsea mai mult sensuri: metafizic, istoric, estetic, etic, psihologic, biografic, filosofic (în teoria geniului și filosofia culturii). Ștefan Aug. Doinaș urmează această direcție, dar îmbogățește comentariul, chiar dacă față de partea dedicată tragicului, secțiunea despre demonic este mai redusă și arată că Doinaș nu a mai avut timpul necesar pentru a-și definitiva studiul. Cu toate că argumentarea nu a putut fi suficient de consolidată, ideile lansate sunt importante și ne arată cât de complexă putea fi o exegeză asupra demonicului, ca paradigmă esențială în literatura pornită din romantism spre modernitate. În argumentarea sa, eseistul depășește definițiile limitate ale demonicului, cum ar fi semnificația religioasă care identifică demonicul cu diabolicul, sau aceea care fixează demonicul strict într-o problemă morală, văzând lucrurile într-o logică de suprafață prin simpla antinomie pozitiv/negativ, rău/bun.

Eroarea unei asemenea viziuni asupra demonicului ar consta în faptul de „a coborî demonicul din vastul spațiu cosmic și a-l situa ca o forță imanentă în ființa umană”. Dacă până la un punct Ștefan Aug. Doinaș merge pe linia deschisă de Lucian Blaga prin a discuta *semnificația metafizică* a demonicului, el lărgeste discuția asupra demonicului, analizând relația demonic și antinomic, demonic și destin, evidențiind elementele contradictorii în manifestarea fenomenului demonic, caracterul său enigmatic, prezența paradoxului în manifestare, dar și în încercarea de definire. Pe urmele lui Goethe dar folosind și concluziile lui Lucian Blaga din studiul său *despre gândirea*

magică, eseistul discută și relația demonicului cu magicul, considerată importantă pentru a configura cât mai exact esența demonicului. „Eficacitatea omului demonic, acea depășire prodigioasă pe care faptele sale o realizează față de propriile lor determinări înseamnă o imixtiune magică; după cum valența demonică a unei arte (muzică, poezie) se datorează, de asemenea, unor elemente magice. Fără a putea distinge dacă demonicul este un component al magicului, sau dacă fenomenele, în izvorul lor vag, irațional, sunt independente, îndrăznim a susține că există manifestări magice lipsite de calitatea demonică, dar nu există manifestări demonice fără un anume dozaj, o sarcină magică.”¹⁷

Partea studiului despre *Tragic și demonic în istoria tragediei* a rămas neterminată. Ștefan Aug. Doinaș a reușit să scrie doar despre *tragic și demonic la Eschil*, deși intenția era să cuprindă istoria tragediei, să identifice în fiecare „epocă istorică prezența paralelă a simțământului tragic alături de ideea trăită a demonicului, ambele contribuind, ca elemente de dozaj, să stabilească *Weltanschauung*-ul timpului respectiv; pentru a surprinde expresia acestei concepții despre lume și cristalizarea ei artistică, în tragedie”¹⁸.

Tragicul a fost o problemă care i-a preocupat pe tinerii studenți din Cercul Literar și chiar dacă nu au scris atunci despre tragic deși studiau intens tema, problema a reverberat mai târziu în studiile lor aplicate operelor din literatura română. Pentru a vedea amplitudinea fenomenului ar fi suficient să amintim studiul lui Ovidiu Cotruș despre *Eminescu și conștiința tragică a existenței*¹⁹ sau studiile lui Eugen Todoran: *Realismul tragic în proza lui Ioan Slavici și Tragicul „sufletelor simple” în „Năpasta” lui Caragiale*²⁰. Eugen Todoran analizează problema tragicului și în opera eminesciană, într-un capitol extins din impozantul său volum dedicat lui Eminescu: *Istoria, eroul, tragicul*²¹.

Eseurile, studiile și articolele lui Ștefan Aug. Doinaș sunt foarte variate, înglobând texte despre poezie și limbajul poetic, sau dezvoltă discuții de anvergură despre diverse concepte literare, ori urmează un drum hermeneutic prin opera unui scriitor, sau face comparativă literară. Eseistul este dublat de un fin critic literar și de un teoretician cu o solidă încărcătură culturală din filosofie

și estetică. De la *Poezie și modă poetică*²² sau *Orfeu și tentația realului*²³ la *Lectura poeziei* sau *Măștile adevărului poetic*²⁴ există mereu un drum al altitudinii valorice.

Note

¹ Tragedia *Faust* de Goethe (partea întâi și partea a doua), în traducerea lui Ștefan Aug. Doinaș a apărut la Editura Univers din București în anul 1983.

² Tragedia *Brutus și fiii săi* (un prolog și trei acte), revăzută, va fi publicată foarte târziu, (în) „Contemporanul. Ideea europeană”, București, 1999, nr. 7, p. 5.

³ *Sonetele mâniei* au fost date spre păstrare poetului Ilie Măduța, dar au fost confiscate de Securitate când acesta a fost arestat și s-au pierdut. Peste ani, Ștefan Aug. Doinaș le va reface din memorie și va publica cele nouăsprezece sonete în revista „Secolul 20”, 1997, nr. 10–12 (număr dedicat exilului) și 1998, nr. 1–3. *Sonetele mâniei* (datate: Hălmațiu, 1953; Gurahonț, 1954) vor fi publicate și în volumul *Ovidiu la Tomis – versuri din exil*.

⁴ Ștefan Aug. Doinaș, *Alexandru refuzând apa*, (în) „Scrișul bănățean”, Timișoara, 1956, nr.9.

⁵ Ștefan Augustin Doinaș sau limpiditatea expresiei, eseu, (în) „Orizont”, Timișoara, 1977, nr. 35.

⁶ Aron Cotruș, *diplomat* („Este poate cel mai eficient atașat de presă străin la Madrid”) (în) „Manuscriptum”, București, anul XXIX, 1998, nr. 1–2, (110–111), p. 108–113;.

⁷ Ștefan Aug. Doinaș, *OPERE*, I–II. Text ales și stabilit, notă asupra ediției, note, comentarii, variante, cronologie și indici de Alexandru Ruja. Introducere de Eugen Simion. Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2016.

⁸ „Națiunea Română”, Sibiu, anul I, 1944, nr. 5.

⁹ Ștefan Aug. Doinaș, *Eseuri*, București, Editura Eminescu, 1996, p. 28–35.

¹⁰ Ștefan Aug. Doinaș, *Eseuri*, ed. cit., p. 87.

¹¹ Ștefan Aug. Doinaș, *Epurația în artă*, (în) „Națiunea Română”, Sibiu, anul I, 1944, nr. 2, 22 octombrie, p. 2.

¹² Ștefan Aug. Doinaș, *Lectura poeziei*, București, Editura Cartea Românească, 1980.

¹³ Deși și-a pregătit teza de licență – *Tragic și demonic* – cu Lucian Blaga, a fost nevoit să o schimbe într-o lucrare despre *intuiție* și să o susțină cu D.D. Roșca, deoarece Lucian Blaga a fost dat afară din Universitate, a fost „epurat”.

¹⁴ Ștefan Aug. Doinaș, *Lectura poeziei*, ed. cit., p. 419.

¹⁵ Ștefan Aug. Doinaș, *Tragic și demonic. Personalitatea și destinul eroului tragic*, (în) vol. *Lectura poeziei*, ed. cit., p. 434.

¹⁶ Lucian Blaga, *Daimonion*, (în) vol. *Zări și etape*, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 221–285.

¹⁷ *Tragic și demonic*, stud. cit., p. 484

¹⁸ *Tragic și demonic*, partea a III-a, *Tragic și demonic la Eschil*, p. 485.

¹⁹ Ovidiu Cotruș, *Eminescu și conștiința tragică a existenței*, (în) vol. *Meditații critice*, București, Editura Minerva, 1983, p. 158–169.

²⁰ Eugen Todoran, *Realismul tragic în proza lui Ioan Slavici; Tragicul „sufletelor simple” în „Năpasta” lui Caragiale*, (în) vol. *Secțiuni literare*, Timișoara, Editura Facla, 1973, p. 87–161.

²¹ Eugen Todoran, *Istoria, eroul, tragicul*, (în) vol. *Eminescu*, București, Editura Minerva, 1972, p. 242–260.

²² Ștefan Aug. Doinaș, *Poezie și modă poetică*, București, Editura Eminescu, 1972.

²³ Ștefan Aug. Doinaș, *Orfeu și tentația realului*, București, Editura Eminescu, 1974.

²⁴ Ștefan Aug. Doinaș, *Măștile adevărului poetic*, București, Editura Cartea Românească, 1992.

Cum se încheie fericit o ediție*¹

*Bogdan Mihai Dascălu***

Universitarul Alexandru Ruja a fost precedat de criticul omonim. El a făcut parte din grupul de cronicari și de recenzenți coagulat în jurul revistei „Orizont”, formați cu tact didactic și cu un bun simț al valorii de Nicolae Ciobanu și care s-au impus curând în lumea literară românească. Este suficient să-i amintesc aici pe congenerii săi, Cornel Ungureanu, Șerban Foarță, Marcel Pop-Corniș, Lucian Alexiu, Eugen Dorcescu, Silviu Guga și nu puțini alții. A fost o școală de publiciști literari, ale cărei roade s-au văzut curând și care a contribuit decisiv la impunerea literaturii din Banat pe plan național.

Alexandru Ruja a debutat în revista timișoreană în anul 1966 și, editorial, în anul 1979, cu volumul *Valori lirice actuale*, urmat, la intervale tot mai scurte, de alte cărți și tomuri, între care un loc aparte trebuie să revină celor două volume cu un titlu mai mult decât semnificativ: *Parte din întreg* și cuprinzătorul *Dicționar al scriitorilor din Banat*. Sunt acestea mai mult decât scrieri de referință, căci ele constituie indispensabile instrumente de lucru, la care recurg cu folos toți cei care se îndreaptă spre cercetarea și valorificarea literaturii din această parte a țării.

În paralel cu activitatea sa de critic, Alexandru Ruja s-a dedicat întocmirii unor ediții cu adevărat științifice, așa cum din păcate nu au apărut prea multe în timpul din urmă. Ele sunt închinat cu precădere unor scriitori transilvăneni, față de care a manifestat o veritabilă afinitate electivă: *Opere* de Aron Cotruș în trei volume, *Opere* de Ioan Alexandru în două volume și, nu de mult, *Opere*

de Ștefan Augustin Doinaș, de asemenea în două volume. Consecințe firești ale acestui remarcabil efort editorial sunt monografiile dedicate lui Aron Cotruș și, acum, lui Ștefan Augustin Doinaș. A încheia astfel o ediție critică este, sunt convins, o datorie prioritară a celui care a alcătuit-o, căci cine cunoaște mai bine decât el opera și viața, bibliografia și documentele, adică materialul pe care ar trebui să se sprijine o astfel de lucrare.

Cartea lui Alexandru Ruja este astăzi un **unicat**, al cărui bun exemplu ar putea să reînvie o tradiție din a doua jumătate a secolului trecut: Colecția *Lyceum* a Editurii Albatros, similară, dar totuși distinctă de mai celebra colecție franceză *Par lui même*. O tradiție întreruptă poate motivat, însă, evident, nejustificat. Cu atât mai mare îmi este bucuria să constat că situarea în această tradiție este încă posibilă.

Dacă ar fi să definesc în câteva cuvinte cartea, aș putea spune că ea este încercarea de a condensa într-un spațiu tipografic limitat o cantitate cât mai mare și mai utilă de informații referitoare la acest emblematic scriitor, care a fost și rămâne Ștefan Augustin Doinaș, și la scrisul lui, care constituie o parte remarcabilă a zestrei noastre poetice.

Alegându-l pe Ștefan Augustin Doinaș, autorul procedează îndreptățit, căci sinteza aceasta vine după o asiduă și deloc ușoară muncă de editare a integralei operei, realizată în 2016. Cele două volume oferă un suport credibil pentru toate exegezele viitoare, care le pot folosi cu deplină încredere. Dar primul care beneficiază de

*Prezentare susținută la simpozionul științific „Ștefan Augustin Doinaș – o sută de ani de la naștere” (6 mai 2022, Aula Filialei din Timișoara a Academiei Române)

**Cercetător științific dr., Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” al Academiei Române, Filiala Timișoara

această șansă este chiar editorul lor, prin alcătuirea acestui volum inedit prin structură și generos prin destinațiile sale posibile.

La prima vedere, este vorba despre o prezentare cronologică a etapelor principale ale vieții scriitorului: satul natal, școala, universitatea clujean-sibiană, profesoratul rural, venirea în București și impunerea sa într-un context devenit, în sfârșit, favorabil adevăratelor valori. Un drum sinuos, cu un debut întârziat și cu sprijinul permanent al vechilor membri ai Cercului Literar adunați cei mai mulți în Capitală: Ion Negoitescu, Cornel Regman, Ioanichie Olteanu, Nicolae Balotă, pentru a-i aminti aici pe cei mai importanți. Ei vor reuși abia acum ceea ce o istorie adeseori necruțătoare i-a oprit să facă. Ei s-au numărat printre cei care au recuperat adevărata tradiție a literaturii noastre și au impus un spirit superior unei culturi abia ieșite din înghețul ideologic.

Acest traseu temporal este însă doar tiparul pe care autorul îl umple cu un mozaic de date extrase din sursele cele mai diverse: texte memorialistice, corespondență, documente oficiale, mărturii ale apropiaților, fragmente de cronici, toate conduse de un subtil spirit didactic, grație căruia cititorul este instruit discret, aproape fără a-și da seama. De altfel, chiar Alexandru Ruja mărturisește în paginile introductive ale cărții că a fost animat și de dorința de a oferi studenților un text accesibil, prin care să-i îndemne să adere la textele lui Doinaș.

Profesionalismul și harul său critic devin evidente în partea a doua a cărții, cea dedicată comentării unor cicluri considerate definitive pentru poet: baladele, poeziile orfice, psalmii. De

fiecare dată, Alexandru Ruja proiectează aceste ansambluri în cuprinsul literaturii noastre, dar și pe orizontul celei universale, un mod discret de a le legitima valoarea și deci originalitatea.

Am amintit de Cercul Literar sibian, printre protagoniștii căruia Doinaș se numără indiscutabil. Poate că apariția acestui volum la Timișoara, mai exact la Universitatea de aici, nu este rodul unei simple întâmplări, căci, în orașul nostru, s-a înfiripat, după 1956, când a fost înființată Facultatea de Filologie, un grup de foști cerchiști: Eugen Todoran, Victor Iancu, Deliu Pietroiu, Nicolae Pârvu și Ovidiu Cotruș, colegi și prieteni perpetui cu Doinaș, care s-au străduit, în condiții adeseori neprielnice, să reproducă în acest spațiu spiritul de care au fost animați în timpul studiilor sibiene.

De altfel, chiar Doinaș a fost atras, literar vorbind, de această provincie, limitrofă celei natale. Cercetând cu totul alt scop colecția revistei „Scrisul bănățean”, am avut surpriza și bucuria să constat că ea i-a găzduit poezia *Alexandru refuzând apa*, în 1956. În anul următor, el va fi întemnițat...

Dar extraordinarul său spirit și singularul lui talent reînvie acum printre noi, grație strădaniei profesorului Alexandru Ruja. Și, desigur, prin inițiativa demnă de stimă de a se organiza acest simpozion la filiala timișoreană a Academiei Române.

Notă

¹ Alexandru Ruja, *Ștefan Aug. Doinaș – Sinteză monografică*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2020.

Academician Mugur Isărescu

*Nicolae Bud**

În decembrie '89, societatea românească a decis o schimbare radicală a drumului spre ziua de mâine. După decenii de aservire totalitarismului importat din gândirea Kremlinului și cadentat de bătaia orelor din Turnul Spassky, ne-am întors, ca și alții, privirea spre Vest. Pe cale de consecință ne-am asumat misiunea complexă și complicată a schimbărilor de tot felul, menite să dea curs liber democrației, statului de drept, pluripartidismului. S-a conturat ca o necesitate perioada de tranziție, spațiu deschis tuturor înnoirilor, după care duceam dorul de ani și ani. Să fim sinceri cu noi, ea s-a regăsit la scara vieții într-un travaliu chinuitor, care a dus la schimbări radicale, cu unele câștiguri îndoielnice, cu decizii care ne-au rămas pe creier. Dar nevoia de schimbare a rămas dominantă, nu a fost pusă în cauză. Explicațiile vin de la sine. O casă nouă, mare și încăpătoare presupune un proiect general și unul de execuție, o convenabilă articulare între diversele paliere. Schimbările politice, s-a văzut, se fac ușor. Corecțiile în economie au loc mai greu, cu consecințe pe termen lung.

Peste noapte ne-am trezit fără legi și mai ales fără Constituție. A fost nevoie de organul legislativ abilitat s-o compună. Țara în întregul ei a devenit un șantier sui-generis, dominantă fiind nevoia de a înlătura cât mai mult, iar pe locul rămas să apară ceva nou în spiritul vremii. Trebuia, peste tot, oameni calificați, energici, devotați unor obiective care priveau nu soarta unui om sau a unei comunități, ci soarta noastră, a tuturor. O întrebare plutea agresiv peste capul tuturor: „Cu cine pornim la treabă?” Unde ne sunt calfele și zidarii? Unde găsim oamenii de care

Acad. Mugur Isărescu

avem nevoie? Îmi amintesc reacția lui Tudor Arghezi când a fost invitat să viziteze studiourile cinematografice de la Buftea, abia terminate și echipate: „– Avem și nemții ca să le pună în valoare?”, a întrebat cu tâlc Maestrul. Gluma-i glumă, dar esența rămâne. Cine își asuma imensele solicitări ivite peste noapte? Erau refuzați, și nu fără motive, cei cu experiență. Știm de ce – lucraseră, unii chiar obținând note mari, în fabrici și uzine, pe ogoare, în institute de cercetare, în școli și facultăți. Da, dar veneau din trecut! S-a dat cu ei de pământ. S-a încercat „adjunctivita” – plecau cei din prima linie, le luau locul adjunctii de până atunci. Pe ici, pe colo, a ținut. În majoritatea cazurilor, însă, nu! A apărut varianta introducerii în circuit a unor personalități evitate în trecut pe motiv de „dosar”. A fost uneori o formulă câștigătoare. Se va face un principiu din chemarea

**Doctor în inginerie, doctor în economie, membru asociat al Academiei de Științe Tehnice din România*

sub arme a persoanelor pedepsite sub fostul regim, de regulă prin pierderea postului. S-au arătat binevoitori din rândul celor ce și-au ales, de bună voie, rămânerea în străinătate. Au rezolvat ceva? Unii da, alții nu!

Ne putem da seama, mai ales acum, cât de dificilă s-a dovedit operația de a găsi om potrivit la loc potrivit. Adică depistarea „omului de care avem nevoie”.

Practica desemnării de către salariați a persoanelor de conducere prin vot avea un viciu de fond – lega comportarea noului lider de factori subiectivi – cum ar fi: „Eu te-am pus, eu te dau jos!” Au intervenit, cu rol catalizator, mișcările de stradă care au fragilizat teribil sistemul ce se dorea durabil și cu rezultate valabile.

Ajung unde îmi doream – la Banca Națională a României și la Guvernatorul ei. Aș avea și unele motive s-o fac acum. Domnul Mugur Isărescu este născut la data de 1 august 1949. În plus, la începutul lui septembrie 1990 era numit în Consiliul de Administrație și Guvernator al Băncii Naționale a României.

Școlit în laboratoarele de înaltă ținută ale Academiei noastre, urmărind și conspectând monștri sacri în domeniu, atent la tot ce putea să-i fie de folos, studentul Mugur Isărescu a intuit, parcă, ce îl așteaptă. A studiat pe rupe și la fel face și astăzi, când responsabilitățile încredințate îi solicită la nivel superior cunoștințele, competența și specializarea în varii domenii. A devenit la un moment dat cercetător la Institutul de Economie Mondială, patronat cu recunoscută pricepere și autoritate de vestitul profesor Costin Murgescu, știutor în a-și învăța colaboratorii mai tot ce mișcă în materie de finanțe, bănci, relații externe în domeniu. Imediat după Revoluție, a trecut la Ministerul de Externe și a fost trimis la post în cadrul Ambasadei noastre de la Washington, va ține legătura cu Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional.

Și-a început munca de mare răspundere în fruntea Băncii Naționale, unde îl găsim și astăzi. Se dovedește un strălucit manager în domeniu. Clar că cineva inspirat, îl văzuse ca fiind făcut pentru o asemenea prestație în registru performant.

Că este tobă de carte o știe și o vede toată lumea! Celor aflați la ceva distanță le-a trebuit ceva timp pentru a comensura lejeritatea cu care se mișcă pe eșichierul atât de vast al finanțelor

românești și internaționale. Mirarea unora a dispărut odată cu trecerea vremii. Unii mai caută și astăzi acul în carul cu fân. Oameni fără abecedar, deficitari la capitolul caracter, speră să-și facă loc în ierarhia breslei prin practici mărunte și de nebăgat în seamă. Realitățile ne încurajează convingerea că prin Mugur Isărescu, Banca Națională a României a încăput pe mâini admirabile. O constatare la îndemâna oricui: Mugur Isărescu s-a dovedit cel mai longeviv guvernator al unei bănci naționale. Măine-poimâine se fac 32 de ani de la preluarea acestei copleșitoare responsabilități. Unde să căutăm motivația succesului său?

Un ambasador american în România, James Rosapepe, sintetizează convingător în cartea scrisă împreună cu soția sa și pune în evidență câteva constatări: cunoașterea desăvârșită a politicilor interne, ceea ce reprezintă o calitate indispensabilă pentru un guvernator de bancă. El își păstrează o prezență modestă pe scena politică, nu pare a-și urmări propriile interese și reușește să-și construiască încrederea și relațiile cu oamenii cu care colaborează.

Faptul că este membru al Clubului de la Roma spune multe pe linia permanentizării contactelor cu cercetători de elită și cu problematica contemporană de vârf, cu importantele ecuații ce privesc mersul înainte al societății. A scris mult, scrie mult, ia parte la reuniuni de vârf unde au loc debateri între egali.

„Știe cum să joace!”, afirma cineva, cu trimiteri la capacitatea sa de analiză și sinteză, la priceperea de a se exprima pragmatic, în poziție avantajoasă la măsurătorile de pe traseu.

Are un substanțial circuit didactic cu imensul avantaj de a fi conspectat promoțiile căutătoare de carieră în acest secol deschizător de mileniu.

Spuneam ceva mai înainte, un adevăr știut bine de noi, cei ce privim cu respect și admirație prezența și comportamentul în societate al omului Mugur Isărescu, devenit între timp cadru universitar de rang înalt, membru al Academiei Române, elogiat prin conferirea de către instituții prestigioase a numeroase și semnificative distincții. Numele lui este uneori privit chiorâș, cei în cauză pretinzând să-l privim cu neprietenie. Treaba lor! Între timp, guvernatorul merge mai departe... Ca o confirmare a ceea ce spuneam și noi la un moment dat: „Este omul care ne trebuie!”

Criptomonedele în declin mai deschid un viitor?

*Napoleon Pop**

Valeriu Ioan-Franc

Membru corespondent al Academiei Române

„Cryptocurrencies are not the new monetary system we need.”

Financial Times Opinion

Geoconomia globală a devenit complicată prin suprapunerea mai multor crize – economică, a energiei, a alimentelor, a apei – cu caracter recurent, influențându-se reciproc și asimilând alte șocuri imprezvizibile, cum ar fi cele determinate de invazia Rusiei în Ucraina.

În plan economic, inflația a depășit mai toate recordurile ultimelor decenii, atât în țările dezvoltate, cât și în cele emergente, iar acțiunea băncilor centrale, concentrată pe stăvilirea inflației și readucerea ei la nivelul de stabilitate a prețurilor, a tensionat piețele financiare și bursele de acțiuni. Spectrul crizei economice se adâncește pentru anii 2022 și 2023, până la a declara posibilitatea intrării în stagflație, ceea ce va face ca redresarea, luând ca reper alte lecții de acest gen, să ia mai mult timp decât s-ar crede. Băncile centrale au început un ciclu de creștere a dobânzilor, lucru privit fie ca necesar, fie prea întârziat, dacă nu chiar inutil. Comentariile de orice fel sunt legate de impactul dobânzilor asupra creșterilor economice începute cu speranță în perioada post-pandemie, dar devenite tot mai fragile sub influența evoluțiilor prețurilor la energie. Lupta contra inflației și indisciplina fiscal-bugetară va împinge economiile mai tuturor statelor lumii într-o recesiune, de data aceasta cu incertitudinea unei aterizări soft (*soft landing*). Mai degrabă cu una brutală.

În anul 2022, numărul băncilor centrale care au început să majoreze dobânzile a crescut, ochii

fiind ațintiți asupra mișcărilor FED, BCE și Băncii Angliei, aflate în fața dilemei între cât de mare trebuie să fie pasul periodic al majorării dobânzilor și declanșarea unei recesiuni, cu inflația și deteriorarea cursului de schimb. Pe acest fond complicat, una dintre preocupările băncilor centrale este studierea lansării monedelor lor digitale (CBDC). O statistică construită pe bază de anchete evidențiază faptul că 80% din băncile centrale sunt interesate de subiect (conform indicelui PwC CBDC 2022) și în plină analiză asupra căilor proiectelor viabile pentru realizarea acestui obiectiv. După cum este cunoscut, problematica CBDC a fost preluată sistematic de banca băncilor centrale – BIS, Bank for International Settlements – ultimul raport al acesteia (2021/2022), publicat în iunie 2022, concentrându-se pe analiza ecosistemului emergent al criptomonedelor și monedelor stabile, de regulă active, care au proliferat în afara implicării tradiționale a adevăraților agenți de stat responsabili cu gestiunea publică a banilor. Această proliferare a iscat o bogată literatură de specialitate, în special din partea promotorilor criptomonedelor, un cântec de sirenă spre care mulți cetățeni – din naivitate, credulitate sau interese financiare – și-au îndreptat atenția, în ciuda avertismentelor că proliferarea lor necontrolată se înscrie în zona speculativă, fără capacitate de a securiza valoare sau de a fi folosite ca unitate recunoscută de cont.

Răul s-a produs odată cu semnele crizei economice și luptei pentru stăvilirea inflației prin creșterea dobânzilor băncilor centrale, iar „piața” criptomonedelor s-a prăbușit. BIS concluzionează că sistemul criptomonedelor, de altfel simple

*Dr., director științific, Institutul de Economie Mondială al Academiei Române

active expuse la riscuri fără nicio acoperire, a fost de la bun început conceput defectuos (*inherently flawed*), ceea ce a întărit percepția laturii sale speculative, dacă nu și cale ascunsă de a spăla bani. În mai puțin de trei luni, piața monedelor digitale private, evaluată la circa 2100 miliarde de dolari, s-a prăbușit la 815 miliarde de dolari, iar cotația Bitcoin a scăzut de la un maximum de 60 000 dolari la sub 20 000 de dolari. Căderea pieței criptoactivelor a fost cu mult mai mare decât în episodul din 2018, dar de data aceasta, conform opiniei specialiștilor, vom asista la o „iarnă cripto” mult mai rece și mai lungă, cu efecte mai dure, nelipsite de transformări necesare pentru a supraviețui¹. Promisiunea de a revoluționa finanțele globale cu ajutorul criptoactivelor este posibil să fi intrat într-o derivă fără întoarcere, dar trebuie recunoscut faptul că fundamentul tehnologiei lor de multiplicare nu a avut de suferit, aceasta fiind cea mai performantă după cea a internetului.

Simon Johnson, economist american de origine britanică, chemat să comenteze asupra criptoactivelor, în sensul că sunt sau nu într-un declin terminal, afirmă că dezvoltarea impetuoasă a criptomonedelor a avut în vedere trei feluri de transformări economice: (1) descentralizarea completă a plăților cash; (2) o nouă cale de a finanța afacerile și (3) devenirea lor vectori de investiții. Toate aceste trei perspective s-au constituit în obiectul unor mari pericole din același simplu motiv: translatarea sloganului că guvernele sunt slabe și sectorul privat este eficient, cu relevarea că însuși sectorul privat, fără „ochiul” guvernamental (reglementarea) își creează propriile vulnerabilități, ajunse în prezent să creeze panică și prăbușiri financiare. Restabilirea încrederii deja pierdute de criptoproiecte va necesita ani de zile, timp în care atractivitatea inițială pentru criptoactive se va pierde, conform opiniei lui Johnson. A lăsa oamenii să conducă, de fapt, bănci private fără o licență și o supraveghere adecvată este rețeta dezastrului, demonstrată de istoria SUA și cea mondială.

Jim O’Neil, un alt economist britanic, părintele acronimului BRICS, participant la aceeași anchetă a publicației Project Syndicate, este de acord cu declinul abrupt al pieței criptomonedelor, cauzat de înăsprirea politicilor

monetare ale băncilor centrale. Ca poziție critică, el a fost permanent sceptic față de pretenția criptoactivelor că ar putea înlocui monedele tradiționale emise de băncile centrale, a căror utilizare și valoare sunt controlate efectiv, ceea ce nu este în cazul criptoactivelor. Presupunând că Bitcoin va rezista crizei cu cotații foarte mici, el va rămâne instrument extrem de volatil și nelichid speculativ, față de care abținerile vor fi în creștere. „*Mă rog să nu mă amăgesc cu faptul că criptoactivele ar reprezenta altceva decât un instrument cu o mare forță speculativă, față de care ființele umane ar trebui să stea la un milion de mile departe de el*”, afirmă O’Neil.

Anne C. Sibert, profesor de economie la Birkbeck, University of London, pornind de la ideea că atât banii emiși de băncile centrale, cât și criptomonedele sunt *fiat money*, concluzionează că valoarea lor este determinată de fenomenul așteptărilor auto-împlinite (*self-fulfilling expectations*). În context, însă, criptomonedele apar nu ca un capriciu politic, ci a unor reguli specifice, care le determină limitele ofertei, ceea ce nu este cazul cu monedele emise de băncile centrale. În cazul Bitcoin, oferta este limitată, tranzacțiile se fac direct între deținători, fără ajutorul unui intermediar de încredere sau poate de unul anonim, ceea ce îi încurajează pe unii deținători aflați în circumstanțe precare și cu intenții nu prea curate. Nu întâmplător, chiar gestul de acceptare a criptomonedelor de unii guvernanți, cu promovarea anonimității, este criticată ca producând evaziuni, fiind paravan pentru spălarea de bani și finanțarea terorismului. De asemenea, Sibert explică și că orice formă de bani este subiectul unei rețele de externalizări. Cu cât mai mulți cetățeni sunt gata să accepte criptomonedele, cu atât ele devin mai valoroase pentru deținători. Este cazul și banilor emiși de băncile centrale, puterea valorii lor constând în avantajul unei îndelungate utilizări având statutul de mijloc legal de plată. În cazul criptomonedelor, chiar rețeaua externalizărilor le va aduce dispariția sau, în cel mai bun caz, o supraviețuire cu alte reguli, provocarea lor fiind volatilitatea înaltă de care au dat dovadă pe fondul crizelor prezentului.

Verena Ross, președintele Autorității Europene pentru Valori Mobiliare și Piețe (ESMA), spune că prăbușirea pieței cripto ar trebui să fie o „lecție de

precauție” pentru investitori. La nivel european, nu există nici perspectiva salvării investitorilor de și în criptomonedă, pe cale de a trece printr-o acută „iarnă crypto”, declanșată în 2022, cu întrebarea legitimă dacă din multele active crypto câte vor supraviețui crizei actuale. Ross, prin funcția oficială deținută, a avertizat încă de la începutul anului 2022 că investitorii în criptoactive și-au asumat riscuri considerabile plasându-și economisirile în astfel de instrumente. În pierdere au fost micii investitori, piața globală a criptomonedelor reducându-se cu 70% în ultimele 12 luni. În mai 2022, criptomoneda Terra (LUNA) și stablecoin TerraUSD (UST) s-au prăbușit cu efectul pierderii investițiilor celor care au pariat pe criptomonedele citate. De altfel, Gary Gensler, președintele Comisiei pentru Valori Mobiliare și Schimb (SEC) din SUA, omologul de peste Atlantic al lui Ross, a recurs la același avertisment dur, respectiv că multe jetoane cu simboluri ale criptoactivelor vor eșua, evenimentele cu Terra și TerraUSD fiind doar începutul. Opiniile multor analiști, cu responsabilități în domeniu, converg spre ideea că investitorii crypto au toate șansele de a se confrunta cu posibilitatea reală de a-și pierde toți banii cumpărând criptoactive.

Martin Wolf, cunoscutul economist șef comentator la Financial Times, conform motto-ului preluat și care este de fapt titlul opiniei consemnate de Financial Times („*Cryptocurrencies are not the new monetary system we need*”), citând din Raportul BIS 2021/2022, relevă o anumită mișcare în lumea criptomonedelor, un transfer tot mai vizibil spre monedele stabile: „*Prevalența monedelor stabile, care încearcă să-și lege valoarea lor de dolarul SUA sau alte valute convenționale, ne indică necesitatea omniprezentă a sectorului crypto de a-și recâștiga credibilitatea dată de o unitate de cont emisă de o bancă centrală. În acest sens, monedele stabile sunt manifestarea căutării de ancore nominale*”. Este un semnal, chiar sub presiunea crizei criptoactivelor, că viitorul acestora devine incert, cu toate „avantajele” descrise de promotori, pentru cei doritori de a încerca alte instrumente financiare fără niciun fel de garanții. În plus, criptoactivele nu pot îndeplini simultan calitățile care le sunt conferite, securitate, descentralizare și scalabilitate, ultima fiind cea sacrificată cu efectul

fragmentării și fragilizării sistemului monetar sub două aspecte. Primul este că fragmentarea duce la mulți clienți pe o piață redusă, de unde cresc costurile de tranzacție, în ciuda reclamei că se reduc. Al doilea, este lipsa de transparență, clienții tranzacțiilor – bănci și jucători – necunoscându-se între ei, ca în cazul monedelor stabile.

Ceea ce se dorește de la un sistem monetar bun, matur, consolidat sunt securitate, stabilitate, responsabilitate, eficiență, incluziune, intimitate, adaptabilitate și deschidere. Singura problemă în contradicție între monedele băncilor centrale și criptoactive, precum și monedele stabile este eficiența în timp și costuri a plăților transfrontaliere. Este motivul pentru care BIS recomandă ca băncile centrale să asigure o finalitate a plăților prin bilanțurile lor, iar tranziția spre CBDC va permite cu siguranță o restructurare revoluționară a sistemului monetar. Deschiderea manifestată de băncile centrale față de inovațiile monetare private, legalizând dreptul băncilor comerciale de a deschide conturi pentru criptoactive și monede stabile, a fost în ton cu acceptarea inovațiilor tehnice în domeniu. Timpul a demonstrat însă că acest lucru nu a exclus volatilitatea pieței crypto și depășirea vulnerabilităților cu care aceasta a pornit la drum. Prăbușirea pieței crypto a readus în atenție urgentarea creării de monede digitale ale băncilor centrale, dar cu conservarea și chiar îmbunătățirea caracteristicilor unui sistem monetar sigur.

Decăderea criptomonedelor clarifică, într-un anume fel, dacă între emitenții lor și băncile centrale există o concurență sau o competiție. Dacă există așa ceva, nu are legătură cu masa emisiunilor, ci cu asigurarea acelor calități pentru utilizatori pentru a nu fi aduși în situația de a-și pierde investițiile în câteva ore. Din proiectele de CBDC rezultă intenția ca acestea să introducă noi funcții de plată, care să acopere „avantajele” negarantate ale criptomonedelor, dar de o manieră credibilă, responsabilă și transparentă, pe care inițiatorii sau gestionarii criptomonedelor le reduc la o promovare cât mai atractivă. Problema de fond, semnalată de băncile centrale, este că universul criptomonedelor, așa cum a fost cunoscut până la prăbușirea lui, nu este în stare să asigure o alternativă sănătoasă la actualul sistem monetar, deși acesta are nevoie de o înnoire în pas cu tehnologia.

De regulă, criptomonedelor li se reproșează incompletitudinea uneia sau a mai multor caracteristici, menite să atragă investitorii de bună credință și care devine o barieră în atragerea de clientelă, în condițiile în care proiectele de lansare a CBDC se apropie de o certă finalizare, de natură să repună în aplicare fenomenul așteptărilor autoîmplinite, la o nouă scară. Designul aprofundat al CBDC (ceea ce explică necesitatea anilor de studiu) poate oferi în mod real noi funcții pentru plăți transfrontaliere și așa-numite „contracte smart”, pentru o gamă mult mai largă de intermediari decât băncile comerciale, gândirea fiind orientată spre a nu le lăsa pe acestea din urmă fără obiectul de activitate, respectiv deschiderea de depozite pentru economisiri și acordarea de credite pentru investitori. Ca urmare, CBDC, în calitate de pasive ale băncilor centrale, urmează să fie folosite pentru tranzacții retail și wholesale (tranzacții în relația bănci centrale și bănci comerciale), asigurându-le securitate, viteză și eficiență (costuri mici), dar nu și în scopuri de a fi economisite, neconcurând cu obiectul de activitate al băncilor centrale. În această situație, plățile pot fi gestionate de companii private, care vor face profit din tranzacții rapide și nu din împrumuturi, cu asumarea riscurilor adiacente.

Legat de aceste aspecte ale tranzacțiilor cu CBDC, François Villeroy de Galhau, guvernatorul Băncii Naționale Franceze, a precizat pentru Reuters (cu prilejul conferinței financiare Paris Europlace, din 12 iulie 2022) că BCE își va limita cantitatea de monedă digitală – forma electronică a monedelor și a bancnotelor euro – în cadrul unei infrastructuri de retail și wholesale, astfel încât moneda digitală a BCE să nu fie folosită ca mijloc de economisire în depozite la băncile comerciale. În acest fel, băncile comerciale sau alte instituții financiare vor fi ferite de riscurile de conversie, BCE angajându-se ca euro digital să rămână un instrument de plată și nu unul de economisire sau de investiții. Villeroy de Galhau a precizat că folosirea euro digital în tranzacțiile wholesale este mai puțin problematică, concluzie rezultată de pe urma a nouă experimente de tranzacții cu parteneri publici și privați, efectuate în ultimul an și care vor fi urmate de încă patru experimente până la sfârșitul lui 2022. Aceste experimente sunt pe cale să asigure ca BCE să fie gata de decontări

de active exprimate în euro digital la începutul anului 2023.

Christine Lagarde, președinta BCE, cu ocazia celei de a 20-a aniversări a intrării în circulație a monedelor și bancnotelor euro, celebrată în Parlamentul European (14 februarie 2022), a făcut unele precizări cu privire la euro digital. Lansarea acestuia are loc la un moment în care adâncirea integrării economiilor din Zona Euro (ZE) consemnează întărirea rolului economic și financiar al Europei și a autonomiei acesteia. În 2021, euro a rămas cea de a doua valută importantă din lume, iar 50% din emisiunile de obligațiuni verzi pe plan global au fost denumite în euro. BCE este custodele euro și are ca sarcină să facă emisiuni monetare sigure, securizate și să garanteze baza monetară a economiei din ZE – în euro cash – în condiții de siguranță. În paralel, menționează Lagarde, BCE *analizează formele inovative și/sau complementare de plăți*. Proiectul euro digital a fost lansat în 2021, cu identificarea celei mai convenabile oferte de monedă digitală, ca instrument de plată fără costuri, care să permită utilizatorilor să facă plăți fără riscuri oriunde în ZE, asemănătoare celor on-line, care exclud euro cash. *„În orice caz, euro digital va completa oferta de euro cash și nu o va înlocui [...] lucrările noastre au ca scop să asigure cetățenii și firmele că, în era digitală, acestea vor continua să aibă acces la cei mai siguri bani oferiți de o bancă centrală”*, spune Lagarde. În paralel cu oportunitatea lansării euro digital, se va trece și la remodelarea designului bancnotelor euro, în aceeași idee de întărire a siguranței circulației euro și acceptării acestuia ca mijloc eficient de plată.

Este de observat că, de la înălțimea staturii BCE, euro digital nu este contrapus, prin narațiunea responsabililor oficiali, criptomonedelor, probabil după principiul că ele au mai mult de pierdut nefăcându-se nicio referire directă la ele. Fabio Panetta, președintele *High-Level Task Force on a digital euro* și membru al board-ului BCE, precizează care sunt partenerii de lucru pentru proiectul euro digital, respectiv, Parlamentul European, mediul academic, comercianții și cei din industria plăților, care vor fi consultați și informați cu fiecare etapă. Poate cei din industria plăților ar putea avea reprezentanți din

zona criptomonedelor, rememorând faptul că, în planul competiției acestora cu CBDC, problema de fond rămâne completitudinea de caracteristici menite a reduce din riscurile tranzacțiilor și creșterea încrederii în monedele digitale ale băncilor centrale, prin accesibilitate, riscuri zero, eficiență și croirea lor potrivit necesităților clienților. Panetta, prin responsabilitatea directă în construirea spațiului euro digital, și-a propus să identifice provocările legislative și tehnologice, scop în care va implica legislativul european și, respectiv, Comisia Europeană. Proiectul euro digital este foarte complex pentru a deveni funcțional, impactul lansării lui privind aspecte pentru care emitenții de criptomonede nu demonstrează nicio preocupare, dincolo de propaganda de atragere de clientelă. Or, BCE, conform lui Panetta, pune accentul pe evitarea riscurilor monedei digitale euro asupra cetățenilor, intermediarilor (atenție!) și economiilor SM ale ZE. Preocuparea se îndreaptă spre definirea unui *model de afaceri de supraveghere a intermediarilor*, într-un ecosistem cu monede digitale, afirmă Panetta. Experimentele atacă patru domenii de interes: (1) registrul euro digital; (2) intimitatea sistemului cu evitarea spălării banilor; (3) limitarea circulației euro digital și (4) facilitatea de incluziune cu echipamente adecvate, acolo unde nu există acces la internet. Pe măsură ce experimentele înaintază, s-a constatat că nu există obstacole tehnice majore în calea intențiilor de design a euro digital.

Prezentarea lui Augustin Carstens, director general al BIS, formulată împreună cu Majestatea Sa Regina Maxima a Olandei, cu tema *CBDC for the People*², se referă la incluziunea financiară a peste 1,7 miliarde de cetățeni adulți ai planetei (date furnizate de Banca Mondială), care nu au acces la bănci comerciale (*unbanked people*). Incluziunea financiară a fost și este una dintre motivațiile principale ale trecerii la CBDC, prin care se poate evita osificarea sărăcirii, caracteristică oricărei excluziuni, și blocarea oportunităților pentru o viață mai bună. În opinia lui Carstens, incluziunea financiară începe, dar nu se termină, cu abilitatea conferită clienților de a putea face tranzacții/plăți rapide, cu costuri reduse și în siguranță. Băncile centrale au reușit, până acum, să satisfacă această necesitate prin forma

cash a banilor emiși, dar nu au rezolvat accesul la servicii bancare a celor „unbanked”, deși câmpul de plăți s-a modificat prin monedele digitale și tehnologia mobilă. În prezent, spune Carstens, „băncile centrale și responsabilii de politici au oportunitatea de a explora reforme, inclusiv emisiunea de monede digitale bune pentru toată lumea”. CBDC poate oferi oportunitatea de a depăși barierele cu care se confruntă cei excluși financiar, pentru care serviciile tradiționale sunt inaccesibile din punctul de vedere al costurilor și cerințelor de a suporta taxele de tranzacție, de a avea un sold minim în contul curent și o dovadă formală de identificare (!). Ca urmare, nu este întâmplător faptul că băncile centrale sunt deja angajate în îmbunătățirea sistemelor de plăți retail, în ceea ce privește oferta de noi servicii, acces mai larg, viteză și costuri mai reduse. Ceea ce se urmărește în continuare, este ca CBDC să realizeze un echilibru între intimitate și transparență, pentru a răspunde cerințelor de incluziune financiară și integritate financiară. În măsura în care băncile centrale și alți reprezentanți ai sectorului public vor asigura ca sistemul financiar național să fie inclusiv, cât mai deschis pentru accesibilitate, competitiv, asimilând și răspunzând cu ușurință necesităților tuturor grupurilor de interese, spune Carstens, cu atât mai mult „un design adecvat al CBDC este promisiunea de a sprijini un sistem financiar digital care funcționează oriunde”.

Revenind la indicele global PwC CBDC 2022, comentariile pe marginea lui relevă că proiectele de monede digitale pentru populație și companii (retail) au atins niveluri de maturitate mai mari decât proiectele de monede digitale destinate instituțiilor financiare, care au conturi la băncile centrale (pentru tranzacții wholesale). Deja cel puțin 68 de bănci centrale din lume au comunicat public lansarea de instrumente digitale, fiind disponibile trei monede digitale pentru retail, iar 28 se află în faza de proiect. Este de așteptat ca, pe măsură ce cercetarea, testarea și implementarea vor progresa, să se realizeze mult dorita incluziune financiară a CBDC în sistemul monetar global. Dar, chiar și această lecție de precauție (cum o numea Verena Ross) cu privire la lansarea CBDC nu liniștește autoritățile financiare internaționale. Acestea reamintesc că adoptarea 107

de monede digitale incumbă, în continuare, vigilență și evaluarea periodică a riscurilor pentru „politica monetară, finanțarea băncilor, securitatea cibernetică, integritatea și stabilitatea financiară”³.

După toate semnalele legate de diferențele dintre CBDC și celelalte criptomonede private, accentuate de declinul acestora din urmă, se constată o creștere a ofertei de monede digitale stabile private, acele criptomonede care, pentru a-și demonstra o valoare stabilă, sunt legate de o valută de referință, dolarul SUA, euro sau yen. Promovarea lor conține avantajul unei stabilități pentru efectuare de tranzacții, dar flexibilitatea și accesibilitatea sunt amendate de o volatilitate potențială mult depășită de alte criptomonede. În ciuda avertismentelor indirecte din partea celor implicați în proiectarea CBDC, așa-numita industrie europeană de criptomonede și-a intensificat eforturile de a rezista prin încercările de a influența, măcar parțial, politicile BCE din domeniu. Reuters consemnează că peste 40 de lideri din industria criptomonedelor private „*au solicitat instituțiilor europene să nu oblige firmele din domeniu să dezvăluie detalii cu privire la tranzacții și să-și revizuiască tentativele de a reglementa platformele de finanțare descentralizată, aflate în creștere rapidă*”⁴. În scrisoarea înaintată către miniștrii europeni de Finanțe, liderii menționați „*au cerut decidenților să se asigure că reglementările lor nu merg dincolo de ceea ce s-a convenit în cadrul Grupului de Acțiune Financiară Internațională (FATF), care stabilește standardele pentru combaterea spălării banilor*”. Intervențiile de această natură sunt dovada lipsei de flexibilitate demonstrată de liderii industriei criptomonedelor în fața unui trend necesar de reglementări, care să apere interesele tuturor, indiferent de alegere. Însăși susținerea lor că reglementările mai dure „*vor pune în pericol fiecare proprietar de active digitale [...] și că dezvăluirea publică a detaliilor tranzacțiilor și a adreselor portofelelor electronice ar afecta confidențialitatea și siguranța deținătorilor de criptomonede*” este dovada că se sustrag chiar și de la cerințele privind înregistrarea lor ca entități legale.

Reacțiile menționate sunt rezultatul inițializării de către UE a unui cadru mai amplu de

reglementare a tuturor emitenților și furnizorilor de servicii din UE, care folosesc pentru tranzacții criptomonede sau criptoactive⁵. Varianta preliminară a reglementării a fost aprobată de Parlamentul European și va fi negociată cu Comisia Europeană și cu Consiliul European, ca urmare a dualismului în materia de legiferare. La atât curaj, dovedit mereu, de blocare a reglementării, este de semnalat reacția directă a lui Jon Cunliffe, viceguvernator al Băncii Angliei, care insistă pe reglementarea urgentă a monedelor digitale private, având în vedere strecurarea lor insidioasă în sistemul financiar tradițional, cu pericolul ca granițele dintre sistemul financiar tradițional și universul criptomonedelor să se estompeze. Tehnologia acestor monede private nu elimină riscurile financiare, inerente de altfel prin volatilitate și probabilitate de colaps, lucru deja demonstrat. Tehnologia poate schimba doar modul în care riscurile sunt gestionate și distribuite între actorii pieței, dar nu le poate elimina. Conform opiniei lui Cunliffe, estomparea granițelor menționate prezintă pericolul unui „*risc sistemic imediat*”. S-a văzut că, prin debarasarea investitorilor de criptomonede, prin vânzările ample din ultimul an, valoarea de piață a jetoanelor a scăzut la o treime după vârful din luna noiembrie 2021. Cunliffe a subliniat că extinderea cadrului legislativ de reglementare trebuie să urmărească principiul „*același risc, același rezultat de reglementare*”, indiferent că este vorba de CBDC sau criptomonede private. În principiu, dacă o monedă digitală privată sau o monedă stabilă este folosită ca „activ de decontare” în tranzacții, trebuie să fie la fel de sigură ca și celelalte forme de bani. Consiliul de Stabilitate Financiară al Marii Britanii și-a planificat publicarea unui raport, spre sfârșitul anului 2022, cu recomandări în ceea ce privește realizarea coerenței internaționale în reglementarea activelor, piețelor și burselor crypto. Îl așteptăm cu viu interes!

Titlul articolului nostru a ridicat, poate, probleme de interpretare. Dar, așa cum menționa odinioară printre alții și Winston Churchill, că nicio criză nu trebuie pierdută din punctul de vedere al oportunităților, mulți specialiști se întreabă ce urmează după prăbușirea criptomonedelor. Este încă greu de contat pe dispariția lor, reacțiile negative la încercările de reglementare a

lor în spațiul UE fiind imediate. Ceea ce ne-a atras atenția însă a fost articolul lui Lewis McLellan, editor la Digital Monetary Institute al OMFIF, care are un subtitlu mai mult decât interesant: „*Liderii întreprinzătorilor digitali spun că actuala situație poate face ca piața (din domeniu- n.n.) să devină și mai puternică*”⁶. El îl atrage în dialog și pe Du Jun, cofondator al cripto mondei Huboi, cu piața de tranzacționare în Singapore din anul 2013. Referindu-se la defectele algoritmului monedei stabile Terra, mulți investitori s-au retras în luna mai 2022, ca urmare a lipsei de abilitate a respectivei monede stabile de a-și menține referința la dolar, pierzându-și astfel încrederea și producând ceea ce în mod tradițional a fost prăbușirea unei bănci.

Învățămintele respectivului faliment îl fac pe Du Jun să presupună că prăbușirea în valoare a criptomonedelor poate întări piața acestora pe termen-lung din două perspective. Prima, se referă la faptul că reglementatorii vor acorda mai multă atenție strictetii normelor, ceea ce este deja vizibil în Singapore și SUA. În Singapore, Autoritatea Monetară este pe cale să introducă un nou procedeu de licențiere a criptomonedelor, șeful Fin-tech local, Sopnedu Mohanty, apreciindu-l nu numai ca fiind lent, dar și draconic. În SUA, senatorii Cynthia Lummis și Kristen Gillibrand au propus o legislație care să se ocupe de controlul pericolelor prezentate de designul slab al activelor digitale. A doua perspectivă are legătură cu descu-rajarea întreprinzătorilor, prin luarea în serios a riscurilor pe care și le asumă – pentru ei și potențialii investitori –, întrucât reglementările stricte vor ridica orbirea încrederii puse pe seama unor simple jetoane, concentrând riscuri și hazard moral. Dar „*jucătorii vor deveni mai grijulii*”. Du Jun formulează și trei recomandări raționale: (1) evaluarea unei criptomonede să se facă după procedurile acțiunilor emise de capitaluri de tip ventures; (2) să se cunoască dacă echipa emitentă este una de succes, cu state vechi recunoscute; și

(3) care este recordul lor istoric, baza educațională și competențele tehnologice. Aceste recomandări sunt de natură să securizeze, cât de cât, platformele de tranzacționare, care incumbă riscuri precum atacul hackerilor și gestiuni frauduloase.

Asistăm, în fapt, la ideea precipitării unui altfel de consens în conviețuirea criptomonedelor cu CBDC, fiind preferate reglementări care să le apropie standardele de funcționare în termeni de siguranță, credibilitate și reputație, benefice emitenților și utilizatorilor de criptomonede private. Un trend în formare, absolut necesar prin deschiderea băncilor centrale față de evoluția tehnologiilor digitale și partajarea riscurilor la adresa sistemelor financiare, fie național cât și, mai ales, global. Nu putem încheia fără să amintim pozițiile unor economiști români cu privire la criptoactive, prin prezentări ample, în diverse publicații și forme media – ca Daniel Dăianu, Mugur Isărescu, Mircea Coșa, Aurel Dochia, Aurel Iancu – accesibile pentru cei interesați. Mesajul este același: îngrijorător, instrumente speculative, volatile, lipsite de capacitatea de a face față riscurilor prin pretențiile de a ascunde informații pertinente despre emitenți și tranzacții.

Note

¹ *Is crypto in terminal decline?*, Project Syndicate, 30 iunie 2022

² Project Syndicate din 18 aprilie 2022.

³ Declarație pentru Agerpres a lui Gabriel Voicilă, Technology Partner PwC România, 13 iulie 2022.

⁴ Știre preluată de Agerpres, din 19 aprilie 2022 cu titlul *Industria europeană a criptomonedelor își intensifică eforturile pentru a influența politicile UE*.

⁵ MiCA - A Guide to the EU's Proposed Markets in Crypto-Assets Regulation, versiunea iulie, 2022, News, Blog, EU Crypto Regulations

⁶ McLellan, L. – *Crypto crash has a positive long-term implications*, 7 iulie 2022.

Implicații ale actualei conjuncturi asupra domeniului financiar-bugetar al României

*Silviu-Marius Șeitan**

În conjunctura actuală, economia mondială se confruntă cu riscuri generatoare de evoluții viitoare cu trend descendent prefigurându-se, pe această bază, elemente generice ale viitoarei evoluții economice internaționale: scăderea producției și a consumului, reducerea veniturilor bugetare, creșterea cheltuielilor bugetare.

Câteva aspecte de importanță economică certă, din perspectiva elementelor dominante de impact asupra economiilor statelor lumii, în această perioadă, pot fi considerate următoarele: 1) evoluția și complexitatea pandemiei de coronavirus (COVID-19), care a afectat dramatic activitatea economică pe plan mondial de la începutul anului 2020; după scăderea semnificativă înregistrată în trimestrul I, P.I.B. real al zonei euro s-a redus cu 11,8% în trimestrul II, deși acest procent a fost inferior celui anticipat în proiecțiile experților eurosistemului din luna iunie 2020; declinul fără precedent al activității economice reflectă impactul nefavorabil al măsurilor stricte de izolare implementate în majoritatea țărilor din zona euro la jumătatea lunii martie a anului 2020; acest impact a fost temperat ulterior de relaxarea graduală a acestor măsuri începând cu luna mai 2020, precum și de schimbările de comportament ca răspuns la pandemie; indicatorii cu frecvență ridicată în timp real au consemnat o redresare în luna mai 2020; această evoluție sugerează un reviriment puternic, dar încă incomplet, al P.I.B. real, care este proiectat să se majoreze cu 8,4% în trimestrul III 2020; ulterior, proiecția de bază se întemeiază pe ipoteza-cheie referitoare la o reușită parțială în limitarea răspândirii virusului, cu o

relativă recrudescență a infectărilor în trimestrele următoare, necesitând măsuri persistente de izolare, deși într-o măsură mai mică decât în cazul primului val, până când prognozele au fost bazate și pe ipoteza conform căreia ar fi fost așteptată de o soluție medicală pentru diminuarea evoluției pandemice, respectiv până la jumătatea anului 2021; majoritatea analizelor economice estimează că măsurile de izolare adoptate de autorități alături de gradul ridicat de incertitudine și deteriorarea condițiilor de pe piețele forței de muncă vor afecta în continuare cererea și oferta; cu toate acestea, sprijinul substanțial din partea politicilor monetare, fiscale și al politicilor din domeniul pieței muncii, care au fost consolidate de la proiecțiile experților eurosistemului din luna iunie 2020, ar trebui să contribuie la menținerea veniturilor și la limitarea repercusiunilor economice care pot apărea în urma soluționării crizei sanitare; analizele și prognozele economice oficiale previzionează că aceste politici vor reuși să prevină canalele semnificative de amplificare financiară; conform acestor ipoteze, P.I.B. real în zona euro este proiectat, oficial, să se reducă cu 8,0% în 2020 și să se revigoreze cu 5,0% în 2021 și cu 3,2% în 2022; până la sfârșitul orizontului de proiecție, nivelul P.I.B. real ar fi cu circa 3,5% inferior celui estimat în proiecțiile experților Eurosistemului din luna decembrie 2019, anterioare pandemiei de COVID-19; 2) cu privire la inflație, pe termen scurt, prăbușirea prețurilor petrolului în perioada anterioară, aprecierea euro și o reducere temporară a cotei TVA în Germania implică înregistrarea în lunile următoare a unor

**Dr., cercetător științific, Institutul Național de Cercetări Economice, Centrul de Cercetări Financiare și Monetare*

rate situate în jurul valorii „zero” pentru inflația IAPC totală în zona euro; în 2021, efectele de bază ale componentei „produse energetice” și într-o măsură mai mică, inversarea anticipată a reducerii cotei TVA în Germania determină ulterior o redresare mecanică; inflația IAPC exclusiv produse energetice și alimente este estimată, oficial, să se reducă până la finele anului 2021; se anticipează că efectele dezinflaționiste vor fi generalizate la nivelul sectoarelor serviciilor și bunurilor, întrucât cererea rămâne scăzută; conform proiecțiilor, aceste efecte vor fi însă anulate parțial de manifestarea în continuare a unor presiuni, în sensul creșterii, asupra costurilor legate de limitări la nivelul ofertei; pe termen mediu, majoritatea analizelor estimează o creștere a inflației întrucât se previzionează că prețurile petrolului, energiei, gazelor naturale și apei se vor majora, iar cererea ar trebui să se redreseze, deși în sens contrar vor acționa diminuarea presiunilor, în sensul creșterii generate de efectele nefavorabile, pe partea ofertei asociate cu pandemia și aprecierea euro; în ansamblu, se anticipează o intensificare a inflației IAPC de la 0,3% în 2020 la 1,0% și 1,3% în 2021 și, respectiv, 2022.

Pentru scopul prezentului studiu, motivat fiind de caracterul de șoc economic ce se așteaptă a fi prezent, ca factor generic de impact, la nivelul economiilor naționale, în perioada următoare de evoluții economice, se convine a alege următoarele criterii de clasificare a statelor analizate: 1) diversificarea, pe domenii de activitate, la nivelul economiei naționale – criteriu care are, implicit, în vedere: *pentru piața internă* – nivelul producției, gradul de ocupare a forței de muncă, dimensiunea cererii – cu impact direct asupra nivelului de presiune pe bugetul național și asupra nivelului de trai al populației; *pentru piața externă* – nivelul exporturilor cu impact direct asupra presiunii pe politica monetară; 2) nivelul de complexitate și funcționalitate al sistemului de politici macroeconomice (număr de politici componente, instituționalizare eficientă care să asigure implementarea de măsuri în condiții de corelare și coordonare între politici) – criteriu care are în vedere: a. evitarea implementării de măsuri din categoria „reglaj grosier” în favoarea măsurilor de tip „reglaj fin” sau „reglaj mediu”

asigurate nivele superioare de complexitate și funcționalitate ale sistemului politicilor macroeconomice, cu obiectivul evitării inducerii de șocuri în economia națională; b. asigurarea unui nivel superior de gestionare a șocurilor macroeconomice, reuniunea dintre cele două criterii alese având în vedere relația biunivocă dintre acestea, respectiv: 1) diversificarea, pe domenii de activitate, a economiei naționale și efectele implicite economice asigură un nivel superior al identificării și implementării unei diversități coresponsuzătoare de măsuri de politici macroeconomice; 2) un nivel superior de complexitate și funcționalitate al sistemului de politici macroeconomice asigură dezvoltarea performantă a unei piețe economice complexe.

Astfel, pe baza acestor criterii, statele europene, luate deja în calcul pentru prezenta analiză, pot fi împărțite pe grupe astfel: grupa I – Austria, Belgia, Franța, Germania, Italia, Olanda; grupa II – Danemarca, Finlanda, Luxembourg, Slovenia, Spania, Suedia; grupa III – Cehia, Malta, Polonia, Portugalia, Ungaria; grupa IV – Bulgaria, Cipru, Croația, Estonia, Grecia, Letonia, Lituania, România, în funcție de performanțele economice multianuale înregistrate, care sugerează nivelul de funcționalitate ale celor două criterii.

Riscuri asociate actualelor evoluții macroeconomice internaționale

Comparativ vorbind, la nivelul Uniunii Europene, conform prezentei analize, România se află în Grupa a IV-a de state, ceea ce presupune cea mai slabă organizare și diversificare a economiei naționale (aspect demonstrat și prin raporturile de relații economice din cadrul Uniunii), ceea ce se traduce prin cea mai slabă capacitate de ofertare și cointeresare economică pentru dezvoltarea de parteneriate, pe principii de egalitate și avantaj economic reciproc, la nivelul Uniunii și de asemenea presupune cea mai slabă capacitate de gestionare a riscurilor și șocurilor macroeconomice – capacitate demonstrată prin lipsa de complexitate, corelare și coordonare a politicilor economico-sociale și de dezvoltare în cadrul unui sistem specific gestionării acestui tip de politici.

De la aceste aspecte pornesc riscurile pentru România în contextul actualei conjuncturi internaționale.

Astfel, ca principală categorie de riscuri economice, se evidențiază riscul de performanță insuficientă a gestionării actualelor șocuri macroeconomice, această situație având, ca motive, în primul rând: 1) lipsa unui sistem complex de politici economice și sociale administrat pe principii de corelare și coordonare a măsurilor, cu obiectivul evitării măsurilor de tip „reglaj grosier” în schimbul preferinței pentru măsurile de tip „reglaj fin” și „reglaj mediu”, cu principalul scop al evitării creării unor efecte adverse la nivelul pieței economice și aceasta nu numai din perspectiva menținerii unor condiții de piață atractive, în vederea menținerii unor standarde superioare de stabilitate și performanță ale pieței ci și din perspectiva unei reale concurențe între piețele economice naționale, nu numai la nivel european dar și la nivel mondial, ca obiectiv al atractivității pentru investiții (acest din urmă aspect îndeaproape corelat cu un sistem legislativ foarte bine consolidat, atractiv și necesar obiectivului de creare și menținere a unor standarde superioare de performanță economică); 2) lipsa unor standarde superioare ale organizării și diversificării economiei naționale, din punctul de vedere al a. posibilității de întreținere a unor relații economice internaționale bazate pe principii de avantaj reciproc și producătoare de performanță economică cuantificată prin venit național asociat; b. competiției între piețele naționale de la nivel european și mondial, în ceea ce privește atractivitatea pentru investiții; c. existenței unei baze complexe de lucru și feedback, esențială pentru buna funcționare a unui sistem complex al politicilor economico-sociale; d. riscului de creștere a diferențelor economice față de majoritatea statelor Uniunii Europene, cu efecte directe asupra rezultatelor relațiilor economice bilaterale și asupra sistemului social prin diferențele de performanță a pieței muncii; e. riscului datoriiilor suverane – risc care comportă două aspecte și anume, insuficienta stabilitate și performanță economică presupusă atât de existența unui nivel superior al organizării și diversificării sistemului economic cât și de lipsa unui sistem complex și performant al politicilor

economice și sociale, pune România în următoarele situații: continuarea procedurii politico-economic de îndatorare a țării peste cunoscutele normale acceptabile pentru un stat cu economie performantă; îngreunarea situației viitoare când vor începe plățile la actualele împrumuturi – situație care se va adăuga peste standardul economic și mai ales peste riscurile economice de la acea dată: a. riscul transformării într-o sursă de risc în condițiile intrării, înainte de o pregătire a atingerii unui standard economic minim necesar, în zona euro; b. riscul prelungirii stării de performanță economică instabilă, în lipsa unor programe concrete și coerente de dezvoltare economico-socială a țării.

Elemente de impact al principalelor evoluții macroeconomice la nivel financiar-bugetar

Implicațiile actualei conjuncturi asupra domeniului financiar-bugetar al României, conform accepțiunilor și dezvoltării prezentei analize, sunt structurate pe două mari paliere de impact, respectiv fiind vorba despre reducerea veniturilor bugetare și creșterea cheltuielilor bugetare. Aceste două paliere de impact grupează, conform prezentei analize, vectori de impact bugetar, corespunzător domeniilor asociate fluxurilor financiare din economia reală, care pot fi, la rândul lor, grupați în vectori de impact bugetar direct și vectori de impact bugetar indirect.

Ca forme de manifestare, impactul direct respectiv indirect asupra bugetului induce presiune, în mod direct sau indirect, prin determinarea creșterii anumitor conturi de cheltuieli sau reducerii anumitor conturi de venituri – formele directe de manifestare a impactului asociind modificarea soldurilor conturilor de venituri și cheltuieli bugetare ca o consecință primară a evoluțiilor macroeconomice, în timp ce formele indirecte de manifestare a impactului bugetar asociind, ca o consecință primară a evoluțiilor macroeconomice, impactul direct asupra unor determinanți ai veniturilor și cheltuielilor bugetare.

În ceea ce privește formele indirecte de impact al evoluțiilor macroeconomice, actuale și de perspectivă, asupra domeniului bugetar, sunt de notat următoarele relații de determinare: 1) perspectiva reducerii valorii P.I.B., ca o consecință a

reducerii cererii, respectiv a consumului și corespunzător a reducerii ofertei, respectiv a producției, este determinată de reducerea activităților economice care, corespunzător, vor determina a. o reducere a veniturilor bugetare prin diminuarea veniturilor bugetare din impozitul pe profit; b. o reducere a veniturilor bugetare din TVA și accize; 2) în ceea ce privește perspectiva creșterii șomajului, pentru România, în momentul actual, ca urmare a posibilității liberei circulații a forței de muncă în cadrul Uniunii Europene, potențialul de forță de muncă disponibilă a fost, astfel, absorbit, la acest moment România confruntându-se, în mai multe sectoare de activitate (HORECA, construcții, transporturi, servicii etc.) cu un deficit de forță de muncă specializată; în ipoteza actualei analize, există, însă, posibilitatea prelungirii unora sau a mai multor elemente ale actualei conjuncturi, cu impact asupra reducerii activităților economice, pe scară mai largă, la nivelul Uniunii Europene, în special fiind vorba despre posibilitatea unei astfel de evoluții pentru statele din grupele I și II, ceea ce ar conduce la creșterea ratei șomajului în respectivele state și pe cale de consecință la reducerea capacității de absorbție a forței de muncă disponibile din state aflate în grupele II și IV, determinând, astfel, creșterea ratei șomajului și la nivelul acestor economii; într-o astfel de variantă evolutivă, impactul bugetar ar fi cauzat de reducerea veniturilor din impozitul pe salarii față de potențialul teoretic (repatriții fiind, din momentul repatrierii, considerați ca forță de muncă internă, respectiv potențialii contribuabili la bugetul de stat prin impozitul pe salarii, faptic, însă, clasificați ca șomeri ceea ce duce la a. creșterea cheltuielilor bugetare în contul cheltuielilor cu șomajul; b. perspectiva creșterii ratei șomajului conduce și la reducerea unor venituri bugetare constituite din fondul salarial (pensii, șomaj, sanătate) care, asociind condițiile actuale ale unui management insuficient al acestor fonduri, determină creșterea eforturilor bugetare pentru întreținerea acestor cheltuieli; 3) referitor la perspectiva creșterii inflației, ca urmare a creșterii prețurilor unor componente esențiale ale costurilor de producție (energie, gaze, combustibili, apă), aceasta determină reducerea activităților economice ca urmare a reducerii cererii, a modificării raportului

dintre venituri și cheltuieli – respectiv a scăderii ratelor profitului, ceea ce conduce, adițional față de elementele deja menționate, la: a. scăderea producției și creșterea șomajului cu impact bugetar indirect pe conturile de venituri și cheltuieli; b. reducerea puterii de cumpărare a populației, cu efect direct, asupra a. scăderii cererii și b. reducerii disponibilității populației pentru economisire și investiții, ceea ce se constituie într-un determinant adițional al diminuării activităților economice, cu efecte corespunzător adăugate la nivel bugetar; 3) ca o consecință a creșterii inflației, banca centrală este de așteptat să majoreze rata dobânzii bancare de referință cu efect direct asupra a. creșterii eforturilor bănești ale populației asociate rambursării creditelor în curs (principal și dobândă) cu efect direct asupra scăderii puterii de cumpărare, ceea ce se constituie într-un element adițional de diminuare a activităților economice prin reducerea cererii (a consumului) și corespunzător prin reducerea ofertei (a producției); b. scăderii cererii pentru finanțări bancare; acest efect este de notat fiind adițional reducerii activității economice, creșterii șomajului și efectelor bugetare menționate ale acestora; problema gravă a acestui efect este aceea că: a. la nivelul populației, reducerea cererii pentru finanțări bancare atrage și reducerea disponibilităților pentru investiții asociate (având în vedere faptul că respectivele cereri pentru finanțări bancare ar fi fost asociate achiziționării bunurilor de folosință îndelungată), ceea ce se constituie într-un element adițional reducerii cererii, cu consecințe adăugate la nivel bugetar; c. la nivelul agenților economici acest element de impact dezavantajează firmele mici, în principal autohtone (principalii clienți bancari pentru finanțări), acest aspect adăugându-se la defavorizarea, deja existentă, la nivel competițional, față de companiile mari, în general străine (care, în general, utilizează finanțări intragrup în condiții mult mai avantajoase comparativ cu accesarea finanțărilor de pe piața bancară; 4) un alt element de dezavantaj între cele două categorii de agenți economici este accesul diferențiat (pe criterii de potențial economic) la finanțări de pe piețele de capital, aceste aspecte de dezavantaj competițional dintre cele două categorii de firme determinând restrângerea activității economice a 113

firmelor mici, în beneficiul competițional al companiilor mari; la nivel bugetar este de așteptat să nu se înregistreze un impact generat de reducerea veniturilor asociate impozitului pe profit, întru cât cota de piață eliberată de companiile mici va fi adjudecată de companiile mari; problema apare la nivelul a. creșterii ratei șomajului; b. întreruperii unor fluxuri comerciale și de producție autohtone, cu posibil impact bugetar prin reducerea unor categorii de venituri, în special fiind vorba despre cele pe impozitul pe profitul producătorilor autohtoni; c. reducerii unui anumit gen de răspuns al pieței la acțiunile măsurilor de politică macroeconomică (aspect deja existent la nivelul pieței financiar-bancare românești), ceea ce reduce eficiența măsurilor de politică macroeconomică cu consecințe în direcția creșterii presiunii asupra principalelor politici macroeconomice implicate, inclusiv fiind vorba și despre politica bugetară (constituirea anuală și rectificările intraanuale ale bugetului național).

În ceea ce privește formele directe de impact al evoluțiilor macroeconomice, actuale și de perspectivă, asupra domeniului bugetar, acestea sunt generate, în calitate de rezultat primar, de către elementele definitorii ale actualei conjuncturi și privite în condițiile ipotezei de lucru ale prezentului studiu; astfel, sunt de notat următoarele relații de determinare: 1) impactul, generic vorbind, al actualei crize sanitare, are ca efecte bugetare perspectiva creșterii cheltuielilor generale de întreținere a funcționalității sistemului de sănătate publică; 2) impactul generat de această situație a creșterii cheltuielilor cu serviciile de sănătate impune diminuarea cheltuielilor din alte conturi bugetare, mai ales în condițiile în care perspectivele bugetare sunt restrânse ca posibilități evolutive, corespunzător perspectivelor de restrângere generală a activităților economice.

Corespunzător, situația din economia reală evidențiază, ca principală sursă a impactului bugetar al perspectivelor evolutive la nivel economic, tendința de restrângere a activităților economice, materializată, la nivelul actual al economiei Românești, prin: 1) principalele elemente generatoare de impact bugetar, ale unei astfel de evoluții, înregistrate la nivel de activitate a

costurilor operaționale; b. extinderea blocajului financiar; c. accesul tot mai dificil la finanțare; d. accentuarea neîncrederii în relațiile de afaceri, 2) principalele elemente generatoare de impact bugetar, înregistrate la nivelul condițiilor de piață, sunt: a. scumpirea carburanților; b. creșterea tarifelor la energie și gaze,

ceea ce a accentuat și mai mult problemele financiare, în primul rând în zona IMM-urilor slab capitalizate, vulnerabile la criză; astfel, în anul 2021, 73.365 de firme au intrat în insolvență, și-au suspendat activitatea sau au fost dizolvate sau radiate, cu 13.398 mai multe decât în anul 2020 (date ale Registrului Comerțului și Sierra Quadrant).

În ceea ce privește vulnerabilitatea anumitor domenii ale economiei naționale, față de perspectivele evolutive ale actualei conjuncturi: 1) cele mai multe probleme au fost înregistrate în comerț, construcții și industria prelucrătoare, trei dintre cele mai importante motoare ale economiei; 2) numărul firmelor intrate în insolvență, în comerț, la nivelul lunii august 2021, era mai mare cu 7,61% față de anul precedent; 11.577 de firme din acest sector au fost radiate, cu 33,1% mai multe decât în 2020, iar 5864 au fost dizolvate, cu 18,7% peste nivelul din august 2020; 3) în sectorul construcțiilor, numărul firmelor radiate a crescut cu aproape 30%, la 3926, iar cel al companiilor dizolvate cu 7,16% la 1826; pe fondul problemelor economice, 593 de firme de construcții și-au suspendat activitatea, cu 28% mai multe decât în 2020, iar 640 au intrat în insolvență, cu 12,2% peste nivelul din anul 2020; 4) în industria prelucrătoare, numărul societăților radiate a crescut cu 31%, la 3386, iar cel al firmelor dizolvate s-a majorat cu 12,67%, la 1690; 564 de companii și-au suspendat activitatea, iar alte 484 au intrat în insolvență.

Principalele elemente economice ale impactului restrângerii activității economice la nivelul economiei românești sunt: 1) pe fondul problemelor operaționale, blocajul financiar din economie s-a accentuat semnificativ, depășind, în prezent, 320 de miliarde de lei, un nivel fără precedent în ultimii zece ani; 2) creditul furnizor s-a transformat într-un element de blocaj al activității firmelor, care confruntate cu scăderea vânzărilor, multe au intrat în blocaj, astfel că

neplata facturilor în termenii agreeți a devenit o constantă în economie; durata medie de plată a facturilor a crescut, în anul 2021, la 145 de zile, față de 120 zile în 2020; 3) la nivelul lichidităților pentru rulaj, 58% dintre reprezentanții companiilor din România, chestionate recent într-un barometru (49), afirmă că mai au fonduri disponibile numai pentru una-două luni.

În consecință, impactul bugetar al actualei conjuncturi poate fi sintetizat în următoarele elemente: 1) reducerea cuantumului unor categorii de venituri bugetare, asociate impozitului pe profit; 2) reducerea cuantumului unor categorii de venituri bugetare, asociate impozitului pe salarii; 3) creșterea, impusă de situația determinată de perspectivele evolutive la nivel macroeconomic și al riscurilor asociate actualei conjuncturi, a cuantumului unor categorii de cheltuieli bugetare; 4) diminuarea, impusă de perspectivele evolutive ale unui buget asociat unor activități economice previzibil restrânse, a unor categorii de cheltuieli cu posibil impact negativ asupra dezvoltării necesare a unor domenii ale activității economico-sociale.

Ca rezultat generic al unor astfel de evoluții prognozate ale veniturilor și cheltuielilor bugetare, sunt de luat în calcul următoarele scenarii de dezvoltare economică, pentru perioada asociată prognozei: 1) dimensionarea amplitudinii proiectelor corespunzător finanțărilor avute la dispoziție prin buget – în condițiile alegerii, printre obiective, a limitării evoluției datoriei publice; 2) dimensionarea amplitudinii proiectelor de dezvoltare conform necesarului de dezvoltare, cu luarea în calcul a unui impact sustenabil al creșterii datoriei publice; 3) este de notat și varianta inacceptabilă a dimensionării amplitudinii proiectelor de dezvoltare conform necesarului de dezvoltare, fără luarea în calcul a impactului creșterii datoriei publice.

Măsuri de politică macroeconomică posibile pentru gestionarea efectelor actualei conjuncturi

Având în vedere actuala conjunctură creată de pandemia SarsCov2 și eventualele perspective, în condițiile în care această conjunctură s-ar continua cu un scenariu mai sever al deprecierei majorității trendurilor economice la nivel mondi-

al, guvernele și băncile centrale sunt obligate să adopte măsuri de politică macroeconomică îndreptate în direcția gestionării efectelor produse de actualele șocuri economice și de asemenea în direcția prevenirii/diminuării efectelor posibilelor șocuri economice previzibile. Această abordare este imperativă, fiind deosebit de importantă la nivelul Uniunii Europene și cu atât mai mult la nivelul zonei euro – sisteme economice în cadrul cărora șocurile se pot genera și propaga cu ușurință, fiind facilitate de relațiile economice interstatale presupuse de procesul de integrare europeană.

La nivelul Uniunii Europene, Statele Membre percep diferit potențialele șocuri economice, ca urmare a diferențelor de stabilitate economică, organizare și diversificare a economiilor naționale și de asemenea răspund, în mod diferit, prin gestionarea situațiilor create de potențiale șocuri economice, ca urmare a diferențelor de capacitate administrativă a sistemelor naționale de politici macroeconomice.

Astfel, cele mai expuse state europene la efecte economice ale potențialelor șocuri, sunt cele cu stabilitatea economică, organizarea și diversificarea cele mai reduse ale economiilor naționale și în același timp cu capacitățile administrative cele mai reduse și organizarea cea mai puțin complexă a sistemelor politicilor macroeconomice – în analiza prezentului studiu fiind vorba despre grupele IV și III de state, aceste riscuri diminuându-se pe măsură ce analiza ia în calcul state din grupele II și respectiv I.

În ceea ce privește capacitatea sistemelor administrative macroeconomice naționale de a gestiona potențialele șocuri macroeconomice, aceasta este cuantificată atât prin complexitatea și organizarea sistemului de politici macroeconomice, cât și prin nivelul de organizare și diversificare al economiilor naționale.

Referitor la complexitatea și organizarea sistemului de politici macroeconomice, aceasta presupune atât introducerea în sistemul politicilor macroeconomice a întregului grup de politici economice, respectiv fiind vorba despre: politicile de sorginte monetară, politicile fiscal-bugetare, politicile de muncă și protecție socială, politicile administrative specifice ale ramurilor economice și politicile din categoria celor conexe, respectiv a

celor cu acțiune indirectă și pe termen mediu sau lung asupra economiei – politici care, ca elemente ale sistemului de politici macroeconomice și sociale, trebuie să fie administrate într-o variantă coordonată și corelată de funcționare, respectiv fiind vorba despre obiectivul, momentul, anvergura și tipul de măsuri implementate, bineînțeles în condițiile eliminării sau ale diminuării eventualelor efecte negative. O astfel de abordare are ca principale obiective atât dezvoltarea echilibrată și stabilă, pe termen lung, a economiei și societății, cât și posibilitatea de implementare a unor măsuri de reglaj fin sau moderat, ale cât mai multor componente ale sistemului de politici macroeconomice și sociale, ca principală metodă a evitării sau diminuării efectelor negative. Din această perspectivă, revenind la clasificarea anterioară a statelor analizate pe grupe, este de înțeles de ce statele din grupele IV și respectiv III au mai puține șanse de administrare a șocurilor economice decât statele din grupele II și I.

Având în vedere acest aspect, în ceea ce privește România, ca membră a grupului al IV-lea de state, este necesar un program amplu de creștere a nivelului de organizare și dezvoltare la nivel economic național și în același timp un program corespunzător de proiectare a unei arhitecturi instituționale publice care să corespundă cerințelor organizării și administrării unui sistem complex de politici macroeconomice și sociale.

Luând în calcul modelele macroeconomice consacrate, selectate ca reper teoretic pentru prezenta analiză, câteva exemple de măsuri de politică macroeconomică asociate obiectivului de gestionare a șocurilor presupuse de actuala conjunctură ar putea fi următoarele:

– conform Modelului AD-AS al cererii și ofertei agregate, asociat conjuncturii actuale corespunzătoare unei stări generale a economiei mondiale care se află într-o perioadă de criză, potențial previzibilă și pentru viitorul termenului mediu, în care partenerii de afaceri străini vor importa mai puțin, adică exporturile din economia națională se vor reduce, scăzând astfel cererea agregată,

• natura politicilor guvernamentale care, dacă privesc creșterea cheltuielilor pentru investiții, reducerea fiscalității sau sporirea masei

monetare, au ca efect creșterea cererii agregate, iar dacă stimulează creșterea ratei dobânzii sau a fiscalității, au ca efect reducerea cererii agregate;

– conform Modelului Mundell-Fleming: 1) o creștere a cheltuielilor guvernamentale obligă autoritatea monetară să aprovizioneze piața cu monedă locală pentru a menține rata de schimb neschimbată (valabil pentru cazul mobilității perfecte a capitalului); 2) creșterea cheltuielilor guvernamentale are ca rezultat o creștere incipientă a ratei dobânzii și, prin urmare, presiunea ascendentă asupra cursului de schimb (valoarea monedei naționale) pe măsură ce fondurile străine încep să intre, atrase de rata mai mare a dobânzii; cu toate acestea, cursul de schimb este controlat de autoritatea monetară locală în cadrul unui sistem de curs valutar fix; pentru a menține cursul de schimb și a elimina presiunea asupra acestuia, autoritatea monetară achiziționează valută folosind fonduri interne pentru a păstra cuantumul ratei dobânzii în condițiile în care venitul general în economie crește; 3) când cheltuielile guvernamentale scad, rezultatul este o tendință de reducere incipientă a ratei dobânzii și, prin urmare, presiunea descendentă asupra cursului de schimb (valoarea monedei naționale) pe măsură ce fondurile străine încep să iasă din țară, ca urmare a ratei mai mici a dobânzii; cu toate acestea, cursul de schimb este controlat de autoritatea monetară locală în cadrul unui sistem de curs valutar fix; pentru a menține cursul de schimb și a elimina presiunea asupra acestuia, autoritatea monetară disponibilizează valută pe piață pentru a păstra cuantumul ratei dobânzii în condițiile în care venitul general în economie tinde către scădere;

– conform Modelului lui Rudiger Dornbush: atunci când are loc o schimbare a politicii monetare (de exemplu, o creștere permanentă nanticipată a masei monetare), piața se va adapta la un nou echilibru între prețuri și cantități; inițial, din cauza „lipicinței” prețurilor mărfurilor, noul nivel de echilibru pe termen scurt va fi mai întâi atins prin modificări ale prețurilor pieței financiare, apoi, treptat, pe măsură ce prețurile mărfurilor „se deblochează” și trec la noul echilibru, piața valutară se repreciază continuu, apropiindu-se de noul său nivel de echilibru pe termen lung; numai după ce acest proces și-a

parcurs cursul se va atinge un nou echilibru pe termen lung pe piața monetară internă, pe piața de schimb valutar și pe piața mărfurilor; ca urmare, piața valutară va reacționa inițial exagerat la o schimbare monetară, realizând un nou echilibru pe termen scurt; în timp, prețurile mărfurilor vor răspunde în cele din urmă, permițând pieței valutare să-și disipeze reacția excesivă, iar economiei să atingă noul echilibru pe termen lung pe toate piețele,

– conform modelului macroeconomic al lui Fischer, creșterea nivelului prețurilor și scăderea volumului tranzacțiilor, în condițiile considerării, pe termen scurt, a vitezei de rotație a banilor ca fiind constantă, reduce presiunea asupra politicii monetare de control a masei monetare, respectiv politica monetară va adopta, în acest sens, măsuri de reglaj fin al masei monetare, reducând, astfel, riscul de generare a șocurilor economice, respectiv este vorba despre următoarele două observații: 1) o creștere a ofertei de bani din economie (M) se va regăsi invariabil într-o creștere a prețurilor (P), inflația fiind, din punctul de vedere al acestui factor de risc, un fenomen monetar; 2) majorarea masei monetare se va reflecta în creșterea venitului agregat nominal, dar nu și a celui real - teoria neutralității banilor pe termen lung.

Concluzii

Corespunzător actualei conjuncturi internaționale, sunt previzibile trenduri de depreciere-/creștere a majorității indicatorilor macroeconomici, în primul rând fiind vorba despre indicatorii macroeconomici analizați: P.I.B., inflația, rata șomajului, rata dobânzii bancare de referință, soldul balanței de plăți.

Situația la nivel mondial este relativ asemănătoare (cu mici viitoare excepții create de interese microeconomice – excepții în reducere în condițiile în care elementele de criză economică se vor prelungi în timp), dar, pentru contextul actual în care se află România, este de importanță deosebită analizarea unor aspecte, considerate principale, legate de continuarea procesului de integrare europeană.

În legătură cu acest aspect, s-a optat pentru analiza unui grup de state membre ale Uniunii Europene – grup care, urmare analizării generice a situației economice, conform criteriilor de orga-

nizare-diversificare a economiei naționale și de capacitate administrativă a sistemului de politici economice și sociale, a fost împărțit în patru grupe de state. Din analiza ulterioară, s-a constatat că, pe grupe de state, acestea răspund diferit la șocuri economice și în același timp se comportă diferit în cadrul relațiilor economice bilaterale la nivelul Uniunii. Acest aspect conduce la creșterea diferențelor între sistemele economice și sociale ale Statelor Membre – situație care este în contradicție cu principiile și obiectivele dezvoltării procesului de integrare europeană. Din acest punct de vedere, perspectiva prelungirii crizei economice în următorul interval de timp, eventual cuantificat ca termen mediu, prelungește termenul până la care se preconizează atingerea principalelor obiective ale procesului de integrare europeană.

Pentru cazul României, ca stat prezent în grupa a IV-a de state, conform clasificării utilizate în cadrul prezentei analize, nivelul redus de stabilitate și performanță al economiei naționale, precum și încă inexistența unui sistem complex și performant al administrării macroeconomice, în general și al gestionării șocurilor economice, în special, plasează România într-o zonă de riscuri economice cu potențial impact accentuat pe termen mediu și lung.

Soluțiile administrative, atât la nivel european cât și la nivel național, pentru creșterea capacității de răspuns a Statelor Membre la șocuri economice, se conturează în jurul programelor de consolidare a pieței economice, atât sub aspect organizatoric și administrativ, cât și sub aspect legislativ și în jurul consolidării sistemelor de politici economico-sociale. Un aspect esențial în cadrul proiectării unor astfel de soluții este creșterea gradului de dialog și conlucrare dintre factorul administrativ al economiei naționale și factorul creării de piață și plus-valoare la nivel economic.

Referitor la impactul actualei conjuncturi asupra domeniului financiar-bugetar al României, generic vorbind, elementele de impact sunt grupate la nivelul tendințelor de reducere a veniturilor și de creștere a cheltuielilor. Cele două grupe de factori determinanți ai acestor elemente de impact sunt activitatea economică la nivel de companii și capacitatea de exercitare a rolului de

actor de piață la nivelul populației – factori, la rândul lor, dependenți de evoluțiile indicatorilor macroeconomici analizați, sub influența șocurilor macroeconomice previzionate, generate de riscurile presupuse în cadrul ipotezei de lucru alese.

Astfel, la nivel financiar-bugetar, România este posibil să se confrunte cu o tendință accentuată de reducere a veniturilor – în special fiind vorba despre veniturile generate din activitățile economice ale firmelor și populației și de asemenea este previzibilă o tendință de creștere a cheltuielilor – cu precădere referirea fiind asociată categoriilor de cheltuieli specifice domeniului sănătății publice și a celor specifice protecției sociale.

Aceste aspecte, prin tendința de creștere a deficitului bugetar, au impact general asupra posibilităților de alocare de fonduri bugetare, pentru programele de dezvoltare asumate, ceea ce pune nivelul administrativ în situația prioritizării obiectivelor financiar-bugetare ale României – obiective centrate pe necesarul de finanțare a programelor de dezvoltare asumate, pe domenii.

Criteriul economic considerat optim, în general, pentru orice program de dezvoltare sau intervenție a statului la nivel economic, este sustenabilitatea; acest criteriu, aplicat în cazul specific analizat al României, reclamă fundamentarea politicii financiar-bugetare pe doi piloni: 1) prioritizarea necesarului de dezvoltare pe domenii și eşalonarea derulării în consecință a programelor specifice; 2) dimensionarea, sustenabilă și respectând principiul dezvoltării durabile, a necesarului atragerii de fonduri.

Posibilitățile astfel asociate trendului evolutiv al economiei Românești și șocurile economice previzibile a fi receptate, ca urmare a producerii riscurilor previzionate, este posibil să reducă ritmul proiectat al dezvoltării economiei în direcția reducerii decalajelor la nivel de Uniune Europeană – aspect care poate conduce la necesarul de reeşalonare a etapelor de atingere a obiectivelor secvențiale în direcția atingerii unui nivel optim al coeziunii economice și sociale la nivel European.

Soluțiile, evidențiate pe parcursul analizei, necesare pentru rezolvarea problemelor presupuse de incapacități funcționale și creșteri ale riscurilor

de generare a șocurilor economice, privesc atât programe ample de dezvoltare economico-administrativă la nivel național, cât și programe de creștere a disponibilității pentru dialog și conlucrare între factorul administrativ macroeconomic și factorul creator de plus-valoare pe piața economică – soluții de conlucrare fără de care nivelele de performanță a activităților celor două tipuri de factori nu ating nivele apropiate de maximum.

În finalul concluziilor se poate spune că actuala criză economică și perspectiva prelungirii acesteia a prins majoritatea statelor, ca și sistemul Uniunii Europene, nepregătite administrativ pentru gestionarea/prevenirea șocurilor și a efectelor acestora – elemente de nepregătire cauzate de prioritizarea, în ultimii ani, a deciziilor de natură politică în fața celor de natură economică – situație care, dacă nu ar fi avut loc, pierderile economice și costurile cu programele de redresare, actuale și de perspectivă, ar fi avut posibilitatea să fie mult diminuate.

Bibliografie

Albu, Lucian Liviu și colectiv – *Evaluări ale impactului economic al Covid 19*, Institutul de prognoză economică, Academia Română, București, mai 2020.

Alpert, Gabe – *International COVID-19 Stimulus and Relief – International fiscal and monetary stimulus and relief efforts*, June 16, 2021.

Deven, Jan Maarten și colectiv – *Impacts of the Covid 19 pandemic on EU industries*, European Parliament, March, 2021.

Diaz, Diego A; Larroulet, Christian – *Impact of institutions in the aftermath of natural disasters*, Cato Journal, Vol. 41, No. 1 (Winter 2021).

Fernandes, Nuno – *Economic effects of coronavirus outbreak (COVID-19) on the world economy*, IESE Business School, Spain, April 13, 2020.

Gujrati, Rashmi; Uygun, Hayri – *Covid 19: Impact on Global Economics*, Amity Journal of Computational Sciences (AJCS), Volume 4 Issue 1, 2020.

Hepburn, Cameron și colectiv – *Will COVID-19 fiscal recovery packages accelerate or retard progress on climate change?*, University of Oxford, May 4th, 2020.

Ilzetzki, Ethan – *Post-Covid-19 potential output in the euro area*, January 2021.

Kalemlı-Ozcan, Sebnem – *Emerging market capital flows under Covid: what to expect given what we know*, I.M.F. Research, September 16, 2020.

Malitzewska, Maryla și colectiv – *The Potential Impact of COVID-19 on GDP and Trade. A Preliminary Assess-*

ment, World Bank Group, East Asia and the Pacific Region Office of the Chief Economist & Macroeconomics, Trade and Investment Global Practice, April 2020.

Stiglitz, J. E., – „Progressive Capitalism is not an Oxymoron”, New York Times, aprilie 2019 Watt, A., „Welcome but inadequate: European measures to counter the corona crisis”, Social Europe, martie, 2020.

Strulik, Holger; Trimborn, Timo – *Natural Disasters and Macroeconomic Performance*, Environmental and Resource Economics volume 72, pages 1069–1098 (2019).

Verma, Parag și colectiv – *A statistical analysis of impact of Covid 19 on the global economy and stock index returns*, SN Computer Science, 2021, <https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs42979-020-00410-w1>

*** – *Analyze economice*, Euler Hermes, 2020, 2021.

*** – *Contextul actual al economiei românești și impactul coronavirusului asupra principalilor indicatori macroeconomici*, Comisia Națională de Strategie și Prognoză, București, 2020.

*** – *Cyclical adjustments of budget balances*, Autumn 2021, European Commission.

*** – *EU economic developments and projections*, European Parliament, July, 2021.

*** – *European economic forecast*, Autumn 2021, Institutional paper 136, November 2021, European Commission.

*** – *Evoluții pe piața monetară în anul pandemic 2020*, Bloomberg.

*** – *Four scenarios for the global economy after Covid 19*, Economic and Financial Analysis, ING Bank, 2 April 2020.

*** – *General Government data*, General government revenue, expenditure, balances and gross debt, Autumn 2021, European Commission.

*** – *Impact of Covid 19 pandemic on trade and development*, United Nations Conference on Trade and Development, Geneva, 2020.

*** – *The global risks, Report 2020*, World Economic Forum In partnership with Marsh & McLennan and Zurich Insurance Group.

*** – *The impact of disasters and crises on agriculture and food industry*, Food and Agriculture Organisation of the United Nations, 2021.

*** – *These 8 charts show how the global economy is coping with COVID-19*, World Economic Forum, 2021

*** – *What will last? The long-term implications of COVID-19*, Credit Suisse Research Institute, December, 2020.

*** – World economic outlook, I.M.F., April, 2021

*** – [www// ecfin_forecast_winter_2021_tatistical - annex_en.pdf](http://www.ecfin_forecast_winter_2021_tatistical_annex_en.pdf).

Un proeminent savant român: Gheorghe Munteanu-Murgoci (1872–1925)

Alexandru Porțeanu*

Aniversarea celor 125 ani de la nașterea lui Gheorghe Munteanu-Murgoci ne oferă posibilitatea evocării personalității sale și îndeosebi a epocii în care a trăit, sub multiplele ei aspecte, la aprofundarea cunoașterii acestora.

S-a născut la 20 iulie 1872 la Vădeni, județul Brăila, fiu al ciobanului Radu Murgoci. Adăugarea la numele său a celui de Munteanu s-a făcut în școala primară, deși Vădenii Brăilei nu se aflau într-o zonă montană. Nașterea sa a fost înregistrată la Vădeni, deși ea a avut loc în timpul deplasării în transumanță spre bălțile Dunării.

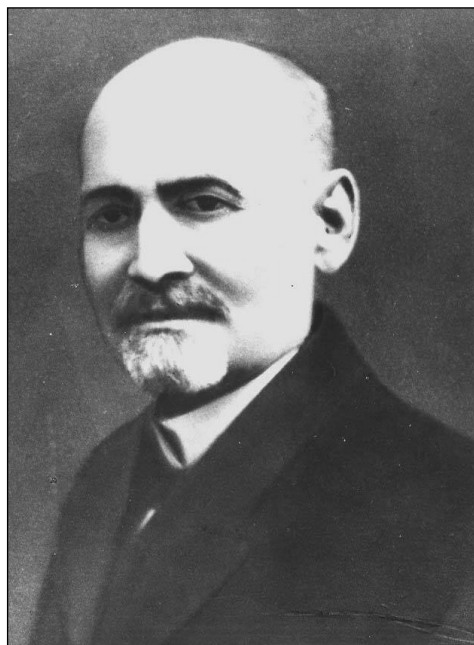
A urmat școala primară și studiile liceale la Brăila. A continuat cu studiile superioare la Universitatea din București, Facultatea de Științe, Secțiile de matematică și științe fizico-chimice. Profesorul cu care a început cercetările științifice a fost Ludovic Mrazec. Astfel a ajuns la cercetări geologice și petrografice în Dobrogea și în Carpații Meridionali, în zona Curburii acestora.

A continuat specializarea în Austria și Germania. Teza sa de doctorat (1900) la Universitatea din München, pe probleme de petrografie, a fost apreciată cu *magna cum laudae*.

În 1903 a fost numit primul docent în mineralogie din România, cu lucrarea despre chihlimbarul românesc. Au urmat călătoriile de studii în Anglia, SUA (California), Rusia.

În 1908 a fost profesor de mineralogie și geologie la Școala Națională de Poduri și Șosele din București, devenită apoi Școala Politehnică, ce avea Catedra de mineralogie condusă de Gheorghe Munteanu-Murgoci (1920).

În 1923 a fost ales președinte al Comisiei internaționale de cartografiere a solului.

Prof. Gheorghe Munteanu-Murgoci
Membru corespondent al Academiei Române

Regele Carol I l-a ales în grupul de profesori ai Prințului Carol (viitorul Rege Carol al II-lea), ce a susținut bacalaureatul în 1912, la Sinaia.

În timpul războiului a fost mobilizat pe frontul din Moldova, aflându-se la Chișinău în 1917, activând intens pentru unirea Basarabiei cu România.

S-a ilustrat cu lucrări fundamentale în domeniile geologiei (*Sinteza geologică a Carpaților sudici*), pedologiei (*Zonele naturale de soluri din România*, *Études sur les sols arables de la Roumanie*) și geografiei românești (*Câmpia Română și Balta Dunării*).

A fost unul dintre promotorii mișcării Cercetașii României, începând din 1913, precum și unul dintre primii specialiști ai zăcămintelor de

petrol din Oltenia (*Terțiarul din Oltenia, cu privire la sare, petrol și ape minerale*). A fost autorul primei hărți agrogeologice a României. A făcut studii geologice în Cadrilater.

La sfârșitul Primului Război Mondial a fost numit consilier al delegației României la Conferința de Pace de la Paris.

Academia Română l-a ales membru corespondent (1923). A fost membru al Academiei de Agricultură a Franței, membru al Academiei de Științe a Cehoslovaciei. În 1924 a fost ales membru de onoare al Asociației Internaționale de Științe ale Solului și director al Hărții pedologice a Europei.

Gheorghe Munteanu-Murgoci a fost, împreună cu Nicolae Iorga și Vasile Pârvan, unul dintre fondatorii Institutului de Studii Sud-Est Europene din București (1914), care a adus contribuții importante la dezvoltarea istoriografiei

românești. Tot astfel, a fost unul dintre fondatorii Institutului Geologic al României.

În 1957 a apărut în Editura Academiei R.P.R. volumul *G.M.Murgoci, „Opere alese”*.

A fost căsătorit cu Agnes Kelly (britanică); au avut împreună o fată, Hellen Murgoci, și un băiat, Radu. Agnes Murgoci a fost unul dintre „Avocații din Marea Britanie, ai culturii populare românești”.

În planul vieții sale personale, Gheorghe Munteanu-Murgoci a fost, în afara căsătoriei, tatăl lui Miron Constantinescu (1917–1974), viitorul lider comunist, valoros intelectual și sociolog de stânga.

Gheorghe Munteanu-Murgoci este un nume de referință în istoria culturii și științei românești, a cărui operă a contribuit la dezvoltarea societății românești moderne și contemporane.

Ion-Tudor Berza (1944–2022)

A plecat dintre noi dr. Tudor Berza, vice-președintele Fundației Române pentru Democrație, membru corespondent al Academiei Române. Am pierdut un vechi și statornic prieten, a cărui prezență distinsă, generoasă și reconfortantă ne va lipsi. Autentic susținător al valorilor democrației, Tudor Berza a avut un rol important în construcția societății civile și a forțelor de opoziție democratică din perioada post-comunistă, ca director executiv al Fundației Române pentru Democrație în perioada 1996–2000.

În anii '90, fundația a fost implicată în numeroase proiecte de educație a tinerei generații, proiecte umanitare, dar și proiecte de sprijinire a dezvoltării instituțiilor democratice din societatea românească, derulate în colaborare cu Georgetown University, National Democratic Institute (SUA), National Endowment for Democracy (SUA), Fundația Hanns Seidel, Fundația Konrad Adenauer, Fundația Robert Schuman.

Dumnezeu să-l odihnească! Transmitem familiei îndurerate întreaga noastră compasiune.

Cabinetul președintelui
Emil Constantinescu

O veste fulger ne-a surprins pe toți, în dimineața zilei de 20 iulie 2022.

Dr. Ion-Tudor Berza, membru corespondent al Academiei Române, a încetat din viață, după o scurtă, dar grea suferință. O boală nemiloasă l-a răpus în plină creație științifică și i-a stopat energia benefică pe care o radia.

Academia Română și Secția de științe geonomice, din care a făcut parte, pierd, prin moartea sa, un coleg, dar și un prieten de mare valoare.

Descendent al unei familii de cărturari, tatăl său, istoricul Mihai Berza – un ctitor al

cercetărilor românești asupra Levantului și profesor la Universitatea din București –, iar mama sa, legată de familia Tzigara-Samurcaș, Ion-Tudor Berza a fost educat și școlit la standarde înalte.

Absolvent al Facultății de Geologie și Geografie, Secția geologie, ca șef de promoție, a trecut doctoratul sub conducerea academicianului Dan Giușcă și a activat, cu multă pasiune, în cadrul fostului Institut de Geologie și Geografie al Academiei Române (1967–1970) și, apoi, la Institutul Geologic al României (1970–2007), fondat de Ludovic Mrazec în 1906. A primit pentru teza sa de doctorat, în anul 1978, Premiul „Grigore Cobălcescu” al Academiei Române. Din anul 2016, a devenit membru corespondent al Academiei Române.

Colegii de la Academia Română și de la Institutul Geologic al României deplâng trecerea în cele veșnice și păstrează, în memoria lor, realizările sale de excepție, izvorâte din pasiune și dăruire profesională.

În domeniul mineralogiei, dr. Ion-Tudor Berza a identificat, în premieră, silicați din skarnele de

la Tismana (pargasitul, diosidul, forsteritul, lizarditul) și cumulatele mafice din masivul grani-toid de Tismana (zona tezei sale de doctorat).

Cercetările sale din domeniul petrografiei magmatice s-au desfășurat cu precădere asupra intruziunilor banatitice și asupra masivelor grani-toide din Carpații Meridionali. În domeniul petro-grafiei metamorfice, a studiat șisturile cristaline din soclul pânzelor danubiene.

A contribuit la elaborarea de hărți geologice ale României la scara 1:50 000 în masivele Vul-can, Parâng, Retezat, Țarcu, ceea ce l-a condus la elaborarea unui model structural nou pentru Autohtonul Danubian, unitate redefinită ca *Duplexul pânzelor danubiene superioare*. Acest model a fost adoptat de cercetătorii români și străini, din ultimele trei decenii, pentru Carpații Meridionali din România și Serbia, ca o dezvoltare a modelului geologic de structură în pânze de șariaj postulat de Gh. Murgoci (1905) și dezvoltat de Al. Codarcea (1940).

După primirea sa în Academia Română, a reluat, în cadrul Comitetului Național al Geologilor din România, ideea organizării unui nou Congres Geologic Carpato-Balcanic, la Cluj-Napoca. Demersurile sale au fost foarte avansate.

Prezența sa în viața Academiei Române a trecut, de multe ori, granițele profesiei și ale pasiunilor sale geologice. Îl regăsim în sălile de expoziție ale Bibliotecii Academiei Române, la mai toate vernisajele unor artiști plastici, la aniversări sau comemorări ale unor personalități artistice, muzicale și culturale. A ținut foarte mult să comemorăm cei 150 de ani de la nașterea savantului Gheorghe Munteanu-Murgoci. Destinul a făcut să se stingă din viață în ziua în care Secția de științe geonomice și Secția de științe agricole și silvice au omagiat evenimentul în Aula Academiei Române, iar cei prezenți în sală au ținut un moment de reculegere pentru dr. Ion-Tudor Berza.

Trăsăturile sale de caracter, empatia sa, ținuta deschisă, optimismul său i-au adus mulți prieteni, care i-au apreciat cultura și dorința de promovare a valorilor trecutului. A fost un mare boier. Pășea agale printre noi și radia optimism și rafinament. Trecerea sa în cele veșnice, așa de

bruscă, ne-a lăsat mai săraci și ne va marca multă vreme înainte.

Ne-am aplecat în fața catafalcului său, înconjurat de numeroase coroane, cu speranța că va duce în lumea în care a plecat multe din împlinirile sale și că vor rămâne succesorilor săi modelele științifice pe care le-a lansat, vocația sa pentru cultură și îndemnul său pentru educație.

Sincere condoleanțe familiei îndoliate și nepoților săi.

Dumnezeu să-l ocrotească!

Acad. Nicolae Anastasiu
(21 iulie 2022)

Întristată adunare,

În calitate de director și administrator delegat al Fundației Familiei Menachem H. Elias, vreau să aduc un ultim omagiu celui ce a fost academi-cianul Ion-Tudor Berza.

Fundația Elias a avut marele privilegiu să aibă un președinte ca domnul academician Ion-Tudor Berza, începând cu luna decembrie 2021. Un om care într-un timp foarte scurt a fost o forță nativă, bun cunoscător al problemelor Fundației, și-a propus să rentabilizeze sectorul agricol și imobiliar. Alături de mine și de alți colegi a parcurs kilome-tri întregi ca să cunoască realitatea la fața locu-lui, neobosit, un comunicator deosebit, se putea vorbi cu el deschis, fără restricții, despre absolut toate problemele Fundației, dar și despre ce era interesant în lumea contemporană. Fundația Elias a avut enorm de câștigat cât a fost domnul Berza președinte. Regretăm că nu mai este printre noi. Din păcate a ales să plece printre îngeri, către o lume mai dreaptă.

Oameni remarcabili, așa cum a fost domnul Berza, rămân însă veșnic prezenți prin amintirile pe care le lasă, va fi prezent alături de noi. Și eu, în calitatea pe care o am, de director al Fundației, am datoria morală să duc la îndeplinire testamen-tul nescris lăsat de marele nostru prieten și președinte.

Îi vom păstra o veșnică memorie. Suntem ală-turi de familia îndoliată.

Dr. Irina Sanda Cajal-Marin

Radu Ciuceanu (1928–2022)

Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului (INST) anunță cu regret trecerea la cele veșnice a directorului institutului, dr. Radu Ciuceanu, membru de onoare al Academiei Române.

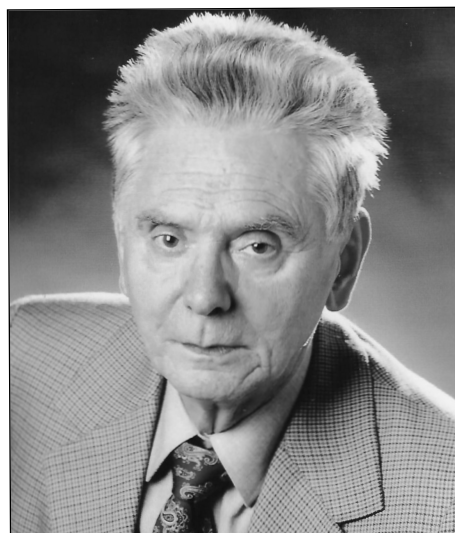
Radu Ciuceanu s-a născut la 16 aprilie 1928, la Arad.

A absolvit Colegiul „Carol I” din Craiova în 1946, iar în 1947 s-a înscris la Facultatea de Medicină a Universității din București. Studiile au fost întrerupte după un an, pentru că, în septembrie 1948, a fost arestat de Securitate, întrucât se descoperise că era membru în Comitetul Militar al MNRO (Mișcarea Națională de Rezistență din Oltenia – comandant gen. Iancu Carlaonț). În 1949 a fost condamnat la 15 ani temniță grea pentru „crimă de uneltire împotriva ordinii sociale”, pe care i-a executat în penitenciarele Craiova, Pitești, Jilava, Târgșor, Gherla, Aiud, Văcărești.

Documente din dosarul de anchetă și procesul MNRO au fost publicate de Radu Ciuceanu la Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, într-o serie de cinci volume (*Mișcarea Națională de Rezistență din Oltenia 1945–1949*, vol. I–V, 2001–2007). Experiența traumatizantă a anilor de închisoare și trecerea prin procesul reeducării au fost relatate în șase volume de *Memorii* publicate în perioada 1993–2017, precum și în drama istorică *Frumoase zile de tinerețe...* (2011).

În 1963, a fost eliberat la termen, dar i s-a fixat domiciliu obligatoriu până în 1965. Nu a primit drept de lucru și buletin de identitate până în 1965.

A lucrat o perioadă ca muncitor necalificat (1965–1966), apoi ca bibliotecar la Insti-

tutul Central de Cercetări Agricole (22 februarie 1966–5 mai 1966), muncitor la Institutul de Studii și Prospecțiuni pentru Îmbunătățiri Funciare (5 mai 1966–1 octombrie 1967).

În toamna anului 1967 a fost angajat funcționar documentare la Institutul de Arheologie din cadrul Academiei R.S.R., unde în 1973 a devenit documentarist științific.

În perioada 1968–1972, Radu Ciuceanu a urmat cursurile Facultății de Istorie a Universității din București; a obținut licența în 1972, cu specializarea Istoria României.

La 1 ianuarie 1975 a devenit arheolog în cadrul Institutului de Arheologie, dar nu a îndeplinit această funcție decât o lună, întrucât s-a decis ca foștii deținuți politici să fie îndepărtați din institutele Academiei. A reușit cu greu să se angajeze de la 1 iulie 1975 ca arheolog în cadrul Muzeului de Istorie a Municipiului București, în care a rămas până în februarie 1990.

În acești ani, a făcut săpături arheologice la Putna, Coșula, Mihăilești, Afumați, Ghica-Tei,

Pantelimon, Văcărești, Colțea etc. și a publicat rapoarte de cercetare în revistele de specialitate ale vremii.

După eliberarea din închisoare și până în 1989, a avut deschis în permanență dosar de urmărire din partea Securității. Documente din dosarul său de urmărire au fost reproduse în volumele *Jurnalul unui om liniștit. Nume de cod: Artistul, 1963–1970*, vol. I, INST, București, 2005; *Jurnalul unui om liniștit. Nume de cod: Cucu, 1970–1989*, vol. II, INST, București, 2006.

Deși știa că este urmărit, a avut totuși curajul să se întâlnească cu unii dintre foștii tovarăși de închisoare, care începuseră să se pronunțe din nou contra regimului Ceaușescu, precum disidentul Gheorghe Calciu-Dumitreasa. De asemenea, pe parcursul anilor 1980, împreună cu Daniel Barbu și Octavian Roske, Radu Ciuceanu a elaborat în clandestinitate și a expediat în străinătate, cu mari riscuri, studiile *Condiția monumentului sub regimul comunist* (difuzat la Radio Europa Liberă, în iulie-septembrie 1981, sub semnătura *Grupul de Supraveghere a Monumentelor Istorice*), respectiv *Va supraviețui Bucureștiul până în 1984?* (difuzat la Europa Liberă în iunie-august 1985). Aceste studii au fost publicate mai târziu în revista „Arhivele Totalitarismului”, în mai multe episoade (AT, 3–4/2000, pp. 196–212; AT, 1–2/2001, pp. 205–229; AT, 3–4/2001, pp. 231–241; AT, 3–4/2003, pp. 200–211).

A participat în zilele Revoluției Române din decembrie 1989 la apărarea TVR, devenind apoi membru al organizației „Club 22” TV.

În 1990 a devenit membru fondator al Asociației Foștilor Deținuți Politici din România (AFDPR).

Vicepreședinte al Camerei Deputaților (1990–1992), Radu Ciuceanu a fost președinte al Comisiei pentru Cercetarea Abuzurilor, Corupției și pentru Petiții (2001–2004).

La 1 august 1992 a revenit în calitate de cercetător gr. III în cadrul Muzeului de Istorie a Municipiului București, de unde la 1 februarie 1993 a fost detașat la Ministerul Culturii în calitate de consilier al ministrului Culturii pe probleme de patrimoniu național.

În anul 1993 a fondat Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, institut sub egida Academiei Române, destinat cercetării trecutului totalitar al României. Pe parcursul celor aproape 30 de ani de existență, INST sub conducerea dr. Radu Ciuceanu a desfășurat o intensă activitate de cercetare, concretizată în publicarea a peste 100 de numere din revista „Arhivele Totalitarismului” și peste 150 de volume de studii, documente, memorii, dicționare și enciclopedii. Totodată, la inițiativa sa, a fost lansat proiectului Panteonul Național, care urmărește să consacre, într-un spațiu arhitectural solemn, respectul pentru marile valori care au contribuit la definirea identității românești.

În anul 2016 a primit titlul de *doctor honoris causa* al Universității „Ovidius” din Constanța, iar în 2017 titlul de *doctor honoris causa* al Universității „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.

Membru de onoare al Fundației „Sfinții Închisorilor”, 2012, Radu Ciuceanu a primit, în anul 2017, distincția *Crucea patriarhală*, cea mai înaltă distincție a Patriarhiei Române.

La 27 septembrie 2019 a fost ales membru de onoare al Academiei Române.

Un simbol al luptei împotriva totalitarismului, Radu Ciuceanu a încetat din viață la 12 septembrie 2022, la vârsta de 94 de ani.

Vasile Tărățeanu (1945–2022)

Academia Română anunță trecerea în neființă a poetului, publicistului, jurnalistului și activistului cultural Vasile Tărățeanu, membru de onoare al Academiei Române din anul 2012.

Vasile Tărățeanu s-a născut la 27 septembrie 1945 în Sinăuții de Jos, astăzi această parte de sat aparține raionului Hliboca din regiunea Cernăuți (Ucraina). A urmat școala primară în satul natal, iar studiile secundare și superioare la Cernăuți. A absolvit Facultatea de Litere a Universității Cernăuți (1972). Între anii 1969–1981, Vasile Tărățeanu a fost redactor-corespondent al ziarului „Zorile Bucovinei”; redactor la redacția emisiunilor în limba română a postului de radio Kiev (1981–1991); redactor fondator al ziarului „Plai românesc” (1990–1994); fondator al ziarelor „Arcașul”, „Curierul de Cernăuți”, „Junimea”; redactor-șef adjunct la revista „Familia română” (Oradea). Debutul publicistic l-a făcut în anul 1962. S-a ocupat de edițiile de poezii ale lui Dumitru Hrenciuc: *Ghiocel* și *Mă uit în soare*; membru fondator al Editurii Alexandru cel Bun din Cernăuți; membru fondator al Societății pentru Cultura Românească „Mihai Eminescu” din Cernăuți (1989); membru al Uniunii Scriitorilor din URSS (1988); membru al Uniunii Naționale a Scriitorilor din Ucraina; membru al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova (1997) și membru al Uniunii Scriitorilor din România (1997). A făcut parte din Colegiul director al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina cu sediul în Rădăuți. Este membru fondator al Fundației Culturale de Binefacere „Casa Limbii Române” din Cernăuți. A

organizat trei congrese ale intelectualității românești din regiunea Cernăuți și alte manifestări culturale cu semnificații patriotice. Volume și plachete de versuri: *Harpele ploii* (1981); *Dreptul la neliniște* (1984); *Linia vieții* (1988); *Teama de înstrăinare* (1990); *Litanii din Țara de Sus* (1995); *Litanii* (1996); *Pământ în retragere* (1999); *Și ne izbăvește pre noi* (Timișoara, Editura „Helicon”, 1999); *Iluzii și lanțuri* (Antologie ziaristică, Craiova, 2001); *Dinafară* (Timișoara, Editura Augusta, 2003).

Pentru merite deosebite, Vasile Tărățeanu a fost răsplătit cu premii, ordine și diplome: Premiul „Mihai Eminescu” la ediția a II-a a Festivalului cu același nume din Republica Moldova (1993); Premiul „Virgil Tatomir” (București, 1993); Premiul „Bacovia” (Bacău, 1995); Premiul „Nichita Stănescu” al Academiei Române (1997), alte diplome și medalii.

Victor Axenciuc (1928–2022)

Victor Axenciuc s-a născut la 12 februarie 1928, în Vlăsinești, județul Botoșani.

După absolvirea Academiei de Studii Economice (1951), a desfășurat timp de peste o jumătate de veac activitate didactică, pe întregul parcurs, de la asistent la profesor universitar și conducător științific de doctorat.

Din 1980 a fost cercetător la Institutul de Economie Națională, unde a inițiat și a condus cercetări în domeniul istoriei economiei naționale. Dintre temele sale, întotdeauna noi și – în consecință – deloc bătătorite de înaintași, menționăm: restituirea și constituirea datelor și seriilor seculare pe termen lung privind economia României, cuprinzând peste 3200 de indicatori economici; calcularea pe baza acestora a indicatorilor sintetici – venitul național, produsul intern brut, avuția națională ș.a.

Seriile statistice seculare sunt o adevărată capodoperă a cercetării de istorie a economiei naționale, care încununează peste 60 de ani de trudă și responsabilitate în urmărirea evoluției economiei și societății românești. Aceste serii au constituit coloana vertebrală a colecției Academiei Române „Civilizația românească”, dedicată aniversării Centenarului Marii Uniri.

Prin profunzimea asumată în expunerea mersului economiei românești de-a lungul unui secol și jumătate este continuatorul cercetărilor economico-statistice românești, contribuțiile sale nefiind cu nimic mai prejos de marile opere ale lumii consacrate statisticii economice. Din acest punct de vedere, îl plasăm pe Victor Axenciuc alături de Angus Maddison, Raymond Goldsmith și Leon A. Mendelson.

Peste 30 de volume unicat, de mari dimensiuni, însumând zeci de mii de pagini, contribuții generoase la lucrări colective, mai mult de 290 de

studii și cercetări apărute în reviste de prestigiu din țară și din străinătate alcătuiesc moștenirea impresionantă, lăsată generațiilor viitoare de savantul – în toată deplinătatea cuvântului – Victor Axenciuc.

Dintre lucrările sale mai recente menționăm: *Introducerea în istoria economică a României. Epoca modernă și contemporană* (1999); *Avuția națională a României. Cercetări istorice comparative. 1860–1939* (2001); *Legiferarea și instituționalizarea economiei moderne în România. 1856–1914* (2006); *Formarea sistemului industrial modern în România. 1939–1914* (2008); *Economia națională a României în perioada 1859–1939* (2008); *Produsul Intern Brut în România. 1862–2000. Serii statistice seculare și argumente metodologice* (două volume, 2011), *Progresul economic al României. Serii statistice seculare 1860–2010, Agricultură, Industria și construcțiile* (2018) și alte două opusuri, din aceeași serie, la care lucra, cu neostenită sârguință, respectiv *Serviciile și Economia României în comparații europene*.

Membru de onoare al Academiei Române din anul 2011, a fost onorat cu importante premii și distincții naționale și internaționale. Cele mai îndrăgite de titularul lor au fost decernate de Academia Română, respectiv Premiul „P.S. Aurelian”, în anul 1980, Premiul „Victor Slăvescu”, în anul 2002, „Meritul Academic”, în anul 2008, Medalia „Centenar Pierre Werner”, în anul 2018.

Prin talentul, calitățile și responsabilitatea științifică de excepție, profesorul Victor Axenciuc a fost și rămâne un model demn de urmat de perseverență, iscusință și modestie.

Dumnezeu să-l odihnească în pace!

Conducerea
Institutului Național de Cercetări Economice
al Academiei Române

Dragă Victor,

Astăzi ne părăsești pentru totdeauna. Părăsești prietenii care te iubeau și te admirau, părăsești colegii de la Institutul Național de Cercetări Economice și de la Secția de științe economice a Academiei Române, părăsești toate minunățiile create și însuflețite de Dumnezeu pe acest pământ și fasonate de truda generațiilor trecute, părăsești poezia lui Eminescu și muzica lui Enescu – creațiile coregionalilor tăi, muzica lui Mozart și Beethoven, părăsești vrăbiuțele care în timpul iernilor geroase îți băteau cu ciocurile în geam.

Firește, ca și toți înaintașii, nu faci altceva decât să confirmi că viața este trecătoare pe acest pământ și că ceea ce contează sunt faptele pe care le lași ca mărturie generațiilor viitoare.

Adeseori, în numeroasele noastre discuții le presăram și cu unele impresii și întâmplări din trecutul oarecum asemănător al copilăriei și tinereții noastre.

Născut în primăvara anului 1928 într-un sat din cel mai sărac județ al României, Botoșani, Victor a trebuit să îndeplinească învățătura la școala primară cu munca în agricultură, umblând desculț pe miriști proaspăt secerate, la liceu ca angajat la o prăvălie din Botoșani, iar la facultate ca angajat și bursier. Singurele ajutoare care i-au stat la înde-

mână au fost dragostea de carte, voința de fier și inteligența sclipitoare.

Bazându-se și pe o memorie excepțională, Victor Axenciuc și-a ales ca domeniu de activitate profesională și de cercetare istoria economiei naționale. În calitatea sa de profesor universitar și de cercetător bine documentat cu privire la modul de abordare în cadrul școlilor de cercetare avansată din Statele Unite ale Americii și Marea Britanie, Victor Axenciuc a fost primul din România care a pus istoria economiei naționale pe baze științifice moderne. În locul descrierilor mai mult sau mai puțin subiective, Victor Axenciuc a formulat și calculat mii de serii statistice seculare pe principalele sectoare ale economiei naționale – agricultura, industria și serviciile – cu principalii indicatori specifici sectoarelor respective și ramurilor componente, iar la nivelul economiei naționale cu indicatorii macroeconomici specifici.

Prin opera sa magnifică, pe drept cuvânt, Victor Axenciuc a adus o contribuție științifică de seamă în literatura economică românească și universală. Absorbit de munca sa continuă la construcția acestei opere, Victor Axenciuc și-a jertfit întreaga sa viață pe altarul creației științifice, concretizată în impresionantele volume cunoscute și recunoscute pe plan național și internațional, frecvent căutate de cercetători români și străini și frecvent citate în literatura de specialitate.

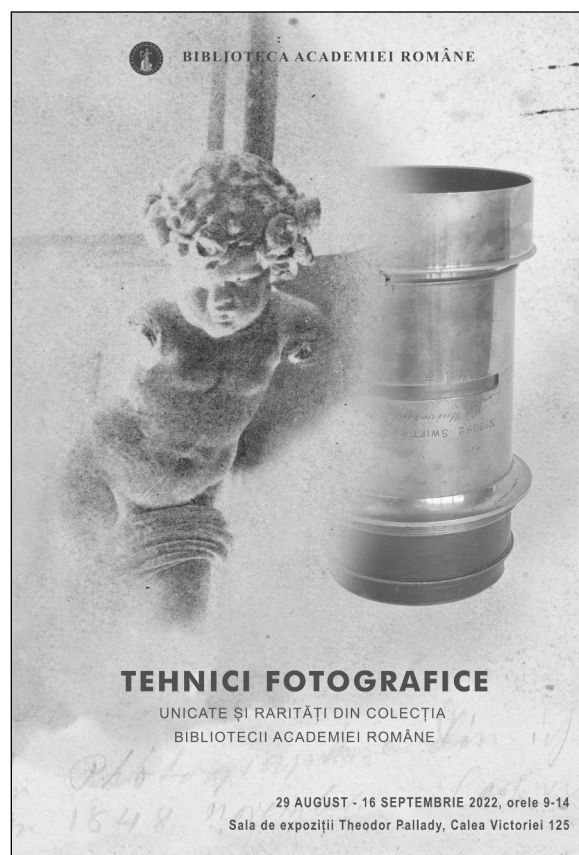
Ca semn de recunoaștere și prețuire a creației științifice în domeniul istoriei economiei naționale și punerii acesteia pe baze științifice moderne, Victor Axenciuc a fost propus și primit, cu un număr impresionant de voturi, membru de onoare al Academiei Române. În ambiția sa de veritabil cercetător de a lăsa moștenire o creație științifică pe deplin încheiată, adesea se confesa că părăsește această lume și nu mai dispune de timpul necesar să încheie ultimul volum al întregii sale opere. Chiar și așa, neîncheiată, „opera sa va dura în timp mai mult decât orice statuie din bronz”.

București, 15 august 2022
Acad. Aurel Iancu

August

1–5 august: Academia Română a organizat prima ediție a Școlii de vară „Sub semnul istoriei”, la care au participat elevi olimpici ce vor primi în anul școlar 2022–2023 bursă de merit din partea Academiei Române. Tabăra a fost coordonată de prof. univ. Ioan Bolovan, membru corespondent al Academiei Române. Școala de vară a fost găzduită la Centrul de Dezvoltare Durabilă Țara Hațegului-Retezat, din localitatea General Berthelot, și face parte dintr-un program complex al Academiei Române, inițiat în anul 2019 și intitulat „Academia Română în dialog cu tinerii”. Participanții s-au întâlnit și au discutat cu membri ai Academiei Române și au vizitat locuri și edificii cu puternică rezonanță culturală și istorică din județul Hunedoara, precum Complexul arheologic Ulpia Traiana Sarmizegetusa și Complexul de la Sarmizegetusa Regia, Castelul Huniazilor din Hunedoara, Biserica Densusș și Mănăstirea Prislop, Rezervația de zimbri din Hațeg, Casa dinosaurilor din Hațeg, precum și expoziția „Urme în timp”, realizată în cadrul parteneriatului dintre Comisia Monumentelor Naturii a Academiei Române și Muzeul Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa”.

29 august: În Sala „Theodor Pallady” a Bibliotecii Academiei Române a fost vernisată expoziția „Tehnici fotografice. Unicate și rarități din colecția Bibliotecii Academiei Române”. Expoziția prezintă atât profesioniștilor fotografi, cât și vizitatorilor mai puțin familiarizați cu fotografia istorică și cu tehnicile de secol XIX, imagini unicate din istoria fotografiei românești și universale, fotografii în original, ele însele pline de istorii și legende. Au luat cuvântul prof. univ. dr. Iosif Király, Universitatea Națională de Artă din București,

Cătălina Macovei, coordonatoarea Cabinetului de stampe al Bibliotecii Academiei Române, dr. Adriana Dumitran, Biblioteca Națională a României, și Dragoș Andriana, curatorul expoziției.

31 august: Clubul Academicienilor a găzduit sesiunea științifică dedicată Zilei Limbii Române. Manifestarea a fost deschisă de acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române. În continuare au luat cuvântul:

– acad. Gabriela Pană Dindelegan, *Omagierea limbii române prin cartea de lingvistică*;

– prof. univ. dr. Florica Dimitrescu, membru de onoare al Academiei Române, *Pandemia actuală și ramificațiile ei lexicale*;

– dr. Mihaela Gheorghe, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”, profesor la Universitatea „Transilvania”, Brașov, *Limba română în școală. Experimente și tranziții*;

– dr. Ștefan Colceriu, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”, *Cultivarea limbii și rolul mass-mediei*.

Septembrie

15 septembrie: Academia Română, prin Secția de arte, arhitectură și audiovizual, în parteneriat cu Institutul de Istoria Artei „G. Oprescu”, a organizat, în Sala de consiliu a Academiei Române, proiecția-dezbateri cu tema „«Profețiile» înțelepților Antichității din pictura murală exterioară românească – sursele literare”, prezentată de dr. Constantin I. Ciobanu, cercetător științific la Institutul de Istoria Artei „G. Oprescu”. Proiecția-dezbateri a adus în atenția specialiștilor concluziile unor studii asupra frescelor exterioare ale edificiilor de cult din Moldova secolelor XVI–XVII și din Țara Românească, secolele XVIII–XIX, cu scopul de a identifica sursele pri-

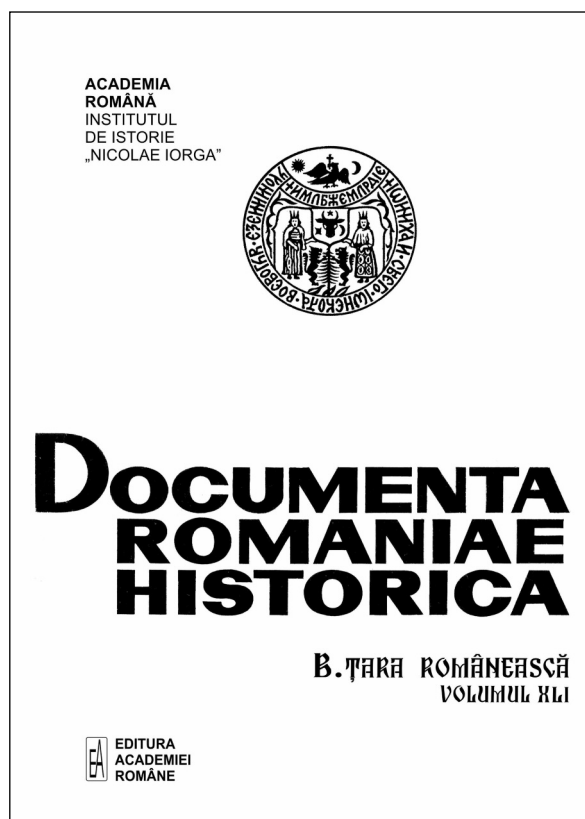
mare ale textelor ce sunt pictate pe filacterele purtate de înțelepții Antichității, denumite în limbajul curent „profeții” sau „spuse”. Materialul ilustrativ prezentat a fost compus din aproximativ 40 de imagini provenite din Grecia (Muntele Athos, Tesalia, Epir ș.a.), Italia (Orvieto), Bulgaria, Rusia (Kremlinul din Moscova și Kostroma) și cele două Țări Române.

20 septembrie: La Clubul Academicienilor s-a desfășurat sesiune comemorativă „50 de ani de la dispariția academicianului Ștefan Procopiu”. Au susținut alocuțiuni Alocuțiuni: acad. Nicolae-Victor Zamfir, vicepreședinte al Academiei Române; acad. Voicu Lupei, președintele Secției de științe fizice; acad. Bogdan C. Simionescu; acad. Emil Burzo; acad. Ladislau Vékás; prof. univ.dr. Gheorghe Popa, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

**DOCUMENTA
ROMANIAE HISTORICA
B. ȚARA ROMÂNEASCĂ
VOLUMUL XLI**

Volumul XLI al colecției *Documenta Romaniae Historica* conține un număr de 488 de documente, unele în slavonă, rezumate și mențiuni ale documentelor interne emise în Țara Românească, de-a lungul anului 1656.

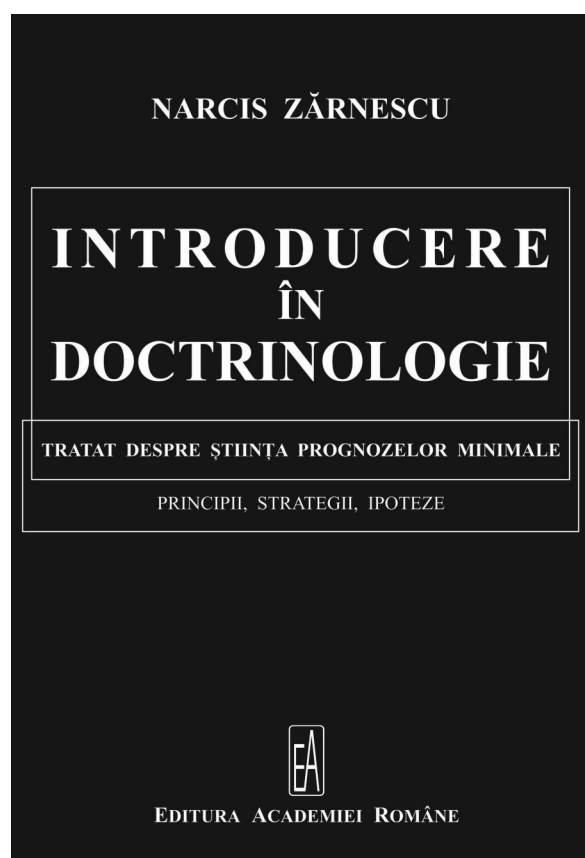
Volumul conține și un rezumat în limba franceză al documentelor, un capitol cu documente îndoielnice și false, un indice de nume proprii și de materii și LVI de fotocopii ale documentelor.

**INTRODUCERE ÎN DOCTRINOLOGIE
TRATAT DESPRE ȘTIINȚA
PROGNOZELOR MINIMALE
PRINCIPII, STRATEGII, IPOTEZE**

Narcis ZĂRNESCU

Lucrarea evidențiază diferența dintre teoria și practica economică, două realități ce evoluează în paralel cu conservatorismul interpretărilor sau acțiunilor noastre, uneori chiar fără a le înțelege. Sunt analizate logic instrumentele de lucru, fundamentele și schimbările de paradigmă, rupturile și amestecul de concepte reevaluate, ipoteze, axiome, teorii și algoritmi, proiecte de strategii analitice și (meta)litice, care țin de o anumită doctrinologie – concept original și sistem teoretic novator, pe care autorul îl plasează în spațiul socio-cultural și istoric al condiției umane.

GHID PENTRU AUTORI

Propunerile de articole se predau la redacție în format electronic (CD, stick) sau se trimit prin e-mail, ca fișiere atașate.

Sunt returnate autorilor propunerile de articole care nu corespund indicațiilor din prezentul ghid, care nu sunt culese cu toate semnele diacritice pentru limba română sau franceză și care nu sunt corect scrise în limba română sau străină.

Sunt respinse propunerile de articole care au fost publicate (parțial sau integral), care nu au conținut științific pertinent, elemente originale, resurse bibliografice relevante și de actualitate.

Consiliul editorial decide acceptarea sau respingerea manuscrisului. Autorii sunt singurii responsabili asupra opiniilor și ideilor exprimate.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază!

Din cauza volumului mare de lucru, nu se primesc materiale dactilografiate sau scrise de mână care necesită culegere.

Pentru a scurta timpul de pregătire editorială, lucrările trebuie redactate, după cum urmează:

- Redactarea manuscriselor va respecta standardele precizate de Dicționarul explicativ al limbii române – DEX (ediția 2007, Editura Univers Enciclopedic sau <http://dexonline.ro/>), Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române – DOOM (ediția 2005, Editura Univers Enciclopedic), Hotărârea Adunării generale a Academiei Române din 17.02.1993 privind revenirea la grafia cu „â”, și „sunt”, în grafia limbii române (www.acad.ro/alte-Info/pag_norme_orto.htm).

- Cuvintele străine inserate în textul în limba română se vor culege italic.

- Se menționează referințele despre autori: titlul științific, prenumele și numele de familie ale autorilor, funcția, locul de muncă, localitatea, țara și datele de contact (telefon, e-mail etc.).

- Referințele bibliografice se scriu la sfârșitul articolului, în ordinea citării în text, numerotându-se cu cifre arabe, urmate de punct.

- Citările se scriu cu caractere italice. Fiecare citare trebuie să fie însoțită de sursa bibliografică, obligatoriu, menționată în lista de referințe bibliografice.

- Materialul ilustrativ se va prezenta separat de textul articolului, scanat cu rezoluția de 300 dpi, alb-negru cu extensia TIFF, sau se vor prezenta originalele ilustrațiilor, care vor fi scanate și prelucrate la redacție, după care se vor înapoia sub semnătură, autorului.

- În cuprinsul articolului se va menționa locul unde se va plasa figura sau tabelul, precum și legenda figurilor sau titlul tabelului.

- Tabelele trebuie să fie alb-negru fără coloane evidențiate cu alte culori.

De asemenea, dacă există scheme nu trebuie să aibă evidențieri în alte culori.

Dimensiunile unui articol trebuie să fie 5–6 pagini calculator, corp 12 și 3–4 ilustrații.

Redacția revistei „Academica“
Casa Academiei – Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, București,
tel: 021.318.81.06/2712, 2713

**Abonamentele la revista „Academica“ se pot face prin mandat poștal pe adresa
revistei „Academica“, serviciul difuzare (Ioana Tălpeanu)
sau cu ordin de plată în contul RO64TREZ7055005XXX006462,
Trezoreria sector 5, București.**
Prețul unui abonament pentru 12 luni este 36 lei.

ISSN 1220-5737 134 PAGINI

PREȚUL 6 lei